

Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

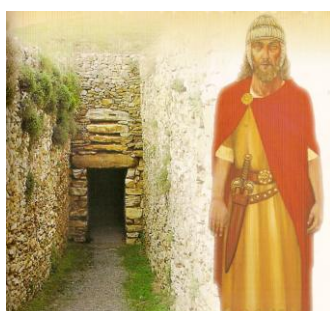
Τμήμα Οικιακής Οικονομίας & Οικολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εκπαίδευση & Πολιτισμός

Κατεύθυνση: Αγωγή και Πολιτισμός

Διπλωματική Εργασία

**ΤΟΠΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΧΑΡΝΩΝ**

Φοιτήτρια : **ΚΑΣΣΩΤΑΚΗ ΕΛΕΝΗ**

(ΑΜ.227302)

ΑΘΗΝΑ 2011

Εξεταστική επιτροπή

Μέλη

Γεωργιτσογιάννη Ευαγγελία, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια και Πρόεδρος
του τμήματος Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας
Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο

Βέμη Βασιλική, Επίκουρη Καθηγήτρια
Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Επιβλέπουσα

Γκαζή Ανδρομάχη, Λέκτορας
Τμήμα Επικοινωνίας Μέσων και Πολιτισμού
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Οι φωτογραφίες του εξωφύλλου από αριστερά προς τα δεξιά: Α) Είσοδος του Θολωτού τάφου και ζωγραφική απεικόνιση του άρχοντα, κατόχου του τάφου όπως τον εμπνεύστηκε ο δάσκαλος ζωγραφικής του Δήμου Αχαρνών Ευρύμαχος από το παραμύθι που συνοδεύει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο: «Σαν παραμύθι. Το Τραγούδι της Λύρας». Β) Ερυθρόμορφος κιονωτός κρατήρας από την Αρχαιολογική Συλλογή Αχαρνών. Απεικονίζεται γυμνός αθλητής με ακόντιο, νικητής στο πένταθλο και δύο νίκες που τον στεφανώνουν. Χρονολογείται τον 5^ο αι. π.Χ. Γ) Ακουαρέλα του μενιδιάτη ζωγράφου Χρήστου Τσεβά. Απεικονίζεται διώροφο νεοκλασικό των αρχών του περασμένου αιώνα στη κεντρική πλατεία της πόλης των Αχαρνών. Ιδιοκτησία Δημοτικής Πινακοθήκης.

Περίληψη

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «Τοπικός πολιτισμός και μουσειακή εκπαίδευση: Η περίπτωση του Δήμου Αχαρνών» συντάχθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του Τμήματος Οικιακής Οικονομίας του Χαροκόπειου Πανεπιστημίου με τίτλο «Εκπαίδευση και Πολιτισμός». Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνηθεί, στο πλαίσιο της σύγχρονης πραγματικότητας, η αξιοποίηση του τοπικού πολιτισμού και της τοπικής ιστορίας μέσω της μουσειακής εκπαίδευσης ως προϊόντων προστιθέμενης αξίας και η δημιουργική τους ένταξη στο κοινωνικό γίγνεσθαι των τοπικών κοινοτήτων.

Η επιλογή των Αχαρνών ως μελέτης περίπτωσης υπαγορεύθηκε από το γεγονός ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση, μέσω του τμήματος Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας, δραστηριοποιείται στη συγκεκριμένη περιοχή από το 2000 έως σήμερα στον τομέα της ανάδειξης και προστασίας των πολιτιστικών της αγαθών με κύριο «εργαλείο» τη μουσειακή εκπαίδευση.

Η έρευνα στηρίχθηκε στα εκπαιδευτικά προγράμματα που διεξάγονται από τη γράφουσα ως υπεύθυνη του Τμήματος για την ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών. Στόχος ήταν να διερευνηθεί εάν και κατά πόσο η μουσειακή αγωγή καλλιέργησε την πολιτισμική συνείδηση των μαθητών, άλλαξε τη στερεότυπη εικόνα τους για τον τόπο φοίτησης και διαμονής τους και κινητοποίησε το ενδιαφέρον τους για την κοινότητα με στόχο την ενεργητική τους εμπλοκή ως αυριανών πολιτών. Όπως προκύπτει από την ανάλυση διαπιστώνονται οι δυνατότητες που προσφέρει η μουσειακή εκπαίδευση, απελευθερωμένη από τη διδακτική διαδικασία του σχολικού χώρου, στην εξοικείωση με τα ορατά μνημεία του παρελθόντος και στην ολιστική κατάκτηση της γνώσης της τοπικής ιστορίας. Καταδεικνύονται επίσης η δυναμική του τοπικού πολιτισμού και η συμβολή της μουσειακής εκπαίδευσης στην καλλιέργεια πολιτισμικής συνείδησης και στην οικονομική και την κοινωνική αναβάθμιση του τόπου. Αναδεικνύονται επίσης οι αδυναμίες της διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, όπως προκύπτει από την έως τώρα εμπειρία της γράφουσας.

Τα συμπεράσματα αποδεικνύουν τη δυνατότητα της μουσειακής εκπαίδευσης να συμβάλει στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας. Οι προτάσεις εισηγούνται την ανάδειξη, προστασία και αξιοποίηση του τοπικού πολιτισμού, η γνώση του οποίου μπορεί να οδηγήσει στη διαπίστωση των σύγχρονων προβλημάτων

της περιοχής και στην συνειδητοποίηση της ατομικής και συλλογικής ευθύνης για το παρόν και το μέλλον του τόπου μέσα από την προώθηση της πολιτισμικής αγωγής.

Abstract

The present study titled “Local Culture and Museum Education: The case of the municipality of Acharnes”, was written as part of the postgraduate degree in “Education and culture” at the department of Domestic Economy and Culture Harokopeion University Athens. The purpose of the project is to explore the prospect of exploiting local culture and history as value added products through the use of museum education and to examine the possibility of their being creatively incorporated into the social agenda of local communities.

The choice of Acharnes as a case study was dictated by the fact that the particular region faces numerous problems of social malaise. The local authorities, through the Department of Archeology and History Research have since 2000 been actively involved into promoting and protecting the region’ s cultural heritage using museum education as their main tool. The research presented here was based on educational programs that have been carried out by the author in her capacity as Head of the Department in question. In particular research focused on the following issues: whether or not museum education has succeeded in fostering cultural awareness in students’ minds and in changing stereotypical beliefs regarding their place of residence; and if so the extent to which this was accomplished. In any case, the ultimate goal was to stimulate the students’ interest and to eventually motivate them to become actively involved future citizens. The results of the analysis have revealed the great potentials of museum education in familiarizing students with monuments of the past and in acquiring a holistic understanding of local history. Additionally, the dynamics of local culture and the contribution of museum education in fostering cultural awareness and in facilitating the socio-economic development of the area have also been illustrated, despite the difficulties of cultural administration at large.

Overall, the analysis revealed the great potential of museum education in contributing to the development of the local community. Suggestions are made as how to promote, protect and exploit the benefits of local culture, the knowledge of which can lead to a better understanding of the contemporary problems of the area. Furthermore, the importance of realizing and assuming responsibility towards the prosperity of the area of Acharnes through the promotion of cultural education at both an individual and a community level, is stressed.

Ευχαριστίες

Για την εκπόνηση της διπλωματικής μου ευχαριστώ θερμά την κ. Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια και Πρόεδρο του τμήματος Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας που μου πρότεινε το συγκεκριμένο θέμα, εξαιτίας της δεκαετούς ενασχόλησής μου με τη μουσειακή εκπαίδευση στο Δήμο Αχαρνών.

Η παρούσα έρευνα δεν θα ήταν δυνατό να υλοποιηθεί χωρίς τη συμβολή της κας Ανδρομάχης Γκαζή, Λέκτορος στο Πάντειο Πανεπιστήμιο - Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού. Την ευχαριστώ για την προθυμία με την οποία δέχτηκε να είναι ουσιαστικά επιβλέπουσα της διπλωματικής μου παρά το φόρτο εργασίας της, για την πολύτιμη βοήθειά της, την γλωσσική και συντακτική επιμέλεια του κειμένου και τις χρήσιμες θεωρητικές και πρακτικές συμβουλές της κατά την πορεία της εργασίας μου. Ευχαριστώ επίσης την κα Βέμη Επίκουρη Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, για τις χρήσιμες συμβουλές της στην εκπόνηση συνολικά των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η μουσειοσκευή «το Κουτί της Γραφής» που φέρει την υπογραφή της αποτέλεσε πηγή έμπνευσης και πολύτιμο εργαλείο για την υλοποίηση του προγράμματος «η Ιστορία της Γραφής και των Βιβλιοθηκών».

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές των σχολείων των Αχαρνών και των υπόλοιπων σχολείων της Αττικής για την ένθερμη συμμετοχή τους στα εκπαιδευτικά προγράμματα που διεξάγει από το 2001 μέχρι σήμερα το Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας του Δήμου Αχαρνών στο οποίο είμαι υπεύθυνη και για την πρόθυμη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων στα οποία στηρίχθηκε η στατιστική ανάλυση. Ιδιαίτερος ευχαριστώ τους διευθυντές, τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς του 4^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αχαρνών και του 9^{ου} Γυμνασίου που με την πρόθυμη συμμετοχή τους βοήθησαν να διεκπεραιωθεί η πιλοτική εφαρμογή του δύσκολου θεματικά προγράμματος «Η γέννηση και η πτώση της αθηναϊκής δημοκρατίας» στην Αρχαιολογική Συλλογή Αχαρνών.

Δεν θα μπορούσα να παραλείψω τις ευχαριστίες μου στην κα Μαρία Πλάτωνος, για την άδειά της να χρησιμοποιήσω υλικό από το βιβλίο της στην Ιστορική Επισκόπηση των Αχαρνών, μα πάνω από όλα για την φιλία της, την άψογη συνεργασία, την εμπιστοσύνη που μου έδειξε όλα αυτά τα χρόνια, και τη στήριξη της, μολονότι δεν ανήκα στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Ευχαριστώ επίσης τις Δημοτικές

Αρχές που μου εμπιστεύθηκαν από το 2000 την ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών. Τέλος, ένα τεράστιο ευχαριστώ οφείλω στο σύζυγο μου Παναγιώτη και το γιο μου Γεώργιο-Ρωμανό για την ένθερμη υποστήριξή τους, την υπομονή και την αγάπη τους στο τελευταίο κρίσιμο διάστημα των μεταπτυχιακών σπουδών μου και ιδιαίτερα δύσκολο της ζωής μου.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή: Τοπικός πολιτισμός και μουσειακή εκπαίδευση.

Η περίπτωση του Δήμου Αχαρνών

4

Θεωρητικό μέρος

Κεφάλαιο Πρώτο

Θεωρητική προσέγγιση του πολιτισμού και της τοπικής ιστορίας και η διαχείρισή τους στις σύγχρονες κοινωνίες

1.1 Η έννοια του πολιτισμού στις σύγχρονες πολιτισμικές κοινωνίες 6

1.2 Η ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική 8

1.3 Πολιτισμός και ανάπτυξη - Αξιοποίηση των πολιτιστικών αγαθών ως προϊόντων προστιθέμενης αξίας 10

1.4 Πολιτιστική διαχείριση και τοπική ανάπτυξη 12

1.5 Τοπικός πολιτισμός και τοπική ιστορία 17

1.6 Η τοπική ιστορία στην εκπαίδευση 19

1.7 Στοχοθεσία της διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας και του τοπικού πολιτισμού 23

1.8 Μουσείο και τοπική κοινωνία 25

1.9 Μουσειακή εκπαίδευση 29

1.10 Μέθοδολογία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων 32

Ερευνητικό μέρος

Κεφάλαιο Δεύτερο

Η περίπτωση του Δήμου Αχαρνών. Ιστορική επισκόπηση

2. Η περίπτωση του Δήμου Αχαρνών	38
2.1 Ιστορική φυσιογνωμία και εξέλιξη των Αχαρνών. Από το χθες στο σήμερα	39
2.1.1 Ιστορική ταυτότητα	41
2.1.2 Προϊστορικοί Χρόνοι	42
2.1.3 Ο Θολωτός Τάφος των Αχαρνών	43
2.1.4 Γεωμετρική Εποχή	45
2.1.5 Κλασικοί - Ελληνιστικοί Χρόνοι	45
2.1.6 Ο τύμβος του Σοφοκλή ή τύμβος της Καμβέζας	49
2.1.7 Ρωμαϊκοί Χρόνοι	51
2.1.8 Βυζαντινοί – Μεταβυζαντινοί Χρόνοι	52
2.1.9 Η προέλευση του τοπωνυμίου Μενίδι	52
2.1.10 Τουρκοκρατία (1453 – 1821)	53
2.1.11 Νεότεροι χρόνοι 20 ^{ος} -21 ^{ος} αι.	55
2.1.12 Ο Σημερινός Δήμος	55
2.2 Χώροι πολιτιστικής αναφοράς των Αχαρνών	57
2.2.1 Αρχαιολογική Συλλογή Αχαρνών	57
2.2.3 Το λαογραφικό Μουσείο Αχαρνών	58
2.2.4 Δημοτική Πινακοθήκη Αχαρνών	59
2.3 Ο ορεινός όγκος της Πάρνηθας	60
2.3.1 Η Πάρνηθα	60
2.3.2 Η λατρεία στην Πάρνηθα στην αρχαιότητα και στους νεότερους χρόνους	61
2.3.3 Ο εθνικός δρυμός της Πάρνηθας	62

Κεφάλαιο Τρίτο

Η ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών από την

Τοπική Αυτοδιοίκηση μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων

3.1 Η αξιοποίηση της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς στις Αχαρνές	63
3.2 Η αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς από την τοπική αυτοδιοίκηση	67

3.3.Η ανάδειξη του Θολωτού Τάφου των Αχαρνών	71
3.4 Παρουσίαση κύριων εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Δήμου Αχαρνών	73
3.4.1 Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ο Θολωτός Τάφος των Αχαρνών με τίτλο «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»	77
3.4.2 Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την ανάδειξη του Τύμβου του Σοφοκλή με τίτλο: «Βλέπω το έργο του Σοφοκλή με τα μάτια του ζωγράφου και χαρακτή Γιώργου Βαρλάμου»	81
3.4.3 Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην Αρχαιολογική Συλλογή Αχαρνών	85
3.4.5 Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην Δημοτική Πινακοθήκη: «Μνήμες από το παλαιό Μενίδι»	90
3.5 Ο διαπολιτισμικός ρόλος και ο κοινωνικός χαρακτήρας των προγραμμάτων	92
3.6.Διαθεματική προσέγγιση	94
3.7 Η αξιολόγηση των προγραμμάτων από τους εκπαιδευτικούς	95
3.7.1 Στατιστικά αποτελέσματα και αξιολόγηση	97
3.7.2 Νέο ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου για όλα τα προγράμματα	107
3.7.3 Συζήτηση συμπερασμάτων	109
3.8 Αποτίμηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Δήμου Αχαρνών	110
3.9 Προτάσεις για τη βελτίωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων	114
3.10 Προβλήματα στην ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών	116
3.11 Προτάσεις για την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών	120
3.12 Επίλογος	129
Βιβλιογραφία	130
Παραρτήματα	
Παράρτημα Ι. Ερωτηματολόγιο αξιολόγησης κλειστού τύπου του εκπαιδευτικού προγράμματος στον θολωτό τάφο	153
Παράρτημα ΙΙ Νέο ερωτηματολόγιο αξιολόγησης κλειστού τύπου για όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα στον Δήμο Αχαρνών	156
Παράρτημα ΙΙΙ Ερωτηματολόγιο ανοικτού τύπου για την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος «Βλέπω το έργο του Σοφοκλή μέσα από τα μάτια του ζωγράφου και χαρακτή Γιώργου Βαρλάμου»	162
Παράρτημα ΙV Φωτογραφικό υλικό	163

Εισαγωγή

Τοπικός πολιτισμός και μουσειακή εκπαίδευση. Η περίπτωση του Δήμου Αχαρνών

Η παρούσα εργασία διερευνά την αξιοποίηση του τοπικού πολιτισμού και της τοπικής ιστορίας στην πολιτιστική, πνευματική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας μέσω της μουσειακής εκπαίδευσης.

Ως μελέτη περίπτωσης επιλέχθηκε ο Δήμος Αχαρνών.

Η εργασία αναπτύσσεται σε δύο μέρη :

Στο πρώτο θεωρητικό μέρος (κεφάλαιο πρώτο), εξετάζεται εν συντομία το εννοιολογικό περιεχόμενο του πολιτισμού και της πολιτισμικής κληρονομιάς στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και των σύγχρονων πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Γίνεται αναφορά στην ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική και στον τοπικό πολιτισμό ως προϊόντος προστιθέμενης αξίας από τους φορείς της τοπικής κοινωνίας. Εξετάζεται η τοπική ιστορία και ο τοπικός πολιτισμός ως ερευνητικό πεδίο από την μαθητική κοινότητα και ο ρόλος της μουσειακής εκπαίδευσης στην ευαισθητοποίηση των μαθητών για το πολιτισμικό και το φυσικό περιβάλλον του τόπου διαμονής τους.

Στο δεύτερο, ερευνητικό μέρος (κεφάλαιο δεύτερο και τρίτο), μελετάται η περίπτωση του Δήμου Αχαρνών στην ανάδειξη και την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς, κυρίως μέσω των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που διεξάγει το Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας της Κοινοφελούς Επιχείρησης Πολιτισμού και Εκπαίδευσης του Δήμου. Αρχικά γίνεται η επισκόπηση της ιστορίας των Αχαρνών από την αρχαιότητα έως τους νεότερους χρόνους. Ακολουθεί παρουσίαση της δράσης της Νομαρχίας και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς με σκοπό την πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και τέλος, παρουσιάζονται τα εκπαιδευτικά προγράμματα και η μεθοδολογία που ακολουθείται για την ανάδειξη του Μυκηναϊκού Θολωτού Τάφου, του Τύμβου του Σοφοκλή στην Βαρυμπόμπη, της Αρχαιολογικής Συλλογής των Αχαρνών και της Δημοτικής Πινακοθήκης.

Βασικός σκοπός της εργασίας είναι να καταδείξει τη δυναμική του τοπικού πολιτισμού και τη συμβολή της μουσειακής εκπαίδευσης στη καλλιέργεια της πολιτιστικής συνείδησης και στην οικονομική και κοινωνική αναβάθμιση του τόπου,

αλλά και να προβάλλει τις αδυναμίες που παρατηρούνται στην διαχείριση του πολιτιστικού αποθέματος της περιοχής έως σήμερα

Τέλος, αναφέρονται συμπεράσματα και διατυπώνονται προτάσεις για τη βελτίωση της μουσειακής εκπαίδευσης στις Αχαρνές και τη δημιουργική της αξιοποίηση στο κοινωνικό γίγνεσθαι της πόλης.

Ακολουθεί η ελληνική και η ξένη βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για τη συγγραφή της διπλωματικής εργασίας. Στο τέλος παρατίθενται παραρτήματα με τα ερωτηματολόγια των προγραμμάτων και φωτογραφικό υλικό των δραστηριοτήτων.

Κεφάλαιο πρώτο

Θεωρητική προσέγγιση του πολιτισμού και της τοπικής ιστορίας και η διαχείρισή τους στις σύγχρονες κοινωνίες

1.1 Η έννοια του πολιτισμού στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες

Η έννοια του πολιτισμού αναφέρεται σε υλικές, πνευματικές και ηθικές αξίες και συνδέεται με την καλλιέργεια και την παιδεία στην διάδοση των πολιτιστικών αγαθών (Γεωργιτσογιάννη 2001: 1). Με την ευρεία έννοια ο πολιτισμός αποτελεί το μέσο με το οποίο οι πολίτες μαθαίνουν να ζουν και να επικοινωνούν, αναπτύσσοντας την έννοια της κοινότητας και της κοινής ταυτότητας. Η συνέχεια, η ανάπτυξη και η εξέλιξη του πολιτισμού εξαρτάται από την ικανότητα της κοινωνίας να μαθαίνει και να μεταβιβάζει τη γνώση στις επόμενες γενιές μέσα από τη διδασκαλία και τη μάθηση (Braudel 2001: 56-59).

Στην εποχή μας ο όρος «πολιτισμός» θεωρείται κοινωνικό αγαθό που αντιπροσωπεύει την ενότητα και έχει υπερεθνική σημασία (Βουδούρη 2003: 155). Το ανθρώπινο είδος εξελίσσεται και προοδεύει με την πολιτισμική συνεισφορά όλων των λαών στο πλαίσιο της πολιτισμικής διάχυσης. Στη διάρκεια της πολιτισμικής επικοινωνίας, ο πολιτισμός εξάγει και δέχεται πολιτιστικά αγαθά που ταξιδεύουν από τον ένα γεωγραφικό χώρο στον άλλο, ύστερα από διαδικασίες αποδοχής, προσαρμογής και αφομοίωσης, γεγονός που οι λαοί της γης βιώνουν από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα ερχόμενοι σε επαφή με άλλες πολιτισμικές ομάδες (Βρύζας 2001: 16-30, Μπενέκος 2006: 40-50).

Η διαδικασία αποδοχής των ξένων πολιτιστικών στοιχείων έχει ως αποτέλεσμα τη μεταβολή του πολιτισμού και τη διαφοροποίησή του από το παρελθόν. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης η πολυμορφία που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες απαιτεί ουσιαστική κατανόηση των διαφορετικών πολιτισμικών παραδόσεων, ανοιχτό διάλογο μεταξύ πολιτών και φορέων των διαφορετικών πολιτισμών που τις συνθέτουν και αναγνώριση του δικαιώματος στην πολιτισμική πολυφωνία (Μπασάντης 2007: 57-72). Η συσσώρευση ολοένα και περισσότερων ανθρώπων στα αστικά κέντρα, η αυξανόμενη κινητικότητα της αγοράς, της ανταλλαγής των προϊόντων, της εκπαίδευσης και του τουρισμού αυξάνουν τις επαφές πολιτισμών και ανθρώπων. (Λεοντσίνης 2008: 19-24). Το

σύγχρονο πολιτισμικό ιδεώδες είναι ανθρωποκεντρικό και ανταποκρίνεται στις προκλήσεις της εποχής για την ειρήνη, τη δημοκρατία, την ενότητα των πολιτισμών, τον σεβασμό της διαφορετικότητας και της ποικιλομορφίας (Λάββας 1992: 26-32). Στην κατεύθυνση αυτή αποστολή της Πολιτείας είναι να βοηθήσει τους πολίτες, ιδιαίτερα τις νέες γενιές, να καλλιεργήσουν την ικανότητα να συνυπάρχουν με άλλους ανθρώπους και πολιτισμούς μέσα από την εκπαίδευση και τον πολιτισμικό διάλογο που οφείλει να καλλιεργεί (Harvey 2001: 319-338). Ο διαπολιτισμικός διάλογος συμβάλλει στην εξάλειψη των προκαταλήψεων και της ξενοφοβίας, και στην ανάδειξη της πολιτισμικής διαφορετικότητας ως παράγοντος προόδου ο οποίος ενώνει και δεν χωρίζει τους ανθρώπους, αναβαθμίζει τη δημοκρατία και σφυρηλατεί την κοινωνική ειρήνη (Κόκκινος 2000: 42-43). Δίνει, επίσης, τη δυνατότητα αρμονικής συνύπαρξης διαφορετικών πολιτισμικών ταυτοτήτων, προβολής της κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς, αναγνώρισης και σεβασμού των ατομικών και τοπικών διαφορών και ιδιαιτεροτήτων (EUROPA: Σύνοψη της νομοθεσίας της Ε.Ε). Το ζητούμενο στην πολιτισμική παγκοσμιοποίηση είναι μέσα από το διαπολιτισμικό διάλογο να αναδειχθούν οι τοπικές ιδιαιτερότητες που θα οδηγήσουν στη νέα σκέψη (Αποστόλου 2005: 321-342) .

Σε αυτή την προσπάθεια σημαντικό ρόλο καλούνται να παίξουν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης οι οποίοι αποτελούν τον εγγύτερο προς τον πολίτη διοικητικό θεσμό. Μέσω της πολιτιστικής τους πολιτικής οφείλουν να αξιοποιήσουν την πολιτισμική κληρονομιά ως παράγοντα κοινωνικής συνοχής έτσι ώστε οι νέες γενιές να δημιουργήσουν κοινωνίες πολιτισμικά πλούσιες, πιο αλληλέγγυες και πιο συμμετοχικές (Αγραφιώτης 1993: 25-29).

1.2 Η ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική

Στο σχέδιο πολιτισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσδιορίζονται οι στόχοι και οι γενικές αρχές μιας διαρκούς ανάπτυξης που αποσκοπούν στην προώθηση μιας λογικής χρήσης των πόρων, με σεβασμό της ποικιλομορφίας της φυσικής και της πολιτισμικής κληρονομιάς (Σχέδιο ανάπτυξης του κοινοτικού χώρου ΣΑΚΧ: 1999). Τα μεταναστευτικά ρεύματα και η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν φέρει τους ευρωπαϊκούς πληθυσμούς και τις ευρωπαϊκές κουλτούρες σε συνεχή επικοινωνία και ανταλλαγή. Σε αυτό το νέο κοινωνικό πλαίσιο βασική προϋπόθεση για τη διασφάλιση της αρμονικής κοινωνικής συνύπαρξης αποτελεί ο σεβασμός του δικαιώματος στην πολιτισμική διαφορά. Η Ενωμένη Ευρώπη αποδεχόμενη την πολυπολιτισμική της ταυτότητα, όπως αυτή διατυπώνεται στη συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992 και στη συνθήκη του Άμστερνταμ το 1999 (Νταλής 2001 : 580-582), υπερασπίζεται την πολιτισμική διαφορετικότητα ως βασική αρχή, γύρω από την οποία αναπτύσσει την πολιτιστική της πολιτική (Εκπαίδευση και Πολιτισμός. ΜΕΛΙΝΑ 1997: 14). Στο άρθρο 128 της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1992) και στο άρθρο 151 της συνθήκης του Άμστερνταμ (1999) στο πλαίσιο του σεβασμού της εθνικής ή περιφερειακής ποικιλομορφίας, υπογραμμίζεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να ενθαρρύνει την πολιτιστική συνεργασία μεταξύ των Κρατών-μελών με στόχους τη διάδοση του πολιτισμού και της ιστορίας των ευρωπαϊκών λαών, τη συντήρηση, την προβολή και την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς (Catsadorakis 2007: 308-320).

Κατά τη δεκαετία του 1990 η ανάπτυξη προγραμμάτων υπήρξε ουσιαστική για την στήριξη και την ενίσχυση του πολιτισμού (EUROPA: Σύνοψη της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον πολιτισμό). Η 18η Απριλίου κάθε χρόνου καθιερώθηκε το 1983 ως «Παγκόσμια Ημέρα Πολιτιστικής Κληρονομιάς» από την UNESCO και το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων με σκοπό την ευαισθητοποίηση του κοινού σε θέματα που αφορούν την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς και την ένταξή της στη σύγχρονη κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή (Myerscough 1994) . Προς την ίδια κατεύθυνση ο θεσμός της «Ευρωπαϊκής πόλης πολιτισμού» που θεσπίστηκε το 1985 με στόχο τη προσέγγιση των λαών της Ευρώπης και μετονομάστηκε το 1999 σε «Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Πρωτεύουσα» έχει στόχο να

γίνει γνωστός ο πλούτος και η πολυμορφία των ευρωπαϊκών πολιτισμών, να προωθηθεί η αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των ευρωπαίων πολιτών, και η αντίληψη ότι ανήκουν στην ίδια ευρωπαϊκή οικογένεια με κοινές ευρωπαϊκές ρίζες και κοινές φιλοδοξίες για το μέλλον.

Στο ίδιο πνεύμα το Συμβούλιο της Ευρώπης (Council of Europe 1981) και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθιέρωσαν από το 1991 τις «Ευρωπαϊκές Ημέρες Κληρονομιάς» με βασικό στόχο του προγράμματος τη συνειδητοποίηση της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας, τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης με το παρελθόν, καθώς και την ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτισμικής κληρονομιάς. Η Ελλάδα συμμετέχει στο πρόγραμμα από το 1994. Για τη διεξαγωγή του προγράμματος το ΥΠ.ΠΟ. συνεργάζεται με την Τοπική Αυτοδιοίκηση, οργανισμούς, ιδιωτικά μουσεία, πνευματικά κέντρα και ιδιωτικές εταιρείες πολιτισμού (ΥΠ.ΠΟ. Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς).

Από το 2000 έως το 2007 το πρόγραμμα «Πολιτισμός» αποτελούσε τον βασικό άξονα δράσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε θέματα πολιτισμού με κύρια γνωρίσματα τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, την κοινή πολιτισμική κληρονομιά, την ενίσχυση του διαπολιτισμικού διάλογου και την υποστήριξη και τη διάδοση της ευρωπαϊκής καλλιτεχνικής δημιουργίας. Η υπεράσπιση της πολιτισμικής διαφορετικότητας υποδηλώνει την προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσα από έναν ενεργό και γόνιμο διάλογο να στηρίξει τη πολιτισμική ποικιλομορφία και ετερότητα, καθώς και τη μοναδικότητα και την ιδιαιτερότητα του κάθε τόπου ενάντια στη πολιτισμική ομογενοποίηση (Παγουλάτος 2005: 381-382).

1.3 Πολιτισμός και ανάπτυξη - Αξιοποίηση των πολιτιστικών αγαθών ως προϊόντων προστιθέμενης αξίας

Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών και η ανάπτυξη ήταν δύο έννοιες που πριν από μερικά χρόνια βρίσκονταν σε αντίπαλα στρατόπεδα. Οι δύο αυτές τάσεις συνέκλιναν στις μέρες μας σε μία θέση κοινά παραδεκτή που μιλά για βιώσιμη ανάπτυξη (Στεφάνου 2004: 43-46, Χριστοφιλόπουλος 2006: 11-13).

Σήμερα, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης βασική προϋπόθεση για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των χωρών είναι η διατήρηση και η ανάδειξη της ιδιαίτερης πολιτισμικής φυσιογνωμίας τους (Hackett 1980: 81-83). Παράλληλα, τα πολιτιστικά αγαθά είναι πολλαπλά αξιοποιήσιμα, αφ' ενός ως εργαλεία οικονομικής συνοχής και μείωσης του κοινωνικού αποκλεισμού, και αφ' ετέρου ως δημιουργοί προστιθέμενης αξίας και απασχόλησης (ΥΠ.ΠΟ. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, Πολιτισμός 2001: 4-7). Τις τελευταίες δεκαετίες, για παράδειγμα η δημιουργία πολιτιστικών δράσεων σε υποβαθμισμένες ή αναξιοποίητες αστικές περιοχές και η μετατροπή τους σε πολιτιστικούς πολυχώρους έχει εξαπλωθεί και σε μικρότερου μεγέθους πόλεις στην Αμερική και την Ευρώπη. Η πολιτισμική διάσταση ενός τόπου εντάσσεται κατ' αυτόν τον τρόπο στις στρατηγικές ανάπτυξης του πολιτισμού (Μητούλα 2001: 182-185).

Οι τόποι σημαντικής πολιτισμικής κληρονομιάς έχουν εγγενή αξία για όλο τον κόσμο. Η συνεχής προστασία και η διατήρησή τους αποτελεί βασική συνιστώσα της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής, νομοθετικής, πολιτιστικής και τουριστικής αναπτυξιακής στρατηγικής (ICOMOS: Η χάρτα πολιτισμικού τουρισμού 2002). Η διατήρηση της φυσιογνωμίας της πόλης είναι η διατήρηση όχι μόνο του εικαστικού τοπίου, αλλά η ταυτόχρονη διατήρηση του ακουστικού, του οσφρητικού και του γαστρονομικού τοπίου (Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, 2008: 27-30).

Ειδικότερα στην Ελλάδα, η διατήρηση της πολιτισμικής και της φυσικής κληρονομιάς αποτελεί εθνική υπόθεση εδώ και δεκαετίες. Η ελληνική πολιτεία μέσα από τους θεσμοθετημένους φορείς της ενεργεί για τη διάσωση, τη συντήρηση, την ανάδειξη και την προβολή της στο πλαίσιο του σκληρού και απαιτητικού διεθνούς

ανταγωνισμού που χαρακτηρίζει την εποχή μας. (Κόνσολα 1990: 24-35, Φίλιας 1997: 254).

Η ελληνική πολιτεία, εκσυγχρονίζοντας το θεσμικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς (Νόμος 3028/28.6.2002) εναρμόνισε την ελληνική νομοθεσία με τους διεθνείς κανονισμούς. Ο νέος αρχαιολογικός νόμος του 2002 περιλαμβάνει 75 άρθρα με σημαντικές ρυθμίσεις για τα μνημεία και τις κατηγορίες τους, τα άυλα πολιτιστικά αγαθά, το θεσμικό τους καθεστώς και τη προστασία τους από την ελληνική πολιτεία. Στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Κ.Π.Σ.) ο πολιτισμός ως αυτοτελής τομέας διαρθρωτικής παρέμβασης έχει ως κύριους άξονες: την προστασία και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς και την ανάπτυξη του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού. Στο Γ' Κ.Π.Σ. προωθείται μια σύγχρονη μουσειακή αντίληψη, αναδεικνύεται η εκπαιδευτική διάσταση του πολιτισμού και η ανάγκη ένταξής του στη ζωή του τόπου. Τονίζεται επίσης η ανάγκη ενίσχυσης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και εν γένει των δράσεων που φέρνουν τους νέους κοντά στην πολιτισμική τους κληρονομιά αλλά και κοντά στο σύγχρονο πολιτισμό. Ο πολιτισμός ως προϊόν προστιθέμενης αξίας αποτελεί για το Γ' Κ.Π.Σ. το μέσο για κοινωνική ένταξη των περιθωριοποιημένων ατόμων (ΥΠ.ΠΟ. Επιχειρησιακό Πρόγραμμα, Πολιτισμός 2001: 11-12).

Η προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς έχει κοινωνικά, πολιτιστικά αλλά και αναπτυξιακά οφέλη καθώς μπορεί να προσφέρει λύσεις στα μεγάλα προβλήματα που έχουν να κάνουν με το ανθρώπινο δυναμικό και τη απασχόληση, με τις υποδομές, με την παραγωγή, τον τουρισμό, το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους (Σταματίου 2005: 167-168). Στο επίπεδο της πολιτικής πρακτικής ο πολιτισμός αποτελεί πολλαπλή επένδυση για την πολιτεία και απλώνεται σε όλο το εύρος του δημόσιου και του ιδιωτικού, του κοινωνικού και του ατομικού βίου των ανθρώπων.

1.4 Πολιτιστική διαχείριση και τοπική ανάπτυξη

Η ανάπτυξη είναι μία διαδικασία που στοχεύει στην ενεργοποίηση των πόρων, των μέσων και των δυνατοτήτων μιας περιοχής. Η «βιώσιμη ανάπτυξη» περιλαμβάνει περιβαλλοντικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες και για την επιτυχία της απαιτείται η εξασφάλιση μιας κοινωνίας που λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των γενεών που θα ακολουθήσουν. Στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης η αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς έχει κατακτήσει σημαντική θέση στην πολιτιστική πολιτική πόλεων και περιοχών των ανεπτυγμένων χωρών και κοινωνιών όλου του κόσμου (Cleere 1984: 125-131, Rizzardo 1986). Το νέο πολιτιστικό ιδεώδες ορίζει ο άνθρωπος να σκέφτεται σφαιρικά, να δρα οικουμενικά και να αγωνιά τοπικά.

Η περιφέρεια αποτελεί σήμερα τον πιο κατάλληλο χώρο για την εφαρμογή της πολιτιστικής πολιτικής και την ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας με κύριο μοχλό της αναπτυξιακής διαδικασίας το θεσμό της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ψύλλα 1992: 79). Σε κάθε σύγχρονο πρόγραμμα περιφερειακής ανάπτυξης η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και η ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς αποτελούν σημαντικούς πλουτοπαραγωγικούς πόρους ιδιαίτερα στις προβληματικές περιφέρειες και στα μικρά αστικά κέντρα (Harvey 2001: 319-338 και στο Δελτίο Τύπου: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας 2009).

Για τους Ο.Τ.Α. η προστασία και η αξιοποίηση της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς αποτελεί νέο πεδίο αναπτυξιακής δράσης, καθώς αγκαλιάζει το σύνολο της τοπικής κοινωνίας και μπορεί να μετατραπεί σε διάλογο διαπολιτισμικής επικοινωνίας. Το δομημένο και το φυσικό περιβάλλον ως τμήμα της τοπικής παράδοσης συμβάλλει στην προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού και δημιουργεί νέες δυνατότητες βιωσιμότητας και ανάπτυξης (Στεφάνου 2004: 43-44). Η αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς ως εργαλείου ανάπτυξης συνδέεται με τη συνεκτικότητα του κοινωνικού ιστού και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής, δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας, συγκρατεί τον πληθυσμό της υπαίθρου και αποτρέπει τον οικονομικό και δημογραφικό μαρασμό της περιφέρειας και την πολιτιστική της ισοπέδωση (Βαγιωνά 1992: 81-82).

Η πολιτιστική πολιτική οφείλει να αξιοποιεί τα πολιτιστικά αγαθά και να επενδύει στην διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, στην αρχιτεκτονική των

πόλεων, στην παραγωγή πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών (Μπιτσάνη 2004: 25). Τα αρχαιολογικά και ιστορικά μνημεία, τα παραδοσιακά κτίρια, τα πολιτιστικά γεγονότα αποτελούν χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εικόνας ενός αστικού τοπίου με μεγάλη ιστορία και πλούσιο πολιτισμικό υπόβαθρο (Girard 1983: 150-175). Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι χαρακτηριστικό γνώρισμα ορισμένων πόλεων αποτελούν συγκεκριμένα μνημεία όπως ο Παρθενώνας στην Αθήνα, το Μπιγκ Μπεν στο Λονδίνο, ο Πύργος στη Πίζα, ο Πύργος του Άιφελ στο Παρίσι καθώς και πολιτιστικά γεγονότα που συνδέονται με διάφορες πόλεις όπως το φεστιβάλ της Βερόνας (Μητούλα 2001: 184-185).

Όπως αποδεικνύεται και από τη διεθνή εμπειρία, η αποτελεσματικότητα της πολιτιστικής πολιτικής, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Ένας απ' αυτούς είναι και το κατά πόσο θα εξασφαλιστεί η ένθερμη συμμετοχή των κατοίκων. Αυτό συνδέεται με τις αρχές της πολιτιστικής δημοκρατίας όπως διατυπώθηκαν στη διακυβερνητική διάσκεψη του Ελσίνκι το 1972, σύμφωνα με τις οποίες η διαδικασία συμμετοχής στα πολιτιστικά δρώμενα έχει μεγαλύτερη σημασία από τα αποτελέσματα. Για παράδειγμα το Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, πρόγραμμα του Υπουργείου Πολιτισμού ενσωματωμένο στο Β' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, ξεκίνησε το 1995 και αφορούσε αποκλειστικά πόλεις της περιφέρειας με πρόθεση να λειτουργήσει ως αποφασιστικός μοχλός ανάπτυξης της πολιτιστικής ζωής του τόπου. Στο πλαίσιο της πολιτιστικής αποκέντρωσης το πρόγραμμα στόχευε στη δημιουργία πολιτισμικών θεσμών σε διάφορες ελληνικές πόλεις, που θα αξιοποιούσαν συστηματικά και οργανωμένα τους τοπικούς πολιτιστικούς πόρους που συγκροτούν την πολιτισμική κληρονομιά αλλά και τη σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία (ΥΠ.ΠΟ. Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων 1996).

Οι πρακτικές αξιοποίησης-διαχείρισης της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς στις περιοχές όπου εφαρμόστηκαν δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για αξιολογητική, οικονομική, τουριστική και πολιτιστική ανάπτυξη (Andersson 1985: 5-20). Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι Δελφοί, η Ολυμπία, η Επίδαυρος, η Ρόδος, η Βεργίνα που αποτελούν πόλους ανάπτυξης υπερτοπικής σημασίας (ΥΠ.ΠΟ. Επιχειρησιακό πρόγραμμα, Πολιτισμός 2001: 7).

Σήμερα πολλές περιοχές στη χώρα μας έχουν στραφεί στην ανάδειξη της πολιτισμικής τους κληρονομιάς για να ενισχύσουν την ανάπτυξή τους. Στα πολιτιστικά στοιχεία που προωθούνται συμπεριλαμβάνονται οι τέχνες, οι λαϊκές παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα, τα ιστορικά μνημεία, τα τοπία, η τοπική λογοτεχνία,

η χλωρίδα και η πανίδα, η παραδοσιακή γαστρονομία, κ.λπ. Επίσης, μουσειακοί χώροι, φυσικά τοπία, βοτανικοί και ζωολογικοί κήποι, ενυδρεία, κέντρα επιστημών, εκθεσιακοί χώροι συμβάλλουν στην τοπική ανάπτυξη. Παράλληλα, οι Ο.Τ.Α. συμμετέχουν σε επιχειρησιακά και αναπτυξιακά προγράμματα όπως της Κοινωνίας της Πληροφορίας (ψηφιοποίηση και τεκμηρίωση πολιτιστικού υλικού δήμων), του προγράμματος «Πολιτισμός 2007-2013» και άλλων, τα οποία σχετίζονται με την αξιοποίηση και την προβολή των ιδιαίτερων τοπικών πολιτιστικών αγαθών, τη δημιουργία υποδομών και την προώθηση πολιτιστικών συνεργασιών σε επίπεδο ευρωπαϊκών πόλεων κυρίως μέσω αδελφοποιήσεων.

Ωστόσο, ο συγκεντρωτισμός και η ανισοκατανομή των οικονομικών πόρων που προκαλεί την πνευματική και καλλιτεχνική ερήμωση της ελληνικής επαρχίας καθιστά επιτακτικό το αίτημα της πολιτιστικής αποκέντρωσης. Για το λόγο αυτό τα τελευταία χρόνια παρατηρείται συστηματική και διευρυνόμενη μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στον τομέα του πολιτισμού από την κεντρική στην περιφερειακή διοίκηση και στους Ο.Τ.Α. για την άσκηση της πολιτιστικής πολιτικής που απευθύνεται στον πληθυσμό των τοπικών κοινοτήτων.

Στο Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης ο πολιτισμός αποτελεί ισχυρό παράγοντα ισόρροπης ανάπτυξης της περιφέρειας μέσα από την προώθηση υποδομών και δραστηριοτήτων για την ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς. Ο μνημειακός πλούτος και η πολιτισμική κληρονομιά αποτελούν ισχυρό πλεονέκτημα έτσι ώστε να καταστούν διάφορες περιοχές ελκυστικοί τουριστικοί προορισμοί (Μπιτσάνη 2004: 17).

Η εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης περιφερειακής πολιτιστικής πολιτικής δεν συνίσταται μόνο στην οικονομική στήριξη, αλλά και στην παροχή καλών πρακτικών στους Ο.Τ.Α. θέτοντας τις σχετικές ποιοτικές προδιαγραφές για την υλοποίησή τους. Η απουσία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης από το χώρο της πολιτισμικής κληρονομιάς εξαιτίας των πολλών προβλημάτων, όπως ο συγκεντρωτισμός του ΥΠ.ΠΟ., η πενιχρή χρηματοδότηση και η απουσία θεσμικού πλαισίου οδήγησε την πολιτεία στη αλλαγή της νομοθεσίας που βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με τη διεθνή και την ευρωπαϊκή νομοθεσία, τις Χάρτες και τη διεθνή πρακτική σε θέματα που αφορούν στην προστασία και την ανάδειξη των μνημείων και στην εμπλοκή των τοπικών κοινωνιών στις διαδικασίες αυτές.

Στο επίπεδο της Κεντρικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος, επίσημου συντονιστικού οργάνου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ο πολιτισμός

χαρακτηρίζεται ως μέγιστη παραγωγική επένδυση. Σε ετήσια συνέδρια θέτει αιτήματα υπεύθυνης πολιτιστικής πολιτικής, αποκεντρωμένης πολιτιστικής ανάπτυξης, θεσμοθέτησης ειδικών δημοτικών τελών για πολιτιστικά προγράμματα, αξιοποίησης του θεσμού της χορηγίας, κ.ά. με σκοπό να αυξήσει τη γνώση και το ενδιαφέρον για τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς προωθώντας την κοινωνική, την οικονομική συνοχή, τη βιωσιμότητα και την ανταγωνιστικότητα.

Στο πνεύμα αυτό, στο άρθρο 75 του νέου κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων, Ν. 3463 σημειώνεται ότι στις αρμοδιότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης εντάσσεται και «η εφαρμογή πολιτικών για την ανάδειξη και προστασία του τοπικού πολιτισμού, η προβολή των πολιτιστικών αγαθών και των σύγχρονων πολιτιστικών έργων που παράγονται σε τοπικό επίπεδο, με τη δημιουργία πολιτιστικών και πνευματικών κέντρων, μουσείων, πινακοθηκών, η μελέτη και εφαρμογή πολιτιστικών προγραμμάτων και η προστασία μουσείων, μνημείων, σπηλαίων, καθώς και των αρχαιολογικών χώρων της περιοχής και των εγκαταστάσεων αυτών [...] η προώθηση πολιτιστικών ανταλλαγών, σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, σύμφωνα με την κείμενη νομοθεσία καθώς και η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού». Επίσης έχει προβλεφθεί η παραχώρηση σε Ο.Τ.Α. χρήσεως αρχαιολογικών χώρων ακινήτων του Ελληνικού Δημοσίου που τελούν υπό την αρμοδιότητα των αρχαιολογικών υπηρεσιών του κράτους και βρίσκονται στην περιφέρεια των προαναφερόμενων οργανισμών. Επιπλέον οι ΟΤΑ μπορούν να ασκήσουν οποιαδήποτε αρμοδιότητα ανατεθεί σε αυτούς με προγραμματικές συμβάσεις, κατά τις διατάξεις του Άρθρου 225 παρ. 5 «εφόσον τα προβλεπόμενα στην προγραμματική σύμβαση έργα, προγράμματα και υπηρεσίες είναι πολιτιστικού χαρακτήρα, όπως η ανάδειξη, προστασία και συντήρηση μνημείων, οι παρεμβάσεις σε διατηρητέα ή παραδοσιακά κτίρια και οικισμούς, η διάσωση και διάδοση στοιχείων του πολιτισμού, η ανέγερση και λειτουργία χώρων πολιτισμικών λειτουργιών, η υποστήριξη δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων που αφορούν την επιστήμη, τα γράμματα και τις τέχνες, συμμετέχει, ως συμβαλλόμενος, το Υπουργείο Πολιτισμού. Η προγραμματική σύμβαση καλείται «προγραμματική σύμβαση πολιτιστικής ανάπτυξης» και το δυνάμενο να επιβληθεί, κατά τις σχετικές διατάξεις, τέλος ανταποδοτικού χαρακτήρα, για τη χρηματοδότηση έργων, εργασιών, προγραμμάτων και υπηρεσιών της προγραμματικής σύμβασης, καλείται «Πολιτιστικό Τέλος» (Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων 2006 και Μελέτη ΚΕΔΚΕ – ΕΕΤΑΑ 1993: 15-20).

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελεί η παλιά πόλη της Ρόδου, όπου, χάρη σε μια προγραμματική σύμβαση με το ΥΠ.ΠΟ. και τον Ε.Ο.Τ. ο Δήμος είναι ο κύριος φορέας αξιοποίησης της Μεσαιωνικής Πόλης.

Σε ψήφισμά της η Γενική Συνέλευση του Συλλόγου Ελλήνων Αρχαιολόγων «εκφράζει τη βαθιά της αντίθεση στην παραχώρηση αρμοδιοτήτων διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς στους ΟΤΑ», προσθέτοντας ότι η διάταξη είναι αντισυνταγματική και αντιβαίνει στον αρχαιολογικό νόμο καθώς ενσωματώνει το ρόλο της Αυτοδιοίκησης στους νόμους της αγοράς [...] και εκχωρεί ουσιαστικά τη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς στη λογική των ιδιωτικοοικονομικών κριτηρίων (ΣΕΑ: Ψήφισμα Γενικής Συνέλευσης 2006).

Αναντίρρητα η διαφύλαξη και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς είναι ευθύνη και φροντίδα της Πολιτείας. Ωστόσο, η πράξη έχει αποδείξει ότι τόσο η τοπική όσο και η νομαρχιακή αυτοδιοίκηση ως πιο ευέλικτα διοικητικά σχήματα και με δεδομένη την ευαισθησία τους στην ανάδειξη της τοπικής ιστορίας μπορούν να προσφέρουν πολλά με τη συνεργασία της πολιτείας στο τομέα των πολιτιστικών αγαθών. Τα τοπικά μουσεία, για παράδειγμα, στο πλαίσιο των τοπικών κοινοτήτων συμβάλλουν όχι μόνο στη διάσωση και την προβολή της τοπικής συλλογικής μνήμης και ταυτότητας, αλλά και στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αναπτύσσονται.

Για παράδειγμα, η ίδρυση δεκάδων λαογραφικών συλλογών και τοπικών μουσείων τις τελευταίες δεκαετίες δείχνει το ενδιαφέρον για τη διάσωση μαρτυριών του πρόσφατου παρελθόντος όπου συγκεντρώνονται, συντηρούνται και προβάλλονται υλικά και άυλα τεκμήρια της προβιομηχανικής κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής. Οι συλλογές αυτές και τα μουσεία στηρίζονται στη συνεργασία τοπικών φορέων με την Τοπική Αυτοδιοίκηση για τη διάσωση της πολιτισμικής κληρονομιάς ως πηγή δημιουργίας και έμπνευσης (Αυδίκος 2002: 15-30).

Η νέα διεθνής πρακτική στη διαχείριση των πολιτιστικών αγαθών απαιτεί αποδοτικότερες μεθόδους από το κράτος, την νομαρχία, την κοινότητα, το Δήμο και τους δημότες που τη διαφυλάττουν (Αγραφιώτης 1993: 25-29). Οι περιφερειακές και τοπικές αρχές καλούνται να παίξουν ουσιαστικό ρόλο στην υλοποίηση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων για την πολιτική και την κοινωνική συνοχή καθώς και τη πολιτιστική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

1.5 Τοπικός πολιτισμός και τοπική ιστορία

Η ταυτότητα μιας πόλης καθορίζεται από τα φυσικά και τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και εν γένει από τα στοιχεία που συνθέτουν και αναδεικνύουν την μοναδικότητά της. Τα μνημεία της συνδέονται με τη συλλογική μνήμη της πόλης και καθίστανται σημεία αναφοράς των κοινωνικών της ομάδων (Τουλιάτος 1993).

Ο εμπλουτισμός του πολιτιστικού τοπίου με νέα στοιχεία από τους πολιτισμούς άλλων λαών, ιδίως μετά την αυξανόμενη εισροή πληθυσμών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, εκτός του ότι είναι αναπόφευκτος, οδηγεί στην συνύπαρξη λαών και πολιτισμών, καθώς και στην αποδοχή της ετερότητας. Ο πολιτισμός διαμορφώνει έναν νέο ευρωπαϊκό χώρο με επίκεντρο τον άνθρωπο, που μεγαλώνει σε νέες πολιτισμικές αξίες κοινής αποδοχής (Μπενέκος 2006: 135).

Η γνωριμία με το διαφορετικό, επιτυγχάνεται ευκολότερα όταν οι άνθρωποι ανταλλάσσουν εμπειρίες, απόψεις, σκέψεις και αναμνήσεις που προϋποθέτουν την ανάπτυξη συναισθημάτων αποδοχής, σεβασμού και αρμονικής συνύπαρξης. Η αξιοποίηση στοιχείων του τοπικού πολιτισμού μπορεί να συμβάλλει ως προς αυτή την κατεύθυνση. Είναι μάλιστα αναγκαίο κάθε άτομο να μάθει να συμβιώνει με τους «άλλους», σεβόμενο τον πολιτισμό και τη γλώσσα τους, διατηρώντας ταυτόχρονα την εθνική και την πολιτισμική ταυτότητά του (Γκότοβος 2002, ΦΕΚ, Β' 303-304/13-03-2003).

Η ενασχόληση των φορέων της εκπαίδευσης και του πολιτισμού με την τοπική ιστορία και τον τοπικό πολιτισμό προκύπτει από την ανάγκη της σύγχρονης αστικοποιημένης κοινωνίας να αναανοηματοδοτήσει την κοινωνική της συνοχή και οντότητα με σκοπό την ενίσχυση της τοπικής της ταυτότητας και την τουριστική της προβολή (Μερακλής 1989: 110-111). «Ο άνθρωπος ζει, αισθάνεται, εκφράζεται, σχεδιάζει, αποκτά εμπειρίες σε έναν τόπο με τον οποίο συνδέεται ποικιλοτρόπως (αρνητικά ή θετικά), σε βαθμό που ο τόπος να αποτελεί στοιχείο της προσωπικής ή της συλλογικής του ταυτότητας» (Δουκέλλης 2005: 13-31).

Η γνώση του τοπικού πολιτισμού μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά και παρέχει αίσθηση ταυτότητας και συνέχειας, συμβάλλοντας έτσι στην προώθηση του σεβασμού της πολιτισμικής πολυμορφίας και στη πολιτισμική σύγκλιση μεταξύ των μελών των σύγχρονων πολιτισμικών κοινωνιών. Η γνώση της τοπικής ιστορίας μέσα

από την κατανόηση διαφορετικών μορφών συμπεριφορών του παρελθόντος βοηθάει στην ανεκτικότητα, τη προσέγγιση και τη κατανόηση των πολιτισμικών μορφών άλλων ανθρώπων, λαών και εθνών στη σημερινή κοινωνία, που χαρακτηρίζεται ως πολυπολιτισμική. Γνωρίζοντας την ιστορία του τόπου τους οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται ότι η ζωή τους είναι άμεσα συνδεδεμένη με το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές. Η γνώση της τοπικής ιστορίας δεν συμβάλλει μονάχα στη διαμόρφωση της προσωπικής τους ταυτότητας, στην αυτογνωσία τους, στην κατανόηση της τοπικής και της ευρύτερης κοινωνίας, αλλά και στην θέλησή τους για την οικοδόμηση ενός καλύτερου παρόντος (Λεοντσίνης 1999α: 23-25). Το αίσθημα της ταυτότητας που παρέχει αναδεικνύεται πολύ πιο αποτελεσματικός μηχανισμός συνοχής και κινητοποίησης μιας κοινωνίας από ό, τι η μεγαλύτερη και ισχυρότερη πολυεθνική κοινωνία (Μελετόπουλος 2000: 3-7).

Η γνωριμία με την ιστορία του χώρου που ζουν είναι επίσης υποχρέωση και δικαίωμα των ανθρώπων που η εσωτερική ή η εξωτερική μετανάστευση τούς οδήγησε μακριά από την πατρίδα τους σε ξένο τόπο και τους βοηθά στην ομαλή και στη δημιουργική ένταξή τους σ' αυτόν. Στην εποχή της μέγιστης κινητικότητας που ζούμε, η έννοια «τόπος» μετουσιώνεται σε νέα χωροχρονικά περιβάλλοντα που προβάλλουν ως αναγκαιότητα τη γνωριμία με αυτά και την ιστορική τους διάσταση (Βαϊνά 1977: 40, 165).

1.6 Η τοπική ιστορία στην εκπαίδευση

Ο πολιτισμός και η παιδεία αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία. Και τα δύο συμβάλλουν στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και της συνείδησης του πολίτη. Ιδιαίτερα το ζήτημα της διαμόρφωσης της πολιτιστικής ταυτότητας των νέων, μέσω της οποίας γίνονται κοινωνοί θεμελιωδών αξιών που διέπουν το κοινωνικό σύνολο στο οποίο ανήκουν, είναι πολύ σημαντική, καθώς για τους νέους η αίσθηση της αποδοχής σε ένα περιβάλλον σηματοδοτεί την αρμονική ενσωμάτωσή τους σε αυτό.

Η διαρκής ανάγκη του ανθρώπου να αναζητά τις ρίζες του και να ψάχνει το παρελθόν του στο πλαίσιο της αυτογνωσίας του (Χάριτος: 1988: 92-98) συνιστά επαρκή αιτία για τη διατήρηση και προστασία των πολιτιστικών αγαθών που με τη γνησιότητα, την ιστορικότητα και το συμβολισμό τους αποτελούν την υλική μαρτυρία του παρελθόντος και της συλλογικής μνήμης (Χριστοφιλόπουλος 2006: 11-13). Πρωταρχικός στόχος είναι να εμπεδωθεί η σημασία τους και η ανάγκη της διατήρησής τους.

Στο πλαίσιο της ελληνικής εκπαιδευτικής πραγματικότητας η προσέγγιση αυτή αναγνωρίζεται στις προσπάθειες των τελευταίων χρόνων στο γνωστικό αντικείμενο της Ιστορίας. Ο προβληματισμός παιδαγωγών από τα μέσα περίπου του 20^{ου} αιώνα οδήγησε από το 1990 στην εφαρμογή της διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας. Στόχος αποτελεί η προσέγγιση της Γενικής Ιστορίας που είναι για τα παιδιά συνήθως γνώση αφηρημένη, με δυσνόητες έννοιες και δυσπρόσιτες γενικεύσεις (Μπενέκος 2006: 237). Η διερεύνηση του παρελθόντος σε εναλλακτικά περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης συνδέεται άμεσα με την ανανέωση του περιεχομένου της σχολικής ιστορίας. Η πρόσληψη του τοπίου αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την ιστορική εκπαίδευση καθώς περιέχει σημαντικές πληροφοριακές, μνημονικές, εκπαιδευτικές και ερμηνευτικές διαστάσεις όχι μόνο του παρελθόντος αλλά και του παρόντος (Κασβίκης & Ανδρέου 2008: 125, 132, 144).

Η ενασχόληση ωστόσο με τη τοπική ιστορία ανάγεται στα χρόνια του Μεσαίωνα και συνδέεται με την εκκοσμίκευση της ιστορίας. Κατά τον 18 και 19^ο αιώνα ενισχύεται από την διάθεση περιοχών να δημιουργήσουν τοπική ιστορική μνήμη και να διαφοροποιηθούν από άλλες περιοχές συχνά σε αντιδιαστολή με την εθνική ιστορία. Η εμφάνιση της διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας στα κράτη της

Δύσης είχε ως στόχο την ιδεολογική χειραγώγηση του μαθητή και τη σύνδεση με τον τόπο καταγωγής του, προκειμένου να ισχυροποιήσει το αίσθημα της ασφάλειας και της σιγουριάς ενάντια στην αίσθηση της αποξένωσης, της ανασφάλειας, της μαζοποίησης και τυποποίησης που προκαλούσε η βιομηχανική επανάσταση και η συνακόλουθη αλλαγή των κοινωνικών δομών (Βαϊνά 1977: 43-55). Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα επιβιώνει στις παρυφές των ιστορικών σπουδών, καθώς από τη δεκαετία του '60 η προσοχή της ακαδημαϊκής ιστορίας στρέφεται από το γενικό στο μερικό. Τότε το βρετανικό εκπαιδευτικό σύστημα την εισηγείται στο σχολικό πρόγραμμα της διδασκαλίας της ιστορίας, προβάλλοντας τόσο τη σημασία της συνύπαρξης της γενικής με την τοπική ιστορία όσο και την εκπαιδευτική της χρησιμότητα (Λεοντσίνης & Ρεπούση 2001: 97-119).

Στην Ελλάδα η εμφάνιση του μαθήματος της τοπικής ιστορίας στην εκπαίδευση διέγραψε τη δική της πορεία με διαφορετική αφετηρία και στόχους και με πολλές επιδράσεις από τα ξένα εκπαιδευτικά συστήματα. Ο πρώτος μεγάλος σταθμός στην διδακτική της τοπικής ιστορίας είναι το 1825 με τη σύνδεση του σχολείου με το μουσείο. Με διάταγμα του Υπουργείου Εσωτερικών οι έπαρχοι, οι δημογέροντες και δάσκαλοι των σχολείων όφειλαν να συγκεντρώσουν και να φυλάξουν τα διάσπαρτα αρχαιολογικά κατάλοιπα κάθε περιοχής στο χώρο του σχολείου τους (Δημαράς 1990: 13). Κίνητρο δεν ήταν απλώς η διάσωσή τους αλλά η συγκρότηση μουσείου τοπικής ιστορίας σε κάθε σχολείο, που θα έδινε την ευκαιρία στους μαθητές να γνωρίσουν από τις πρωτογενείς πηγές το παρελθόν τους. Αργότερα, όταν δημιουργήθηκαν ασφαλείς χώροι για το αρχαιολογικό υλικό που έως τότε αποτελούσε μέρος της καθημερινής σχολικής ζωής κόπηκε και ο δεσμός του περιβάλλοντος με τα σχολεία (Βαϊνά 1977: 43-55).

Σήμερα η σημασία της τοπικής ιστορίας σε όλες τις βαθμίδες της ελληνικής εκπαίδευσης αναγνωρίζεται όχι ως μέσο ιδεολογικής χειραγώγησης αλλά ως μέσο ενδυνάμωσης της σχέσης του μαθητή και αυριανού πολίτη με την κοινωνία στην οποία κατοικεί και σπουδάζει. Την τελευταία εικοσαετία η ενασχόληση με την τοπική ιστορία συγκεντρώνει το ενδιαφέρον εκπαιδευτικών και μαθητών σε μια προσπάθεια ανανέωσης της διδασκαλίας της ιστορίας με στόχο τη δόμηση της ιστορικής γνώσης μέσα από ευέλικτα πλαίσια ιστορικής αναφοράς (Νάκου 2008:104).

Η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας περιλαμβάνει την ιστορία του τόπου από την αρχαιότητα έως το παρόν, καθώς και τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού, η οποία συνδέεται με την κοινωνική ανθρωπολογία, τη λαογραφία και την εθνογραφία. Ως

πηγές μελέτης της τοπικής ιστορίας χρησιμοποιούνται αρχαιολογικά, ιστορικά, λαογραφικά μουσεία, ιστορικά αρχεία, τοπικές βιβλιοθήκες, αρχαιολογικοί χώροι, παραδοσιακοί οικισμοί, κ.ά. Η τοπική ιστορία ως σύγχρονη εκπαιδευτική πρόταση στην εκπαίδευση επιχειρεί να συνδέσει τη γνώση της ιστορίας με την έρευνα σε σχολικό επίπεδο (Βώρος 1990: 33-41, Ρεπούση 2000: 97-108) .

Η θεσμοθέτηση της διδασκαλίας της Τοπικής Ιστορίας, ως πεδίου έρευνας αφήνει μεγάλο περιθώριο στη διαθεματική διδασκαλία (Κακούρου-Χρόνη 2010: 41-43). Τα προγράμματα τοπικής ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση αποτελούν μια διαθεματική πρόταση διδασκαλίας για την αγωγή των μαθητών στο πολιτισμό. Ο τοπικός πολιτισμός και η αξιοποίηση των στοιχείων του από τους μαθητές, προβλέπεται στα νέα προγράμματα σπουδών ΔΕΠΠΣ (Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών) και από τα συνακόλουθα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) όπως της Ευέλικτης Ζώνης που προσφέρεται για τη γνώση, τη συνεξέταση, τη σύγκριση και το σχολιασμό των διαφορετικών πολιτιστικών στοιχείων με στόχο την αρμονική συνύπαρξη των μαθητών. Ιδιαίτερα το μάθημα της Μελέτης του Περιβάλλοντος στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση που αντικατέστησε εδώ και δύο δεκαετίες το μάθημα της Πατριδογνωσίας, συμβάλλει στη μελέτη της ιστορίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος του τόπου φοίτησης και διαμονής των μαθητών. Κατά τη μελέτη της τοπικής ιστορίας όλα τα γνωστικά πεδία είναι αξιοποιήσιμα σε μια διαθεματική προσέγγιση, ενώ η ίδια μεθοδολογία επιτρέπει στο μαθητή να συνδυάζει δημιουργικά γνώσεις προερχόμενες από ποικίλους χώρους, όπως η γλώσσα, τα μαθηματικά, οι φυσικές επιστήμες, η τέχνη και η θρησκεία (Ματσαγγούρας 2002α: 15-30 και Ματσαγγούρας 2002β: 19-36).

Αντίστοιχα το εγχείρημα για την διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας στο Γυμνάσιο ξεκίνησε από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. το 1990 σε μια προσπάθεια ευαισθητοποίησης των μαθητών του Γυμνασίου για το άμεσο περιβάλλον του σχολείου τους. Παρατηρώντας τα μνημεία του ιστορικού χώρου στον οποίο ζουν οι μαθητές προσεγγίζουν τα μέσα που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος σε τόπο και χρόνο για να οικοδομήσει το κοινωνικό, το ιδεολογικό και το πολιτισμικό περιβάλλον (Λεοντσίνης 1999: 77-78). Η επαφή των παιδιών με την τοπική ιστορία και τον πολιτισμό πραγματοποιείται δημιουργικά μέσω της μουσειακής εκπαίδευσης με τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα στα τοπικά μουσεία (Αντζουλάτου-Ρετσίλα 1984α). Η πολιτισμική κληρονομιά δεν προβάλλεται ως μυθοποιημένο παράδειγμα

της αξιοσύνης του χθες, αλλά ως βασικό συστατικό του σήμερα καθώς η επιστροφή στο παρελθόν αποπροσανατολίζει και οδηγεί σε αδιέξοδα.

Στην διδακτική του τοπικού πολιτισμού το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές, εξετάζεται από τους φορείς της εκπαίδευσης στα σχολεία ή τους μουσειοπαιδαγωγούς στα τοπικά μουσεία ως μια σύνθετη πραγματικότητα δίνοντας την ευκαιρία στον μαθητή να αναπτύξει μια βαθύτερη οικολογική αντίληψη για την προστασία του παγκόσμιου οικοσυστήματος (Ρεπούση 2000: 97-108). Έχει παρατηρηθεί ότι η μακροχρόνια εφαρμογή μουσειακής εκπαίδευσης καθιστά τους μαθητές περισσότερο ευαισθητοποιημένους και ενεργητικούς σε θέματα προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς του τόπου φοίτησης και διαμονής τους (Πίνη 2002: 62-65).

Οι εκπαιδευτικές δράσεις που σχετίζονται με την τοπική ιστορία και τον τοπικό πολιτισμό είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την ευαισθητοποίηση της κοινωνίας σε θέματα προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς (Ρεπούση 2004: 81-90). Συνήθως τα προγράμματα αυτά απευθύνονται στους μαθητές της τοπικής κοινωνίας εμπλέκουν όμως και ενήλικες: γονείς, εκπαιδευτικούς και φορείς όπως η Τοπική Αυτοδιοίκηση. Συχνά γίνονται αρωγοί στον αγώνα για τη διάσωση των μνημείων από την αλόγιστη οικοδομική και τουριστική ανάπτυξη και την αρχαιοκαπηλία (Χρυσουλάκη 1998: 93-105).

1.7 Στοχοθεσία της διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας και του τοπικού πολιτισμού

Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα πάσης φύσεως μουσεία αποτελούν σημαντικούς τόπους παρουσίασης της ιστορίας ή τοπογραφικούς «τόπους» της συλλογικής μνήμης (Κασβίκης & Ανδρέου 2008: 132,134). Με τη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας και του τοπικού πολιτισμού οι μαθητές εντάσσονται στο περιβάλλον όπου ζουν και κοινωνικοποιούνται εκπληρώνοντας την ανάγκη του συνανήκειν και του συναντιλαμβάνεσθαι. Η εξοικείωση με τον τόπο που ζουν (γενέθλιο ή μη) είναι σημαντικό στάδιο της γνωστικής και συναισθηματικής πορείας προς την ωριμότητα.

Η τοπική ιστορία προσφέρει κίνητρα, δημιουργεί ερωτήματα για τον τόπο φοίτησης και διαμονής. Μέσα από την ιστορία του τόπου τους οι μαθητές έρχονται σε επαφή με κρίσιμα ζητήματα της ιστορίας και μέσα από αυτά αντιλαμβάνονται καλύτερα τις διαδικασίες της ιστορικής εξέλιξης (Λεοντσίνης, 2000: 35-63). Η ενασχόλησή τους με θέματα που προέρχονται από την πλούσια πολιτισμική παράδοση του τόπου τους δημιουργεί ευνοϊκό κλίμα για θετική προσέγγιση του πολιτισμού και τους ευαισθητοποιεί σε διαδικασίες κριτικής αποδοχής των πολιτισμικών αξιών (Γρυντάκης 1998: 495-503).

Συνοπτικά η Τοπική Ιστορία προσφέρεται ως πεδίο μελέτης για να επιδιωχθούν οι παρακάτω στόχοι:

- να ενδιαφέρονται οι μαθητές για την ιστορία του τόπου διαμονής τους, να κατανοούν, να αξιολογούν τις αξίες της τοπικής κοινωνίας, να αναγνωρίζουν την ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά της
- να ευαισθητοποιηθούν οι μαθητές για προβλήματα της τοπικής κοινωνίας μέσα στην οποία ζουν και για την ανάγκη συμμετοχής τους προς αναζήτηση λύσης των προβλημάτων αυτών
- να προαχθεί η συλλογική αυτογνωσία των μαθητών, κατάκτηση η οποία συμβάλλει στην βελτίωση της κοινωνίας, στην ανάπτυξη πνεύματος ανεκτικότητας προς τον άλλο και σεβασμού προς τη διαφορετικότητα (Βαϊνά 1977: 43-55).

- να επισημαίνουν οι μαθητές τη διαφορετικότητα της τοπικής πολιτισμικής τους παράδοσης και κληρονομιάς και την ανάγκη ορθολογικής διαχείρισης – αξιοποίησης και διαφύλαξής της (Γκότοβος 2002: 12-17).
- να αποφεύγουν οι μαθητές στερεότυπα που εμφανίζουν τον τόπο τους ως το κέντρο του κόσμου, ή, αντίθετα, ως τόπου ασήμαντου ιστορικά και πολιτισμικά, έτσι ώστε να μην αναπτύσσουν προκαταλήψεις, τοπικιστικές ή σοβινιστικές αντιλήψεις (Λεοντσίνης 1999α: 30-31).
- να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με ιστορικά στοιχεία ερευνήσιμα και κατανοητά έτσι ώστε να προετοιμαστούν ή να διευκολυνθούν για την κατανόηση της Γενικής Ιστορίας.
- να εθιστούν στην παρατήρηση, στην έρευνα και την ερμηνεία των πολιτιστικών μνημείων για τη διαμόρφωση της αισθητικής τους (Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη 2008: 27-30).

Τέλος, η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας συμβάλλει στην ενσυναίσθηση και την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών οδηγώντας τους σε έναν γόνιμο προβληματισμό γύρω από προβλήματα της ζωής κατά το παρελθόν αλλά και στην κατανόηση των προβλημάτων της σύγχρονης ζωής (Λεοντσίνης 1999β: 123-148).

Το ιστορικό τοπίο, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μουσεία και τα μνημεία έχουν σημαντικές πληροφοριακές, μνημονικές, εκπαιδευτικές και ερμηνευτικές διαστάσεις που με τα κατάλληλα μέσα και προϋποθέσεις, όπως η κατάλληλη εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και το αποτελεσματικό διδακτικό πλαίσιο μπορεί να μετατραπεί σε ένα ουσιαστικό πεδίο προσέγγισης, κατανόησης και ερμηνείας του παρελθόντος αλλά και του παρόντος από συγκεκριμένες ομάδες, όπως είναι οι μαθητές (Κασβίκης & Ανδρέου 2008: 143-144).

1.8 Μουσείο και τοπική κοινωνία

Το μουσείο με τη σημερινή του έννοια εμφανίζεται με το τέλος της Μεσαίωνας και την αρχή της Αναγέννησης με τις συλλογές των πριγκιπικών οικογενειών που τις χρησιμοποιούν ως μέσο εξουσίας και επιβολής. Από την ιδιωτική συλλογή των μουσειακών αντικειμένων που κυριαρχούσε από τον 14^ο έως τον 16^ο αιώνα γεννήθηκε στο τέλος του 17^{ου} αιώνα η ιδέα της εθνικής πολιτισμικής κληρονομιάς και η δημιουργία των εθνικών μουσείων ως εθνικών συμβόλων υπεροχής (Hooper-Greenhill 2006: 33, Οικονόμου 2003). Η επικράτηση της αποικιοκρατίας οδήγησε στην εξαφάνιση πολλών μη ευρωπαϊκών πολιτισμών όπως και στον υποβιβασμό άλλων απέναντι στο Δυτικό και στη δημιουργία συλλογών με αντικείμενα από «πρωτόγονους» λαούς (Ιωαννίδης 1985: 8-11).

Ως αντίδραση στην εγκατάλειψη του παραδοσιακού τρόπου ζωής και στην κυριαρχία της βιομηχανοποίησης των μεγάλων αστικών κέντρων εκτός από τα αρχαιολογικά μουσεία και τα μουσεία τέχνης, τον 19^ο αιώνα ιδρύονται καινούργιες μορφές μουσείων, όπως μουσεία της λαογραφίας και της εθνογραφίας που επιβεβαιώνουν τη διαφορετικότητα των λαών και των πολιτισμών (Αντζουλάτου-Ρετσίλα 1984α).

Τον 20^ο αιώνα, συνεχίζεται η τάση για τη μελέτη της παράδοσης, που είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν τα οικομουσεία στο τέλος της δεκαετίας του '60 και στη δεκαετία του 70 (Levy 2002: 43-60). Σε αυτό το πλαίσιο, εντάσσεται και η δημιουργία τοπικών μουσείων που ορίζονται όχι από το είδος των αντικειμένων τους αλλά από τη γεωγραφική καταγωγή τους και την κοινωνικό-πολιτισμική τους ταυτότητα.

Επίσης, στην πλουραλιστική κοινωνία του 20^{ου} αιώνα το μουσείο καλείται να ενδυναμώσει τον εκπαιδευτικό του ρόλο, να επανατοποθετηθεί ως προς το κοινό του και να μην αγνοεί τον πολίτη, που είναι και ο τελικός αποδέκτης των επιλογών του (Κακούρου-Χρόνη 2002: 27, 34). Η προοπτική αυτή αποτελεί και έναν από τους επιδιωκόμενους σκοπούς της σύγχρονης μουσειακής πολιτικής και ειδικότερα της Νέας Μουσειολογίας (Vergo 1999: 50-52). Η σύγχρονη τάση κοινωνικό-πολιτισμικής πολιτικής των μουσείων αφορά τον ελεύθερο χρόνο των ανθρώπων και την

πλατύτερη επαφή του κοινού με τον πολιτισμό με στόχο την εξέλιξη της κοινωνίας (Γερουλάνου 1985: 2-26).

Το μουσείο σήμερα σύμφωνα με τον ορισμό του ICOM (International Council of Museums 1974) αναγνωρίζεται ως ίδρυμα στην υπηρεσία της κοινωνίας, ανοικτό σε όλους που συγκεντρώνει και διατηρεί τα ανθρώπινα δημιουργήματα, με σκοπό την έρευνα, τη διάσωση και την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, που έχει ως ρόλο όχι να αξιολογεί αλλά να εξηγεί. Το άνοιγμα του μουσείου σε όλους και η ένταξη ολοένα και περισσότερων ομάδων επισκεπτών είναι ένα ζήτημα, το οποίο απασχολεί τη διεθνή μουσειακή κοινότητα από τη δεκαετία του 1980 (Hein 1995: 21-23). Ο βασικός ρόλος των υπηρεσιών προς το κοινό είναι να ενθαρρύνουν και να διευκολύνουν την πρόσβαση σε αυτά ανεξάρτητα από φυλή, ηλικία, φύλο, εκπαίδευση, κοινωνική θέση και αναπηρία (Black 2009: 131). Να πείσουν το κοινό ότι οι υπηρεσίες του, κυρίως για την τοπική κοινωνία είναι αξιόλογες με ουσιαστική και μετρήσιμη κοινωνική προσφορά ώστε να δικαιώνεται ο κοινωνικός, ο πολιτιστικός και ο εκπαιδευτικός του ρόλος (Κακούρου-Χρόνη 2002: 34).

Ο προσανατολισμός των σύγχρονων μουσείων στην επικοινωνία τους με διαφορετικές ομάδες κοινού και η ανάπτυξη αντίστοιχων στρατηγικών αναδεικνύουν τον ανθρωποκεντρικό τους χαρακτήρα ο οποίος θεωρείται πλέον καθοριστικός για όλες τις επιμέρους λειτουργίες τους (Νικονάνου, Κασβίκης & Κωτσάκης 2008: 287-306).

Τα μουσεία και οι διεθνείς οργανισμοί μουσείων επαναπροσδιορίζουν το ρόλο τους τοποθετώντας τον επισκέπτη στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους με κεντρικούς άξονες τις παροχές τους σε εκθέσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα, μουσειοσκευές, χώρους αναψυχής και τον τρόπο λειτουργίας τους όπως διευρυμένο ωράριο, μέριμνα για προσβασιμότητα των ατόμων με ειδικές ανάγκες, κ.λπ (McLean 1998). Εξάλλου το άρθρο 45 του νόμου για την «Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτισμικής κληρονομιάς» (Ν. 3028/2002, ΦΕΚ 158/α'/28-6-2002) αναγνωρίζει τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό ρόλο των μουσείων.

Η συμμετοχή του κοινού γενικά είναι μια έννοια που απασχολεί το πεδίο της μουσειολογίας και της διαχείρισης των μνημείων και αφορά μια περισσότερο διαδραστική προσέγγιση που να ταιριάζει στις ανάγκες των πολιτών και των απαιτήσεων της σύγχρονης κοινωνίας (Merriman 1989: 149-171, Merriman 1999: 43-46). Η διαδικασία αυτή αφορά την ευαισθητοποίηση του κοινού και τη βελτίωση της κοινωνικής αξίας του μουσείου (Dodd & Sandell 1998). Η θεωρία του «μη

αποκλεισμού», της προσβασιμότητας σημαίνει ότι στα μουσεία δεν εξαιρείται κανείς (Coxall 2007: 139-150).

Η επίσκεψη στο μουσείο θα πρέπει να είναι ενδιαφέρουσα, να προάγει την οικογενειακή διασκέδαση, μέσα από δραστηριότητες στις οποίες μπορούν να συμμετέχουν όλα τα μέλη της οικογένειας από κοινού. Οι επισκέπτες δεν επιθυμούν, πλέον, να είναι παθητικοί αποδέκτες γραπτών πληροφοριών. Τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι δεν μπορεί να είναι αποστειρωμένοι τόποι, αλλά χώροι γνώσης και ψυχαγωγίας (Black 2006: 23-28).

Η ενασχόληση των πολιτιστικών και εκπαιδευτικών φορέων για την ενίσχυση των δεσμών ανάμεσα στα παιδιά και στην πολιτισμική κληρονομιά είναι κάτι που αναμφισβήτητα συμβάλει στην εξέλιξη του τόπου (Γερουλάνου 1985: 22-26). Στο πλαίσιο αυτό, τα μουσεία υιοθετούν και θεωρητικά στοιχεία της ψυχολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας που σχετίζονται με τη μάθηση και τη γνώση όπως είναι ο δομισμός και η θεωρία των πολλαπλών ευφυϊών (Gardner 1993). Τα μουσεία και οι άλλοι χώροι πολιτιστικής αναφοράς παρέχουν τη δυνατότητα της προσέγγισης, της διερεύνησης, της κατανόησης άγνωστων όψεων της πραγματικότητας και συμβάλλουν έτσι στην ανατροπή στερεότυπων αντιλήψεων και προκαταλήψεων σε σχέση με το κοινωνικό και πολιτισμικό τους περιβάλλον (Νάκου 2001: 212).

Είναι φανερό ότι τα τοπικά μουσεία, αρχαιολογικά, ιστορικά, λαογραφικά υπάρχουν και λειτουργούν στο περιβάλλον του τόπου όπου βρίσκονται. Τα τοπικά μουσεία υποστηρίζονται από το περιβάλλον αυτό και επωφελούνται από τους πόρους που μπορεί να προσφέρει, λειτουργούν ως μοχλός ζύμωσης, επικοινωνίας και εξέλιξης του κοινωνικού συνόλου που εκφράζουν και καλούνται να παίξουν ενεργό ρόλο στη ζωή των πολιτών (Moore 1997). Το μουσείο οφείλει να λειτουργεί ως χώρος συνάντησης, διαλόγου και επικοινωνίας διαφόρων και διαφορετικών κοινωνικών και πολιτισμικών κόσμων και καλείται μέσα από την επικοινωνία των μελών της κοινωνίας, την εκπαίδευση και τη γνώση να ενδυναμώσει το συναίσθημα της εντοπιότητας, την αγάπη για το μέρος στο οποίο ζουν προβάλλοντας τη μοναδικότητα του τόπου τους (Νάκου 2001: 126).

Τα τοπικά μουσεία στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας οφείλουν να παρέχουν πρόσβαση σε όλους, να καταπολεμούν τον κοινωνικό αποκλεισμό, να διευρύνουν την κοινωνική βάση στην οποία απευθύνονται, να υποστηρίξουν την εθνική, πολιτισμική, γλωσσική και θρησκευτική ποικιλομορφία, τις πολιτιστικές ταυτότητες και την κοινωνική ενσωμάτωση, ιδιαίτερα με την ανάμειξη όλων των

πολιτών της τοπικής κοινότητας και των κοινωνικών ομάδων στη δημιουργία μιας νέας κοινοτικής μνήμης (Κακούρου-Χρόνη 2002). Με την έννοια αυτή τα τοπικά μουσεία οφείλουν να δημιουργούν ευκαιρίες για συμμετοχή της κοινότητας στη ζωή τους, αλλά και για τη συμμετοχή τους στη ζωή της κοινότητας. Με τον τρόπο αυτό τα μουσεία αξιοποιούν τις δυνατότητες που προσφέρει η τοπική κοινωνία και παράλληλα συμβάλλουν στην αναβάθμισή της. Ο πολιτιστικός τους ρόλος είναι σημαντικός καθώς οδηγούν τους κατοίκους στη συνειδητοποίηση της συμμετοχής τους στη δημιουργία του πολιτισμού και την προστασία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος (Χατζηνικολάου 1996: 287-295).

Οι εκπαιδευτικές επισκέψεις των μαθητών στα τοπικά μουσεία και τους ιστορικούς αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής τους είναι χρήσιμες και επωφελείς για τη μελέτη της τοπικής ιστορίας και παρέχουν την ευκαιρία οικείωσης του υπάρχοντος γύρω τους αρχαιολογικού και ιστορικού υλικού (Χρυσουλάκη, 2002: 38-39, Λεοντσίνης 2002: 109-114). Οι επισκέψεις αυτές ενεργοποιούν τη φαντασία, ενισχύουν τη δημιουργικότητα των μαθητών, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της επικοινωνίας, διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες, τους καθιστούν ικανούς να διαχειρισθούν ορθολογικά την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου τους (McLean 1998) επινοώντας ρεαλιστικές λύσεις που θα προκύπτουν από βιωμένες μορφές ιστορικής εμπειρίας.

1.9 Μουσειακή εκπαίδευση

Η αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και η εμπλοκή της στη εκπαιδευτική διαδικασία είναι μια δυναμική πρόκληση για τη συνεργασία μουσείου – σχολείου. Βασική ώθηση στην εκπαιδευτική αξιοποίηση των μουσείων δίνεται από το κίνημα της προοδευτικής εκπαίδευσης (1890-1933) που επισημαίνει τη συμβολή τους στον εμπλουτισμό των σχολικών προγραμμάτων (Baϊνά 1997: 160-162). Επίσης η θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης του Gardner (1983, 1993) και η κονστρουκτιβιστική προσέγγιση στη μουσειακή μάθηση (Hein 1998) δίνουν προβάδισμα στις ατομικές ιδιαιτερότητες των επισκεπτών, στην αυτενέργεια και στην έκφραση προσωπικών ερμηνειών.

Το μουσείο σήμερα δεν αντιμετωπίζεται ως διδακτικός μηχανισμός που εμφυτεύει γνώσεις σε παθητικούς δέκτες. Αντίθετα ο παιδευτικός του ρόλος ανιχνεύεται στη δυνατότητα που παρέχει για πολλαπλές αναγνώσεις του υλικού πολιτισμού, στη δυνατότητα να προσφέρει στις διαφορετικές κατηγορίες του κοινού τα κατάλληλα ερμηνευτικά εργαλεία για την κατανόηση των εκθεμάτων και στη δυνατότητα να υποστηρίζει την κριτική γνώση (Τσιτούρη 2002: 22-25). Τα μουσεία, σαν συνέχεια της προσπάθειας προσέλκυσης του ευρύτερου κοινού και ιδιαίτερα των νέων υλοποιούν τις τελευταίες δεκαετίες εκπαιδευτικά προγράμματα, παράγουν εκπαιδευτικό υλικό, δημιουργούν μουσειοσκευές, λειτουργούν εργαστήρια και οργανώνουν σεμινάρια για θέματα μουσειακής αγωγής.

Ο χώρος του μουσείου προσφέρεται για ολιστική μάθηση και εμπειρία (Hooper-Greenhill 1999α: 47-49, Hooper-Greenhill 1999:β 3-27), χωρίς ωστόσο να υποκαθιστά τη σχολική διαδικασία και τον εκπαιδευτικό (Χατζηασλάνη 1994: 66-7). Η μουσειακή αγωγή εξοικειώνει τους μαθητές, αυριανούς πολίτες, με το πολιτισμικό περιβάλλον και, με την όσμωση, διαμορφώνει προδιαθέσεις που μετασχηματίζονται στο αυριανό πολιτιστικό κεφάλαιο. Εκπαιδευτικά προγράμματα σχεδιάζονται, οργανώνονται και υλοποιούνται από μουσεία ιδιωτικά και δημόσια καθώς και από άλλους φορείς και οργανισμούς σε χώρους πολιτιστικής αναφοράς και απευθύνονται ως επί το πλείστον στους μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικές δράσεις στις μέρες μας απευθύνονται όχι μόνο σε μαθητές αλλά και

σε άλλες ομάδες επισκεπτών όπως οικογένειες, άτομα τρίτης ηλικίας, μετανάστες, φυλακισμένους, άτομα με ειδικές ανάγκες κ.ά.

Στην εποχή μας τα μουσεία γίνονται πλατφόρμες επαναδιαπραγμάτευσης ακόμη και ζητημάτων που αφορούν εθνικές ή τοπικές ταυτότητες. Η παιδαγωγική αξία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων έχει μεγάλη σημασία, καθώς συσχετίζεται με την αντίληψη και την πρόσληψη του κόσμου (Αντζουλάτου-Ρετσίλα 1984β: 198-202). Η ιδιαίτερη σημασία τους γίνεται όλο και περισσότερο κατανοητή από τους υπεύθυνους των μουσείων, καθώς αποτελούν μακροχρόνιες πολιτιστικές επενδύσεις τόσο στην αισθητική καλλιέργεια και την οικείωση με το αγαθό της Τέχνης, όσο και στην ουσιαστικότερη προστασία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς (Ζίας 1999: 13-18). Μέσω της μουσειακής εκπαίδευσης τα μουσεία εκπληρώνουν τη διδακτική τους αποστολή και την εκπλήρωση του κοινωνικού τους χρέους - της διάθεσης δηλαδή των πολιτιστικών προϊόντων και της ελεύθερης διακίνησή τους – με σκοπό την αύξηση του δείκτη ευαισθησίας των πολιτών για την προστασία τους (Δεληβοριάς 1999: 19-26).

Η μουσειακή αγωγή στοχεύει:

- στη γνωριμία, την ανάδειξη και τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς με στόχο την καλλιέργεια πολιτιστικής συνείδησης
- στην κατανόηση της αλληλεπίδρασης παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος
- στην εξοικείωση των μαθητών με τις δημιουργίες της πολιτισμικής κληρονομιάς, επιστήμης και τεχνολογίας
- στη μεταμόρφωσή τους σε ενεργητικούς επισκέπτες
- στην καλλιέργεια της αισθητικής εμπειρίας .

Οι σκοποί των εκπαιδευτικών επισκέψεων σε χώρους πολιτιστικής αναφοράς υπαγορεύουν διαφορετικές παιδαγωγικές προσεγγίσεις. Οι περισσότερες θεωρίες μάθησης αντιμετωπίζουν τη νόηση ως ενεργητική διαδικασία και τους ανθρώπους να δομούν το δικό τους νόημα σύμφωνα με τους Piaget (1979 : 3 2), Dewey (1938) και Vygotsky (1978). Μέσω ποικίλων ανακαλυπτικών μεθόδων της σύγχρονης παιδαγωγικής (βιωματικών ενεργητικών, διερευνητικών), οι εκπαιδευόμενοι γνωρίζουν τους κοινωνικούς και πολιτιστικούς χώρους της κοινότητας και κατανοούν τη διαχρονικότητα της ανθρώπινης δημιουργίας. Η μουσειακή αγωγή συμβάλλει επίσης στην αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου και την αναζήτηση ποιότητας στην

καθημερινότητα, την ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης και τη σύνδεση του φυσικού με το πολιτισμικό περιβάλλον (Hooper-Greenhill 1999: 47-49). Καλλιεργεί την παρατηρητικότητα, την κριτική σκέψη, τη φαντασία, τη συναισθηματική νοημοσύνη, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση και αναγνώριση της σημασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς και τη σωστή της τουριστική αξιοποίηση. Η μουσειακή αγωγή οδηγεί στη γνώση της ιστορίας και της κληρονομιάς του τόπου αλλά συγχρόνως στο σεβασμό και στην εκτίμηση του πλούτου των άλλων πολιτισμών. Η μουσειακή αγωγή μπορεί να ανταποκριθεί στην πολιτισμική πολλαπλότητα της εποχής μας και να βοηθήσει τους νέους να αναπτύξουν την ταυτότητά τους και να διαπιστώσουν ότι υπάρχουν κοινές πολιτισμικές αξίες, που όσο διαφοροποιούν τους λαούς άλλο τόσο τους ενώνουν (Κακούρη-Χρόνη 2010: 53). Οι γνώσεις αυτές εμπλουτίζουν την κοινωνικότητά και την αντιρατσιστική τοποθέτηση, μέσω του πλούτου των δημιουργημάτων του ανθρώπου και διαμορφώνουν το αισθητικό τους κριτήριο (Άλκηστις 1996: 22).

Ωστόσο, η μουσειοπαιδαγωγική δεν ενδιαφέρει μόνο τα μουσεία και τα εκπαιδευτικά τους τμήματα, αλλά και άλλους εκπαιδευτικούς, πολιτιστικούς και κοινωνικούς θεσμούς που ενδιαφέρονται για την αξιοποίηση της παιδαγωγικής αξίας του πολιτισμού μέσα στο πολιτισμικό πλαίσιο της σύγχρονης πραγματικότητας (Νάκου 2001:183-184, Hooper-Greenhill 1999: 3-27). Το μουσείο μπορεί να μετατραπεί σε εστία γνώσης και πολιτισμού για τις τοπικές κοινωνίες. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που υλοποιούνται από τα τοπικά μουσεία έχουν ως στόχο την καλλιέργεια της ιστορικής συνείδησης των μαθητών και απαιτούν τη συνδρομή όλων των εμπλεκόμενων φορέων της εκπαίδευσης και του πολιτισμού και την συμπαράσταση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της Κοινωνίας (Εκπαίδευση και Πολιτισμός. Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ 1997: 28).

1.10 Μέθοδολογία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Στη γνωριμία με τον τοπικό πολιτισμό συνδράμουν οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται από τις σχολικές μονάδες στα τοπικά μουσεία, τους αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους, στις πινακοθήκες, κ.α., ευνοώντας την πολιτισμική διάδραση (Άλκηστις 1996). Ερχόμενοι σε επαφή με τα μνημεία που υπάρχουν γύρω τους οι μαθητές κατανοούν ότι αν υποβάλουν σε αυτά τις κατάλληλες ερωτήσεις μπορούν να λάβουν απαντήσεις για το παρελθόν του τόπου τους (Λεοντσίνης 1999α: 49-51, Λεοντσίνης 2009: 47-87). Καθίστανται ικανοί να αναζητούν και να αναγνωρίζουν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ιστορικού γίνεσθαι στην τοπική, εθνική και παγκόσμια διάστασή του, καθώς και να υπερασπίζονται την ιδέα της προόδου και να συμβάλλουν ενεργά στην επίτευξη του σκοπού αυτού.

Το ενδιαφέρον της μουσειοπαιδαγωγικής επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι επικοινωνούν και μαθαίνουν μέσα σ' ένα περιβάλλον μη τυπικής εκπαίδευσης (Hooper-Greenhill 2006: 33). Τα σύγχρονα εκπαιδευτικά προγράμματα φιλοδοξούν μέσα από την αμφίδρομη επικοινωνία μεταξύ παιδαγωγού και παιδαγωγουμένου σε συνθήκες ισότητας, και ισοτιμίας να ενεργοποιήσουν όλες τις αισθήσεις, την αντίληψη και τη φαντασία ώστε με ευχάριστο και εύληπτο τρόπο να οδηγηθούν στην ανακάλυψη της μαγείας των αντικειμένων μέσα από την εξερεύνηση, το παιχνίδι και την εικαστική δημιουργία (Άλκηστις 1999).

Μέσα από θεματικά οργανωμένες δραστηριότητες, οι μουσειοπαιδαγωγοί επιχειρούν με τη συνεργασία, τη σύμπραξη, την ανακάλυψη, την ολόπλευρη συμμετοχή, την προσωπική ερμηνεία και τον προβληματισμό των μαθητών να προσδώσουν νοήματα στους χώρους πολιτισμικής αναφοράς που επισκέπτονται. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία της σχολικής επίσκεψης αποτελεί η εφαρμογή στρατηγικών διερευνητικής μάθησης, ο προκαθορισμός των στόχων των εκπαιδευτικών, ο έγκαιρος προγραμματισμός, η κατάλληλη προετοιμασία και η συνεργασία του σχολείου με τους εκπαιδευτές-εμψυχωτές, η ενεργός συμμετοχή και δραστηριοποίηση τους μέσα στο μουσειακό χώρο (Εκπαίδευση και Πολιτισμός. ΜΕΛΙΝΑ 1997, Κακούρη-Χρόνη 2010: 61-64).

Σύμφωνα με την σύγχρονη παιδαγωγική έρευνα οι μαθητές έρχονται σε επαφή με το πολιτισμικό γίνεσθαι πιο εύκολα όταν επισκέπτονται και μελετούν χώρους και αντικείμενα που έχουν ιστορική σημασία και ιστορικό ενδιαφέρον γι' αυτούς. Παράδειγμα αποτελεί το ευρωπαϊκό πρόγραμμα «Το Σχολείο υιοθετεί ένα Μνημείο» που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία του ΥΠ.ΠΟ. και του ΥΠ.Ε.Π.Θ. τα έτη 1995-1997. Η δράση αυτή αποτελούσε πεδίο ουσιαστικής συνεργασίας ανάμεσα στο σχολείο και το μουσείο και αξίζει να συνεχισθεί και να επεκταθεί και σε άλλες περιοχές τόσο στην Αθήνα όσο και στην περιφέρεια. Οι δραστηριότητες με αφετηρία τα μνημεία του τόπου τους απευθύνονται στο γνωστικό και συναισθηματικό επίπεδο αξιοποιώντας τις γνώσεις των μαθητών από τη σχολική ύλη για παρατήρηση και έρευνα. Με τον τρόπο αυτό ενσωματώνεται ο τοπικός πολιτισμός στην καθημερινή ζωή της σχολικής μονάδας (Χρυσουλάκη 1993: 25-33)..

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα απαιτούν μουσειοπαιδαγωγούς με επαγγελματική κατάρτιση. Στην ανάπτυξη ενός μουσειακού προγράμματος που στηρίζεται στις βασικές θέσεις της γνωστικής προσέγγισης, υιοθετούνται οι αρχές της γνωστικής ψυχολογίας, ενθαρρύνονται οι μαθητές, προωθείται η συνεργασία τους και γίνεται χρήση ενεργητικών μεθόδων διδασκαλίας (Δάλκος 2000: 53-55).

Τα αντικείμενα δεν αντιμετωπίζονται ως τρισδιάστατη τεκμηρίωση ή εικονογράφηση των σχολικών εγχειριδίων αλλά ως φορείς πολυσήμαντων πληροφοριών, μετατρέπονται σε «κείμενα» που επιδέχονται πολλαπλές αναγνώσεις και ερμηνείες. Ζητούμενο είναι να υπερβεί ο μαθητής τη φετιχοποίηση των αντικειμένων και τον αισθητισμό μέσω του εκδημοκρατισμού της προσφερόμενης γνώσης. Ο ίδιος ο μαθητής καλείται να αξιολογήσει την πληροφορία, να την δεχθεί ή να την απορρίψει. Η δυνατότητα πολλών αναγνώσεων κεντρίζει τη φαντασία και το ενδιαφέρον των μαθητών, ωθεί σε ερωτήματα, κίνητρα μάθησης και εξερεύνησης (Βέμη 2005: 128-133). Σημασία έχει η μετάδοση της αίσθησης ότι πίσω από αυτά τα αντικείμενα και τα μνημεία κρύβεται η ανθρώπινη βούληση, μια διάθεση επικοινωνίας που διαρκεί ακόμη, κι αφού οι άνθρωποι εξαφανιστούν. Με αφετηρία τα υλικά αντικείμενα οι μαθητές οδηγούνται στους ανθρώπους που τα έφτιαξαν και τα χρησιμοποίησαν ζωντανεύοντας πτυχές της ζωής τους (Δάλκος 2000: 53-55).

Μέσα από τη συνεργασία και τη σύμπραξη με τα άλλα παιδιά, την ανακάλυψη, την ολόπλευρη συμμετοχή, την προσωπική ερμηνεία και τον προβληματισμό, τα παιδιά όχι μόνο παύουν να θεωρούν το μουσειακό χώρο ανιαρό κι απρόσιτο, αλλά αρχίζουν να εξοικειώνονται με αυτόν, αποκτώντας μία θετική εικόνα για το μουσείο.

Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης οι μουσειοπαιδαγωγοί και οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν διάφορους τρόπους προσέγγισης έτσι ώστε οι μαθητές να ανακαλύπτουν νέα γνώση παρατηρώντας τα εκθέματα και συμμετέχοντας στις δραστηριότητες που έχουν οργανωθεί για το σκοπό αυτό όπως:

- **Ο βιωματικός τρόπος** προσέγγισης της τοπικής ιστορίας που ενθαρρύνει τους μαθητές να ερευνούν την ιστορία του τόπου τους με κριτήρια που προδίδουν ανεπτυγμένη κριτική σκέψη.
- **Η μέθοδος της συνεργατικής διδασκαλίας** που εξασφαλίζει τη προσέγγιση της γνώσης με τη συμμετοχή όλων των μελών της ομάδας στο στάδιο του σχεδιασμού, της εφαρμογής και της αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της επίσκεψης. Καλλιεργεί το σεβασμό, την ειρηνική συνύπαρξη, την ανάγκη της επικοινωνίας, καταργεί τις διακρίσεις και τα σύνορα και καταδεικνύει τη συνεργασία για την επίτευξη των στόχων (Ματσαγγούρας 1997: 454-470).
- **Η μέθοδος project** είναι μια σύνθετη μορφή διδασκαλίας και μάθησης που απαιτεί ευελιξία από τον εκπαιδευτικό έτσι ώστε να αναπτύσσεται και να αξιοποιείται η πρωτοβουλία, η αυτενέργεια και η κριτική σκέψη των μαθητών που συμμετέχουν στην έρευνα. Στη μέθοδο project ο εκπαιδευτής έχει ρόλο συντονιστή στην έρευνα, στην παρουσίαση, στην αποτίμηση των αποτελεσμάτων και την αξιολόγηση του προγράμματος (Frey 1996). Η μέθοδος project ενθαρρύνει την αυτενέργεια, την ανάπτυξη πρωτοβουλίας, υπευθυνότητας και αυτοπεποίθησης των παιδιών, αφού σέβεται και εστιάζεται στα προσωπικά ενδιαφέροντα, τις επιλογές, τις ανάγκες και τις ικανότητες τους (Χρυσafίδης 1997).
- **Η ενεργητική συμμετοχή.** Οι μαθητές με την ενεργητική συμμετοχή οδηγούνται αβίαστα στην παραγωγή της ιστορικής γνώσης και στη κατανόηση των πολιτισμικών μορφών του ιστορικού γίνεσθαι. Η μάθηση είναι ενεργητική και όχι παθητική διαδικασία. Η γνώση δεν παρέχεται μόνο μέσα από το σχολικό εγχειρίδιο αλλά επιτυγχάνεται αβίαστα μέσω της εμπειρίας σύμφωνα και με τις παιδαγωγικές θεωρίες των Piaget (1979), Dewey (1938) και Vygotsky (1989).
- **Οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες.** Οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες ενθουσιάζουν τα παιδιά, ευνοούν την ειρηνική συνύπαρξη, την ανθρώπινη επικοινωνία, τα ψυχαγωγούν χωρίς να τους στερούν τη μάθηση, τα μυούν

στον πολιτισμό και στις πανανθρώπινες αξίες (Κάνιστρα 1991: 9-12, 25-30, Αλεξιάκη 2002: 197-211). Όταν μάλιστα αυτές οι δραστηριότητες γίνονται γνωστές μέσα από εκδηλώσεις, εκθέσεις και δημοσιεύματα, που προβάλλουν τα αποτελέσματα του μόχθου τους στην τοπική κοινωνία. οι μαθητές έχουν και την κοινωνική αναγνώριση της προσπάθειάς τους. Η αξιοποίηση των μη λεκτικών ικανοτήτων των μαθητών -εικόνες, κατασκευές, κινητικές αναπαραστάσεις- δίνει τη δυνατότητα εξερεύνησης της σκέψης, ενεργοποιεί δυνάμεις για συναισθηματική εκτόνωση και συμβάλλει στην προσωπική ωρίμανση (Chapman 1993: 9-23).

- **Η διαθεματική προσέγγιση του γνωστικού αντικείμενου.** Η διαθεματικότητα ως στρατηγική ανάπτυξης της μάθησης, βασικό στοιχείο της θεωρίας του Piaget (1979), καταργεί τα όρια μεταξύ των γνωστικών αντικείμενων και συμβάλλει στην ολιστική προσέγγιση της γνώσης. Ένα μουσειοπαιδαγωγικό πρόγραμμα μπορεί να αποτελέσει αφορμή και προβληματισμό για πολλά επιστημονικά πεδία (πολιτικό, οικονομικό υπόβαθρο, θρησκεία, μυθολογία, τεχνολογία, οικολογία, κ.ά) που διδάσκονται ή περιγράφονται στην καθημερινή σχολική διαδικασία ανεξάρτητα από την ομαδοποίηση που υπαγορεύει η έκθεση στο μουσείο. Η διαθεματική προσέγγιση προβάλλει τον ενεργητικό τρόπο μάθησης και εντάσσει τους μουσειακούς χώρους στη σχολική πρακτική (Κύρδη 2002: 26-29). Η συνθετική αυτή λειτουργία παρέχει στα μέλη της ερευνητικής ομάδας την ικανοποίηση ότι συνέβαλαν δημιουργικά στην αυτογνωσία της κοινωνίας στην οποία ανήκουν.
- **Η δραματοποίηση – το θεατρικό παιχνίδι – η μίμηση.** Η αφήγηση, η δραματοποίηση και το θεατρικό παιχνίδι που συχνά χρησιμοποιούν οι δάσκαλοι και οι μουσειοπαιδαγωγοί αποτελούν πρόσφορα ερεθίσματα για την κατάκτηση της ιστορικής γνώσης (Κουρετζής 1991). Μέσα από τη διαδικασία της δραματοποίησης, του θεατρικού παιχνιδιού και της μίμησης οι μαθητές αναπαριστούν βιωματικά τους χαρακτήρες και την ιστορική περίοδο που εξετάζουν (Λεοντσίνης 2003: 131-132). Μέσα από την θεατρική αναπαράσταση οι μαθητές καλούνται να γίνουν εκφραστές μιας μη προκατασκευασμένης αφήγησης. Κύρια ευθύνη των εκπαιδευτικών είναι να

μεσολαβήσουν ανάμεσα στα αντικείμενα και τους μαθητές έτσι ώστε να επιτύχουν την πιστότερη και βαθύτερη δυνατή ερμηνεία (Νάκου, 2000: 223).

- **Το παραμύθι.** Το παραμύθι, συχνά δημιούργημα των ίδιων των παιδιών μέσα στο πρόγραμμα, ως παιδαγωγικό μέσο, κινητοποιεί γνωστά και άγνωστα κομμάτια του ψυχισμού (Αναγνωστόπουλος 2002). Γίνεται ζωγραφιά, κατασκευή, κούκλα και θεατρικό παιχνίδι (Κοντογιάννη 1992: 22-24, 35-36).
- **Τα ομαδικά παιχνίδια.** Με τα ομαδικά παιχνίδια ο μαθητής μαθαίνει να σκέφτεται μέσα στο σύνολο, διαμορφώνεται η κοινωνική υπόσταση του και η συνειδητοποίηση της ύπαρξής του σε συνάρτηση με τον άλλο. Με βασική προτεραιότητα την απόλαυση, το παιχνίδι στη μουσειακή αγωγή (όπως για παράδειγμα, τα παιχνίδια γνώσεως και παρατηρητικότητας, του κρυμμένου θησαυρού, το συμβολικό, το αυτοσχέδιο), αποσκοπεί στην ανάπτυξη της φαντασίας, στην καλλιέργεια της επικοινωνίας στην ομάδα, στην κατανόηση της πολιτισμικής πραγματικότητας και κατ' αυτόν τον τρόπο καθίσταται εξαιρετικό παιδαγωγικό μέσο (Garvey 1990: 13-14).
- **Η ανάγνωση των αντικειμένων.** Τα αντικείμενα, ενέχουν ιδιότητες και δυναμικές τις οποίες αδυνατεί να αναπτύξει ο προφορικός και ο γραπτός λόγος. Η εξάσκηση των αισθήσεων συμβάλλει στη πνευματική, φυσική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών (Hooper-Greenhill 1992). Η μελέτη των αντικειμένων συμβάλλει στην κατανόηση του διαφορετικού στο χώρο και στο χρόνο, στην αυτοσυνειδησία, στη δυνατότητα της εξοικείωσης με το ιστορικό παρελθόν στην ψυχολογική και διανοητική βίωσή του (Βέμη 2000: 177-186, Hein 1998: 30-33).
- **Οι μουσειοσκευές.** Οι μουσειοσκευές μπορούν να περιέχουν βιβλία, διαφάνειες, παιχνίδια, προπλάσματα και αντίγραφα αντικειμένων όπως αγγεία και αποβλέπουν στο να γίνουν τα επιλεγμένα θέματα ουσιαστικά από την άποψη της γνώσης που θα αποκτήσουν τα παιδιά και την ίδια στιγμή ελκυστικά. Ο εκπαιδευτικός καλείται να αναπτύξει τις δυνατότητες της μουσειοσκευής ανάλογα με την ειδικότητά του, με την τάξη στην οποία διδάσκει και τους στόχους που θέτει. (Χατζηασλάνη 2002: 48).
- **Η ενσυναίσθηση ως τρόπος προσέγγισης της ιστορίας.** Η ενσυναίσθηση συμβάλλει στην ανάπτυξη και στην καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης και κρίσης. Οι πολιτισμικές εμπειρίες των επισκέψεων σε μουσεία, ιστορικούς και

αρχαιολογικούς χώρους ιδιαίτερα στο πλαίσιο της τοπικής ιστορίας αυξάνουν σημαντικά την ενσυναισθητική προβολή και ερμηνεία της ιστορικής διάστασης (Κοντογιάννη 1992: 22-24). Με την ενσυναισθητική προσέγγιση της ιστορίας αναπτύσσεται η δεξιότητα να αντιλαμβάνονται οι μαθητές ότι οι κοινωνίες του παρελθόντος είχαν άλλες αξίες, απόψεις και αντιλήψεις από εκείνες του σήμερα και να μην οδηγούνται σε στερεότυπα και γενικεύσεις (Λεοντσίνης 1999β : 123-148).

Κεφάλαιο δεύτερο: Η περίπτωση του Δήμου Αχαρνών

Ιστορική επισκόπηση

2 Η περίπτωση του Δήμου Αχαρνών

Η επιλογή των Αχαρνών ως μελέτης περίπτωσης για την αξιοποίηση της μουσειακής εκπαίδευσης στην ανάδειξη του τοπικού πολιτισμού υπαγορεύθηκε από το γεγονός ότι τα πολιτιστικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις Αχαρνές, αρχαιολογικά μνημεία, ιστορικοί τόποι, παραδοσιακή αρχιτεκτονική, ήθη και έθιμα είναι σημαντικότερα και αποτελούν τον πλούτο των Αχαρνών που μαζί με το εξαιρετο φυσικό περιβάλλον της Πάρνηθας μπορούν να αναδειχτούν και να αποτελέσουν μοχλό ανάπτυξης ως προϊόντα προστιθέμενης αξίας. Η ανάδειξη των δυνατοτήτων του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της περιοχής μέσα από τη μουσειακή εκπαίδευση δύναται να συμβάλλει στην πολιτιστική αποκέντρωση και να συσχετίσει με ήπιο τρόπο την τοπική πολιτισμική κληρονομιά με την τοπική μικροοικονομία.

Η μελέτη περίπτωσης στηρίχθηκε κυρίως στα εκπαιδευτικά προγράμματα που διεξάγονται από τη γράφουσα ως υπεύθυνη του τμήματος Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας των Αχαρνών της Κοινωφελούς Επιχείρησης Πολιτισμού και Εκπαίδευσης του Δήμου. Τα προγράμματα στοχεύουν στην ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών και απευθύνονται σε μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, φοιτητές, εκπαιδευτικούς και άλλες ομάδες. Από την εμπειρία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων κυρίως για την ανάδειξη του Θολωτού Τάφου και της Αρχαιολογικής Συλλογής των Αχαρνών διαπιστώθηκαν οι δυνατότητες που προσφέρει η μουσειακή εκπαίδευση στην ανάδειξη του τοπικού πολιτισμού, στην εξοικείωση με τα ορατά μνημεία του παρελθόντος, αλλά και στην προσέλαση της σχολικής ιστορίας μέσα από τη διαθεματική προσέγγιση, την ολιστική κατάκτηση της γνώσης και την απελευθέρωση της διδακτικής διαδικασίας από τον σχολικό χώρο.

Η πρότασή μας εισηγείται την ανάδειξη, προστασία και αξιοποίηση του τοπικού πολιτισμού, η γνώση του οποίου μπορεί να οδηγήσει στη διαπίστωση των σύγχρονων προβλημάτων εντός των ορίων του μικρόκοσμου και της μικροκλίμακας της περιοχής και να οδηγήσει στην συνειδητοποίηση της ατομικής και συλλογικής ευθύνης των κατοίκων για το παρόν και το μέλλον του τόπου μέσα από την προώθηση της πολιτισμικής αγωγής.

2.1. Ιστορική φυσιογνωμία και εξέλιξη των Αχαρνών

Από το χθες στο σήμερα

Οι Αχαρνές εκτείνονται βόρεια των Αθηνών και νότια της Πάρνηθας και απέχουν περίπου έντεκα χιλιόμετρα από την Αθήνα. Λόγω της στρατηγικής γεωφυσικής του θέσης ο δήμος των Αχαρνών αποτέλεσε κατά την αρχαιότητα έναν από τους κύριους προμαχώνες της Αθήνας. Από τα ανασκαφικά δεδομένα και τις φιλολογικές πηγές συμπεραίνεται ότι η κατοίκηση στον αρχαίο δήμο ήταν διαχρονική και αδιάλειπτη από τους νεολιθικούς έως τους βυζαντινούς χρόνους.

Πολλοί μελετητές ασχολήθηκαν κατά καιρούς με την προέλευση και την ερμηνεία του ονόματος "Αχαρναί". Η επικρατέστερη άποψη υποστηρίζει πως το όνομα της περιοχής προέρχεται από την ομοιότητα του σχήματος της πεδιάδας των Αχαρνών με ένα μεγάλο ψάρι που ονομάζεται «αχάρνα» ή «αχαρνός» (ροφός). Κατά μια άλλη άποψη, το όνομα «Αχαρναί» προέρχεται από ομώνυμο μυθικό ήρωα, ιδρυτή της πόλης (Πλάτωνος–Γιώτα 2004: 25-26). Το τοπωνύμιο «Μενίδι», μεταγενέστερη ονομασία της κεντρικής περιοχής του δήμου, έχει προκαλέσει ακόμη περισσότερες συζητήσεις σχετικά με την ελληνική ή την αρβανίτικη καταγωγή του. Για εκείνους που υποστηρίζουν την ελληνικότητα του ονόματος, προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη «μαινίς» ή από κάποιον βυζαντινό γαιοκτήμονα. (Γρηγορόβιος 1917: 499, Μπίρης 1971: 49- 68). Σύμφωνα με την παράδοση, κατά τη λεηλασία των Αχαρνών από το σπαρτιάτη βασιλιά Αρχίδαμο τα πρώτα χρόνια του πελοποννησιακού πολέμου ο Περικλής αρνήθηκε τη βοήθεια που του ζήτησαν οι Αχαρνείς λέγοντας: «οὐκ ἔστι δη Ἀχάρνα ἄλλὰ Μαινίδιον» (δηλαδή, δεν υπάρχει πια μεγάλο ψάρι αλλά μαρίδα). Από αυτή τη ρήση του Περικλή ετυμολογούν πολλοί την ονομασία Μενίδι.

Σχετικά με την ιστορία και τον καθημερινό βίο των δήμων της Αττικής δεν έχουμε επαρκείς πληροφορίες από τους ιστοριογράφους της αρχαιότητας. Οι αρχαιολογικές έρευνες συμβάλλουν αποφασιστικά στην αποκατάσταση της πολεοδομικής τους σύνθεσης, με τα κτήρια, τις πλατείες, τις οδούς και τα νεκροταφεία τους. Μέσα από τα κείμενα των επιγραφών προσεγγίζουμε την καθημερινή ζωή, τον λατρευτικό βίο και τη διοικητική τους οργάνωση. Η προσωπογραφία με τα ονόματα, τα πατρώνυμα, τους τίτλους βοηθούν στην

πληρέστερη κατανόηση των δήμων της Αττικής όπως του αρχαίου Δήμου Αχαρνών που υπήρξε ο μεγαλύτερος περιφερειακός δήμος της πόλης-κράτους των Αθηνών.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα των Αχαρνών, όπως οικιστικά κατάλοιπα, τμήματα από το οδικό δίκτυο, αποχετευτικά, αρδευτικά έργα και κτερίσματα ταφών σε συνδυασμό με τις φιλολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες (γνωστές ήδη από τον 19^ο αι.), βοηθούν στην διαμόρφωση μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας της ζωής του δήμου και αποτελούν μάρτυρα της ιστορικής πορείας και της συνεχούς κατοίκησης του σε όλη την αρχαιότητα. Τα επιγραφικά κείμενα, κυρίως επιτύμβιων μνημείων παρέχουν πληροφορίες για τη ζωή των πολιτών, τους τίτλους, τα γενεαλογικά δέντρα, ενώ τα ψηφίσματα, αποτελούν σημαντική πηγή πληροφοριών καθώς μας καθιστούν γνώστες των θεσμών, της λειτουργίας της πόλης, της διοικητικής διάρθρωσης και των αρχιτεκτονικών οικοδομημάτων όπως το θέατρο και οι ναοί που κοσμούσαν την πόλη.

Σημαντικά μνημεία των Αχαρνών θεωρούνται:

- Ο Θολωτός Τάφος μυκηναϊκών χρόνων στον Κόκκινο Μύλο.
- Ο «Τύμβος του Σοφοκλή» στην Βαρυμπόμπη 5^{ος} -4^{ος} αι. π.Χ.
- Το αρχαίο θέατρο σε κεντρικό τμήμα της πόλης (οδός Σαλαμίνας) του 4^{ου} αι. π.Χ. όπου διεξάγονταν μουσικοί, θεατρικοί αγώνες, και επίσημες τελετές.
- Το Αδριάνειο Υδραγωγείο (ρωμαϊκής εποχής).
- Η Ρωμαϊκή Αγροικία στη περιοχή της Αυλίζας.

2.1.1 Ιστορική ταυτότητα

Μετά τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη ο αρχαίος δήμος των Αχαρνών ανήκε στην Οινηίδα φυλή και στην τριττύ IV της Μεσογαίας. Σύμφωνα με το Θουκυδίδη ήταν ο μεγαλύτερος και πολυανθρωπότερος αρχαίος δήμος μετά την Αθήνα και συμμετείχε με μεγάλο αριθμό οπλιτών και ιππέων στον Πελοποννησιακό Πόλεμο (Θουκυδίδης II 19). Η μαρτυρία του Θουκυδίδη επιβεβαιώνεται και από την μεγάλη αντιπροσώπευση των Αχαρνών στην αθηναϊκή βουλή με 22 βουλευτές. Από το 431 π.Χ., πρώτο έτος του Πελοποννησιακού πολέμου, ο βασιλιάς της Σπάρτης Αρχίδαμος εισέβαλε επανειλημμένα στις Αχαρνές λεηλατώντας και καίγοντας τις καλλιέργειες της εύφορης πεδιάδας προκειμένου να εξαναγκάσει τους Αθηναίους να συνάψουν ειρήνη.¹ Οι Αχαρνείς έλαβαν μέρος και στη δεύτερη φάση του πολέμου, στο λεγόμενο Δεκελεικό πόλεμο (413-404 π.Χ.), υπερασπίζοντας τη Δεκέλεια, γειτονικό και συμμαχικό τους δήμο, που είχε καταληφθεί από τους Σπαρτιάτες. Το 403 π.Χ., κοντά στις Αχαρνές, ο Θρασύβουλος με 700 στρατιώτες, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν Αχαρνείς, νίκησε το στρατό των τριάκοντα τυράννων και αποκατέστησε τη δημοκρατία στην Αθήνα.

Πολλοί αρχαίοι συγγραφείς² αναφέρονται στον δήμο των Αχαρνών και στους δημότες του που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην πολιτική, κοινωνική, θρησκευτική και οικονομική ζωή του αθηναϊκού κράτους.

Γύρω από τις Αχαρνές που αποτελούσαν σημαντικό πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο, είχαν αναπτυχθεί σε πυκνή κατανομή οι μικρότεροι δήμοι της βόρειας Αττικής. Σύμφωνα με τις επιγραφικές μαρτυρίες και τα ανασκαφικά ευρήματα, τα όρια του δήμου τοποθετούνται προς τα Β - ΒΑ στην Πάρνηθα, τη Βαρυμπόμπη και τους Θρακομακεδόνες, προς τα ΒΔ στα Άνω Λιόσια, τη Ζοφριά και το Καματερό, προς τα Νότια στον Πύργο Βασιλίσσης και τους Αγίους Αναργύρους και προς τα Α-ΝΑ στην περιοχή Μονομάτι και τον Κηφισό ποταμό.

Οι Αχαρνείς κατατάσσονταν στους πιο πλούσιους αθηναίους πολίτες και διέθεταν το μεγαλύτερο αριθμό ιππέων από όλους τους άλλους δήμους. Στην αντιπολεμική κωμωδία του Αριστοφάνη «Αχαρνής», που διδάχθηκε στα Λήναια το

¹ Στην εισβολή των Λακεδαιμονίων στην Αττική, αναφέρεται και ο Αριστοφάνης στο έργο του Αχαρνής, ο Πλούταρχος, στο έργο του Περικλής, κεφ. 33 ο Λουκιανός στο έργο του Τίμων, 50.

² όπως οι Θουκυδίδης, Αριστοφάνης, Πίνδαρος, Ξενοφώντας, Δημοσθένης, Ισοκράτης, Πλούταρχος, Παυσανίας, Λουκιανός, Διόδωρος ο Σικελιώτης, Σενέκας, Στέφανος Βυζάντιος, Ηρωδιανός

425 π.Χ. και αναφέρεται στον Πελοποννησιακό πόλεμο οι Αχαρνείς παρουσιάζονται σκληροτράχηλοι, φιλοπόλεμοι και εκδικητικοί, καθώς αρνούνται να συνάψουν ειρήνη με τους Σπαρτιάτες και επιδιώκουν τη συνέχιση του πολέμου. Στο έργο αυτό ο Αριστοφάνης παρέχει αρκετές πληροφορίες για το δήμο των Αχαρνών, το χαρακτήρα των κατοίκων, τις επαγγελματικές ασχολίες και τις τοπικές γιορτές τους όπως «τα κατ' αγρούς Διονύσια» που γιορτάζονταν με λαμπρότητα κάθε χρόνο. Σύμφωνα με τον ποιητή οι Αχαρνείς χρωστούσαν την οικονομική τους ευμάρεια στην καλλιέργεια της εύφορης πεδιάδας μεταξύ Αχαρνών και Αθηνών και στο εμπόριο του κάρβουνου που έκαναν χάρη στη γειτονία τους με το βουνό της Πάρνηθας.³ Ο μεγάλος κωμικός ποιητής τούς παρουσιάζει επίσης σκληρούς, απαίδευτους και άμουσους. Κωμικοί χαρακτηρισμοί στα όρια της υπερβολής, όπως αποδεικνύεται από την ύπαρξη θεάτρου, από τις φιλολογικές μαρτυρίες και από τις επιγραφές στις επιτύμβιες στήλες ανθρώπων που ανήκαν σε επιφανείς οικογένειες του δήμου.

Στις Αχαρνές είχαν κτήματα πολλοί εύποροι αθηναίοι μεταξύ των οποίων και ο Περικλής. Ο μεγάλος τραγικός ποιητής Σοφοκλής καταγόταν από τη Δεκέλεια και θεωρείται ότι τάφηκε στον επιβλητικό οικογενειακό ταφικό περίβολο που ανασκάφηκε στην περιοχή της Βαρυμπόμπης, που είναι γνωστός ως «Τύμβος του Σοφοκλή ή Τύμβος της Καμβέζας» (Munter 1893, Οικονόμου 1888: 3-6, Lolling 1888).

2.1.2 Προϊστορικοί Χρόνοι

Οι παλαιότερες αρχαιολογικές ενδείξεις στην περιοχή ανάγονται στους νεολιθικούς χρόνους, στο τέλος της 4^{ης} χιλιετηρίδας. Στην ύστερη μυκηναϊκή εποχή (1600-1100 π.Χ) άκμασε σημαντικός μυκηναϊκός οικισμός όπως αποδεικνύεται από την ύπαρξη του θολωτού τάφου (Lolling 1880) στον Κόκκινο Μύλο που βρίσκεται στα αριστερά του δρόμου που οδηγεί προς τη Ν. Φιλαδέλφεια και χρονολογείται το 14^ο με 13^ο αι. π.Χ. Όπως αποδεικνύεται από τα ευρήματα του ταφικού θαλάμου οι κάτοικοι του οικισμού είχαν εμπορικές σχέσεις με τις Κυκλάδες, τη Κρήτη, τη Συρία και την Παλαιστίνη. Ενδείξεις οικισμού της μυκηναϊκής εποχής, έχουν βρεθεί και στην περιοχή της Αγ. Σωτήρας – Αγ. Νικολάου, στο Παλιό Τελωνείο Αχαρνών και στην περιοχή της Χαραυγής.

³ Αριστοφάνης *Αχαρνής*, στ. 204 Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων, Πάπυρος 1975, Αθήνα .

2.1.3 Ο Θολωτός Τάφος των Αχαρνών

Ο επιβλητικότερος και ο καλύτερα διατηρημένος μυκηναϊκός θολωτός τάφος της Αττικής είναι γνωστός από τον προπερασμένο αιώνα (Παπαχατζής 1974: 411). Βρίσκεται στα δεξιά του δρόμου από την Αθήνα προς τις Αχαρνές, στη θέση Κόκκινος Μύλος, σε απόσταση τριών χιλιομέτρων από το σημερινό κέντρο των Αχαρνών. Η ύπαρξη του αποδεικνύει τη σημαντική θέση που κατείχαν οι Αχαρνές από εκείνα τα χρόνια.

Ο Θολωτός Τάφος των Αχαρνών ανασκάφηκε το 1879 από ομάδα του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αθήνας, με επικεφαλής τον Lolling υπό την εποπτεία του έλληνα αρχαιολόγου Σταματάκη. Τα ευρήματα βρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Πρόκειται για τον τάφο σημαντικού προσώπου της περιοχής πιθανότατα του τοπικού άρχοντα, όπως πιστοποιούν το είδος του τάφου και τα πολυάριθμα κτερίσματα άριστης καλλιτεχνικής ποιότητας. Ο τάφος χρονολογείται στη μυκηναϊκή εποχή (14^{ος} – 13^{ος} αι. π.Χ.). Αποτελείται από το δρόμο, το στόμιο και το θάλαμο. Το σχήμα του θαλάμου είναι κωνικό και θυμίζει τεράστια λίθινη κυψέλη. Η διάμετρος της θόλου είναι 8,35 μ και το ύψος 8,74 μ. Στην κορυφή της είναι τοποθετημένη η κλείδα, μια πέτρα που συγκρατεί τα τοιχώματα της θόλου σαν σφήνα. Οι μεγάλες επιχώσεις του τύμβου που καλύπτει το εξέχον τμήμα της θόλου σταθεροποιεί και υδρομονώνει την κατασκευή. Εντυπωσιακός είναι ο τρόπος κατασκευής του υπέρθυρου από έναν τεράστιο ογκώδη επιμήκη λίθο και τέσσερις μικρότερους ογκόλιθους, παράλληλους μεταξύ τους και με μικρά κενά ενδιάμεσα που καλύπτει εξωτερικά το ανακουφιστικό τρίγωνο το οποίο δεν είναι ορατό ούτε στο εσωτερικό καθώς είναι καλυμμένο με πέτρες. Το αδύνατο σημείο της θόλου, το στόμιο με βάθος γύρω στα 3,35 μ και πλάτος 1,55 μ., ενισχύεται με ισχυρότατες παραστάδες οι οποίες δέχονται τη μεταφορά φορτίου της θόλου μέσω του τυφλού ανακουφιστικού τριγώνου (Cavanagh & Laxton 1981: 109-140). Ο δρόμος έχει μήκος 27 μ, πλάτος 3 μ και είναι κτισμένος με ξερολιθιά. Ο τάφος, περιείχε πήλινα και λίθινα αγγεία, χάλκινα όπλα, ελεφάντινα αντικείμενα, ανάγλυφα υάλινα πλακίδια, κοσμήματα από χρυσό, άργυρο, και χαλκό, και περιδέραια από υαλόμαζα και φαγεντιανή. Τα μοτίβα των κοσμημάτων και των αγγείων είναι μυκηναϊκά–μινωικά σχέδια όπως πάπυροι, κρινοπάπυροι, κρίνα, φύλλα κισσού, ναυτίλοι, καρποί παπαρούνας, κ.ά. Βρέθηκαν επίσης σφραγιδόλιθοι από ορεία κρύσταλλο, σάρδιο και

αμέθυστο. Στην σφραγιστική τους επιφάνεια εικονίζονται παραστάσεις ζώων, όπως ταύρων, λιονταριών, ελαφιών και αιγάδρων. Ίχνη ξύλινου κιβωτίου ή επίπλου που αποσυντέθηκε αποτελούν ανάγλυφα ελεφάντινα πλακίδια που θα στερεώνονταν (ένθεση) στην επιφάνεια που κοσμούσαν.

Από τα πιο σημαντικά ευρήματα είναι τα θραύσματα από δύο ελεφάντινες λύρες, από τις πρωιμότερες του είδους, που βρέθηκαν στον ταφικό θάλαμο. Η μια, διακοσμημένη με ανάγλυφες σφίγγες στη βάση της, είχε πιθανότατα εφτά ή οχτώ χορδές και αποτελεί σπάνιο εύρημα για τη γνώση της μουσικής στην αρχαιότητα. Άλλο αξιόλογο εύρημα αποτελεί μια ελεφάντινη κυλινδρική πυξίδα (κοσμηματοθήκη) με πώμα. Η πυξίδα είναι ανάγλυφα διακοσμημένη στο σώμα με κριάρια (κατ' άλλους με αλογάκια) σε δύο ζώνες και στο πώμα με τέσσερα κριάρια ή αγριοκάτσικα σε ακτινωτή διάταξη.

Τα ευρήματα δείχνουν την οικονομική ευρωστία των κατόχων του τάφου, το επίπεδο πολιτισμού και την υψηλή κοινωνική τους θέση. Εξάλλου, η ύπαρξη τεσσάρων αμφορέων από τη Χαναάν της Παλαιστίνης μαρτυρεί τις εμπορικές επαφές που είχαν αναπτύξει με την Ανατολή⁴.

Στην επίχωση του δρόμου του τάφου, μπροστά από την είσοδο, βρέθηκαν πολλά ευρήματα που μαρτυρούν λατρεία αφηρωισμένων νεκρών από τη γεωμετρική έως την Κλασική Εποχή (Wolters 1899: 103-135). Τα αναθήματα πήλινα ομοιώματα ασπίδων και αλόγων, κύπελλα, φιαλίδια αρωμάτων και λουτήρια είναι χαρακτηριστικά λατρείας ηρώων. Κατά την κλασική εποχή (5^{ος} αι. π.Χ.) σταματά απότομα η χρήση του χώρου, ίσως εξαιτίας των δυσμενών συνθηκών που προκάλεσε ο Πελοποννησιακός πόλεμος. Γνωρίζουμε από τους αρχαίους συγγραφείς ότι από την πρώτη φάση του πολέμου το 431 π.Χ., ο βασιλιάς Αρχίδαμος εισέβαλε στην Αττική από το πέρασμα μεταξύ Πάρνηθας και Αιγάλεω και εγκαταστάθηκε με το στρατό του στις Αχαρνές. Αφού έκαψε τα κτήματα των Αχαρνέων και το στάρι που ήταν για θερισμό, ο Αρχίδαμος χρησιμοποίησε την περιοχή για τη μακροχρόνια στρατοπέδυσή του (Παπαχατζής 1974: 412). Οι κάτοικοι εγκατέλειψαν τα σπίτια τους και τις συνήθειες τους, όπως η λατρεία που φαίνεται ότι προσέφεραν στους νεκρούς του τάφου εξαιτίας της πολιορκίας και του θανατηφόρου λοιμού (*salmonella enterica* και τυφοειδής πυρετός) που ακολούθησε. Η χρήση του διαδρόμου ως χώρου

⁴ Αντίστοιχου τύπου εισηγμένοι αμφορείς με γωνιώδεις ώμους και οξύ πυθμένα έχουν βρεθεί στην Πύλο, στις Μυκήνες και στην Κύπρο στο Μινωιτών και Μυκηναίων Γεύσεις, Υπουργείο Πολιτισμού – Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα, 1999.

λατρείας αναδεικνύει τη σημασία που έδιναν οι αρχαίοι Αχαρνείς για το παρελθόν τους.

Τον θολωτό τάφο διεκδικούν επίσης οι αρχαίοι δήμοι του Συπαληττού (σημερινή Μεταμόρφωση) και της Δεκέλειας, οι οποίοι ωστόσο βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από αυτόν. Αντίθετα στις Αχαρνές κοντά στη περιοχή του θολωτού τάφου, σε απόσταση ενός χιλιομέτρου ανατολικά–νοτιοανατολικά, εντοπίστηκε από Άγγλους αρχαιολόγους στα 1947 μυκηναϊκή εγκατάσταση. Στην περιοχή βρέθηκαν οικοδομικά λείψανα και τμήματα αγγείων μυκηναϊκής εποχής, χειροποίητη κεραμική της πρώιμης ελλαδικής περιόδου αλλά και τμήματα αγγείων κλασικής εποχής. Μολονότι τα ερείπια δε σώζονταν σε καλή κατάσταση, μαρτυρούν μυκηναϊκή εγκατάσταση. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, ο χαρακτήρας και το μέγεθός της συνηγορούν για ένα σημαντικό οικισμό, αν όχι για την έδρα του τοπάρχη, για τον οποίο κατασκευάστηκε ο θολωτός τάφος (B.S.A. XLII 1947). Από τα προϊστορικά χρόνια δηλαδή, στο ομαλό και εύφορο έδαφος των Αχαρνών, δημιουργήθηκε η δεύτερη σε σημασία μετά την Αθήνα, εγκατάσταση της Αττικής (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 112-116).

2.1.4 Γεωμετρική Εποχή

Από τα γεωμετρικά χρόνια (11ος-8ος αι. π.Χ.) υπάρχουν άφθονες αρχαιολογικές μαρτυρίες στην περιοχή των Αχαρνών που προέρχονται κυρίως από ανασκαφές τάφων σε πολλές θέσεις του δήμου (Ηλιάκη 1989: 269-274). Νεκροταφεία γεωμετρικών χρόνων έχουν βρεθεί στο κέντρο των σύγχρονων Αχαρνών, στην περιοχή του Κόκκινου Μύλου και στην οδό Σαλαμίνας κοντά στο αρχαίο θέατρο (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 118-124).

2.1.5 Κλασικοί και Ελληνιστικοί Χρόνοι

Στους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους (5^{ος}- 4^{ος} αι. και 3^{ος}- 2^{ος} αι. π.Χ.) χρονολογείται το μεγαλύτερο πλήθος των αρχαιολογικών ευρημάτων και προέρχονται κυρίως από νεκροταφεία. Στα νεκροταφεία της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου που εντοπίζονται σ' όλη την έκταση του σημερινού Δήμου, βρέθηκαν

επιτύμβιες στήλες, μαρμάρινες και πώρινες σαρκοφάγοι, κιβωτιόσχημοι τάφοι και χάλκινες υδρίες ως τεφροδόχα αγγεία. Πολλοί από τους τάφους περιείχαν ως κτερίσματα αγγεία όπως μελανόμορφες, ερυθρόμορφες και λευκές ληκύθους, λουτροφόρους, αλάβαστρα, πινάκια, σκύφους, κύλικες, διακοσμημένα με μυθολογικές και διονυσιακές σκηνές, σκηνές από την καθημερινή ζωή και παραστάσεις που σχετίζονται με τα ταφικά έθιμα, όπως τα νεκρόδειπνα και η επίσκεψη στον τάφο από τους συγγενείς του νεκρού (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 132-159).

Στην κλασική εποχή χρονολογούνται δύο κατοικίες που βρέθηκαν στις περιοχές Χαραυγή και Μονομάτι και ένα μικρό αγροτικό ιερό αφιερωμένο πιθανώς στην Δήμητρα και την κόρη που αποκαλύφθηκε στην ίδια περιοχή, κατά τις ανασκαφές της Αττικής Οδού. Η αρχαιολογική έρευνα παρείχε αξιόλογα στοιχεία από το οδικό δίκτυο της εποχής αυτής. Τμήμα αρχαίας οδού μήκους 200 μ. ανασκάφηκε στην οδό Ιππίου, στην περιοχή Χαραυγή (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 418-429). Οι πληροφορίες που αντλήθηκαν είναι ιδιαίτερα σημαντικές για την τεχνική της κατασκευής, τη χάραξη και την πορεία των δρόμων. Ο δρόμος της οδού Ιππίου ήταν χωμάτινος και αποτελούσε κύρια οδική αρτηρία που οδηγούσε από τις Αχαρνές στην Αθήνα και στους βόρειους γειτονικούς δήμους των Αχαρνών. Στους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους χρονολογούνται και τμήματα αγωγών που ανήκαν στον «Αχαρνικό Οχετό», ένα σημαντικό υδραυλικό έργο του 4^{ου} αι. π.Χ. που υδροδοτούσε τις Αχαρνές και τους γύρω δήμους. Οι πέντε «όροι ενναίας» (επιγραφές) (Αρβανιτοπούλου 1960: 29-30, IG II 2491, 2502, Vanderpool 196 : 164-172) που έχουν βρεθεί περιείχαν τις συμφωνίες των κατασκευαστών του αγωγού και των καλλιεργητών της περιοχής, που αγόραζαν το δικαίωμα της χρήσης του καναλιού που περνούσε από τα κτήματά τους για άρδευση (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 56-62).

Σύμφωνα με τις επιγραφές και τον περιηγητή Παυσανία (2^{ος} αι. μ.Χ. I, 31, 5-6) (Παπαχατζής 1974: 413) οι Αχαρνείς λάτρευαν την Αθηνά Ιππία και Υγεία, τον Απόλλωνα Αγυιέα, τον Ηρακλή, τον θεό Άρη, το Διόνυσο Μελλόμενο και Κισσό. Η λατρεία του θεού Άρη στις Αχαρνές, μαρτυρείται από επιγραφές και ψηφίσματα του 4ου αι. π. Χ. (Σταϊνχάουερ 1992: 179-193, IG II 1207, IG II 1206). Ο ναός αυτός θεωρείται ότι μεταφέρθηκε στα ρωμαϊκά χρόνια στην Αγορά των Αθηνών. Στο ιερό του θεού ήταν στημένη η στήλη με την επιγραφή του όρκου που έδιναν οι έφηβοι όταν ενηλικιώνονταν και του όρκου που λέγεται ότι έδωσαν οι Αθηναίοι στρατιώτες

πριν τη μάχη των Πλαταιών. Η στήλη βρέθηκε σε ανασκαφή της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 89).

Κατά την κλασική εποχή (5^{ος} - 4^{ος} αι. π.Χ.) οι Αχαρνές υπήρξαν ένας από τους μεγαλύτερους δήμους μετά την Αθήνα και τον Πειραιά. Η σημασία των Αχαρνών δεν περιορίζεται όμως μόνον στη στρατηγική τους θέση και τη συμβολή των κατοίκων τους στα στρατιωτικά γεγονότα, αλλά και στην οικονομική της ευμάρεια. Η γεωργική δραστηριότητα με μεγάλα συστήματα άρδευσης, η παραγωγή δημητριακών και ελαιολάδου, η αμπελουργία, η μελισσοκομία και το εμπόριο κάρβουνου που αποτελούσε κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή έδιναν στις Αχαρνές πολλά έσοδα με τα οποία συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης-κράτους των Αθηνών.

Οι κάτοικοι του δήμου θεωρούνταν από τους πιο πλούσιους της Αττικής. Πολλοί ανήκαν στην ανώτερη τάξη των ιππέων, καθώς είχαν την οικονομική δυνατότητα να συντηρούν άλογα. Τη στρατιωτική σπουδαιότητα της περιοχής αποδεικνύει και η πληθώρα των οχυρώσεων -φρουρίων, πύργων και τειχών- που κατασκευάζονται κατά τον 4^ο αι. π.Χ., στους λόφους γύρω από τις Αχαρνές και θωράκιζαν τα σύνορα της Αττικής, όπως το φρούριο Λειψύδριο και το τείχος Δέμα (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 361-380). Το τελευταίο κτισμένο ανάμεσα στο Αιγάλεω και την Πάρνηθα έφραζε το πέρασμα προς το Θριάσιο και τα Μέγαρα.

Το κέντρο του αρχαίου δήμου, φαίνεται πως ήταν στην ίδια περίπου θέση που βρίσκεται και το κέντρο του σύγχρονου δήμου, όπως επιβεβαιώνει η ανακάλυψη του αρχαίου θεάτρου των Αχαρνών το 2007, κατά την εκσκαφή θεμελίων οικοδομής σε πυκνοκατοικημένη περιοχή. Πρόκειται για το έβδομο αρχαίο θέατρο, που έχει βρεθεί στην Αττική. Η χωρητικότητα του θεάτρου υπολογίζεται στους 2.000 θεατές, χωρίς να υπολογιστεί το επιθέατρο. Το θέατρο αναφέρεται σε δύο επιγραφές του β' μισού του 4^{ου} αι. π.Χ. Στην ίδια περίοδο χρονολογούνται και τα μέχρι τώρα κεραμικά ευρήματα. Για τη θέση του κέντρου του δήμου συνηγορούν και οι ενδείξεις πολυτελών σπιτιών ή δημόσιων κτιρίων που έχουν εντοπιστεί κάτω από την πλατεία του Αγίου Βλασίου μπροστά στο Λαογραφικό Μουσείο: αρχιτεκτονικά μέλη, γείσα, κιονόκρανα κ.α., καθώς και τμήμα από το κάτω μέρος κορμού ενός αγάλματος γυναικείας μορφής που χρονολογούνται στα κλασσικά χρόνια.

Σημαντικές πληροφορίες για τη λειτουργία του Δήμου παρέχουν δύο δημοτικά ψηφίσματα στα τέλη του 4^{ου} αι. (Σταϊνχάουερ 1992: 179-193). Το πρώτο αφορά στη χορήγηση τιμών (επαίνου και στεφάνου ελιάς) στον ταμία για την ορθή διαχείριση του δημοτικού ταμείου. Με το δεύτερο ψήφισμα που ακολουθεί τιμώνται

μαζί με τον ταμία, ο δήμαρχος και ο επιμελητής των Διονυσίων για την επιμέλεια των κατ' αγρούς Διονυσίων με δημόσια αναγγελία του στεφάνου στο θέατρο της πόλης και χορηγίας ισόβιας προεδρίας στους Διονυσιακούς αγώνες των Αχαρνέων. Ο τόπος ανάθεσης στο ιερό της Αθηνάς Ιππίας αναφέρεται και σε δύο ακόμα ψηφίσματα του δήμου των Αχαρνέων σε επιγραφή που βρέθηκε εντοιχισμένη στην εκκλησία των Αγίων Σαράντα. Τα ψηφίσματα παρέχουν σημαντικά στοιχεία για το θεσμό του δημοτικού ταμία, του κυριότερου μετά τον δήμαρχο δημοτικό άρχοντα και για την οικονομική διοίκηση των δήμων στη δεκαετία του Δημήτριου Φαληρέως (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 84-88). Παρέχουν επίσης πληροφορίες που αφορούν στον έλεγχο της διαχείρισης των δημοτικών χρημάτων. Οι τιμές που αποδίδονται στον ταμία δεν συνδέονται με αναβάθμιση της θέσης του αλλά αφορούν στη φιλοτιμία και την τίμια διεκπεραίωση των εκτελεστικών καθηκόντων του. Δεν επαινείται αυτός ούτε για προσωπική πρωτοβουλία ούτε για προσωπική ευεργεσία.

2.1.6 Ο τύμβος του Σοφοκλή ή τύμβος της Καμβέζας

Ο Τύμβος βρίσκεται βόρεια των Αχαρνών στη θέση Μεγάλη Βρύση (ή Παναγίτσα) στους πρόποδες της Πάρνηθας. Ο φερόμενος ως «Τύμβος του Σοφοκλή» ερευνήθηκε αρχικά στα τέλη του 19ου αι. και στον περίβολο υπάρχουν σήμερα δύο μαρμάρινες σαρκοφάγοι έναντι τριών που αναφέρονται στην έκθεση του 1958 (Αρβανιτοπούλου 1958: 27-35, Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 354-357). Τα ευρήματα από τις σαρκοφάγους χρονολογούνται στα τέλη του 5ου και στις αρχές του 4ου αιώνα π.Χ.

Στο εσωτερικό του τύμβου βρέθηκε ένας περίβολος χτισμένος από μεγάλες πέτρες. Η διάμετρος του ταφικού περιβόλου είναι, 36,2 μ, και το ύψος του 13 μ. Τα κτερίσματα των σαρκοφάγων ήταν λήκυθοι και αλάβαστρα καθώς και σιδερένιες στλεγγίδες που χρησιμοποιούσαν οι αθλητές στις παλαιστικές. Η τρίτη σαρκοφάγος φαίνεται ότι ανήκε σε γυναίκα, καθώς βρέθηκε σε αυτήν χάλκινος καθρέφτης.

Όπως μας πληροφορεί η παράδοση, στον δρόμο από την Αθήνα προς τη Δεκέλεια, υπήρχε ο τάφος του μεγάλου τραγικού ποιητή Σοφοκλή που γεννήθηκε στον Ίππιο Κολωνό της Αθήνας και πέθανε το 496 π.Χ. Παραδίδεται, επίσης, ότι, επειδή η περιοχή της Δεκέλειας κατά τον πελοποννησιακό πόλεμο βρισκόταν υπό την κατοχή των Λακεδαιμονίων και δεν μπορούσαν οι συγγενείς να βγουν και να θάψουν τον ποιητή στους οικογενειακούς τάφους, ο θεός Διόνυσος, προστάτης του θεάτρου, εμφανίστηκε στο όνειρο του βασιλιά Λύσανδρου και τον διέταξε να επιτρέψει την ταφή. Πάνω στον τάφο του ποιητή οι Αθηναίοι έστησαν μια χάλκινη σειρήνα ή μια χελιδόνα που συμβόλιζε την γλυκιά του ποίηση. Το γεγονός αναφέρει ο ανώνυμος βιογράφος του Σοφοκλή, ο Πausanias, ο Plinius και το Μέγα Ετυμολογικό. Για τον τάφο του Σοφοκλή παραδίδονται επίσης πολλά επιγράμματα τα οποία μαρτυρούν ότι οι Αθηναίοι για να τον τιμήσουν έκαναν ψήφισμα και κάθε χρόνο τελούσαν στον τάφο του τις «νομιζόμενες» θυσίες. Ο τάφος του ήταν σεβαστός σε όλη την αρχαιότητα και αποτελούσε τόπο προσκυνήματος για τους θαυμαστές του και τόπο δημοσίων τιμών και λατρείας. Τα επιγράμματα για τον ποιητή αναφέρουν ότι στον τάφο του είχε φυτευτεί αχαρνίτης κισσός κάτι που οδηγεί επίσης στην αναζήτηση του τάφου στην περιοχή ανάμεσα στις Αχαρνές και τη Δεκέλεια. Η μαρτυρία του

ανώνυμου βιογράφου του Σοφοκλή «και επί τον πατρώον τάφον ετέθη τον επί τη οδῷ τη κατά την Δεκέλειαν φερούση, κείμενον προ του τείχους ια'σταδίων» προκάλεσε τους μελετητές να αναζητήσουν τον τάφο. Κάποιοι φιλόλογοι υποστήριζαν ότι οι πατρογονικοί τάφοι του Σοφοκλή βρίσκονταν σε απόσταση έντεκα σταδίων από το τείχος της πόλης των Αθηνών, κοντά στον δήμο Κολωνό, όπου καταγόταν ο ποιητής, σε κάποιο αγροτικό δρόμο, ο οποίος θα οδηγούσε προς τη Δεκέλεια. Άλλοι όμως ερμηνευτές υποστηρίζουν ότι τα έντεκα στάδια πρέπει να μετρηθούν από το τείχος της Δεκέλειας που έχτισαν οι Λακεδαιμόνιοι κατά τον Δεκελεικό πόλεμο ως ορμητήριο κατά των Αθηναίων.

Το θεωρητικό αυτό ζήτημα του τόπου ταφής του Σοφοκλή προσπάθησε να λύσει ο διευθυντής του βασιλικού κτήματος στο Τατόι Ludwig Munter δασονόμος και γεωμέτρης, λάτρης της αρχαιότητας. Ο Munter έλαβε σαν δεδομένο ότι το τείχος που είχε κτιστεί το 413 π.Χ. από τους Λακεδαιμόνιους βρισκόταν στο λόφο Παλαιόκαστρο στην περιοχή της Δεκέλειας και μετρώντας έντεκα στάδια προς νότια εντόπισε τον τύμβο του Σοφοκλή στη θέση Μεγάλη βρύση κοντά στο εκκλησάκι της Ζωοδόχου Πηγής. Σύμφωνα με επιστολή του Munter από το Τατόι προς τον Δανό καθηγητή της φιλολογίας J.L. Ussing τον Ιούνιο του 1873 ο ταφικός περίβολος κατασκευασμένος από τεράστιους ογκόλιθους αποκαλύφθηκε σε εργασίες στο βασιλικό κτήμα. Τους ογκόλιθους αυτούς ανατίναξε με δυναμίτη γιατί ήταν αδύνατον να τους μετακινήσει. Μαζί με τους αρχαίους δόμους τινάχτηκαν στον αέρα και αρχαία κομμάτια, όπως μια μαρμάρινη κεφαλή αγάλματος, ένα μαρμάρινο αγγείο κ.ά. Τον χώρο αυτό ανέσκαψαν αργότερα ο βασιλιάς Γεώργιος ο Α΄ με την Όλγα (Παπανικολάου-Κρίστενσεν 2006: 23, 149). Ο Munter ταύτισε τις τρεις μαρμάρινες σαρκοφάγους που βρέθηκαν μέσα στον τύμβο με τους πατρογονικούς τάφους του Σοφοκλή. Την ερμηνεία του Munter αμφισβητούν άλλοι ερευνητές, καθώς δεν βρέθηκε επιγραφή και θεωρούν ότι ο οικογενειακός αυτός τάφος ήταν ένας από τους πολλούς τάφους της Αττικής.

Ο επονομαζόμενος «Τύμβος του Σοφοκλή» κηρύχθηκε το 2006 αρχαιολογικός χώρος από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο, ενώ το 2010 η Νομαρχία Ανατολικής Αττικής σύναψε Προγραμματική Σύμβαση με το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού για την ανάδειξή του.

2.1.7 Ρωμαϊκοί Χρόνοι

Σε αντίθεση με τα λιγοστά στοιχεία της κλασικής εποχής, σώζονται αρκετά κατάλοιπα από την ρωμαϊκή και την υστερορρωμαϊκή εποχή όπως κατοικίες, αγροτικές και εργαστηριακές εγκαταστάσεις, λουτρά, αγωγοί, τάφοι, που εντοπίζονται σ' όλη την έκταση του σημερινού δήμου (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 160-171).

Οι ρωμαϊκές αγροικίες - πολλές με ιδιωτικά λουτρά (βαλανεία) - ήταν διώροφες, με υπαίθρια αυλή γύρω από την οποία διατάσσονται οικιστικοί, αποθηκευτικοί, εργαστηριακοί χώροι όπως οι δύο αγροικίες στην περιοχή της Αυλίζας – Γεροβουνού (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 418-419). Οι αγροικίες αυτές έχουν μεγάλη διάρκεια ζωής και σε πολλές είχαν γίνει κατά καιρούς επεκτάσεις και μετασκευές. Μία από τις μεγαλύτερες και καλύτερα σωζόμενες ρωμαϊκές αγροικίες, ίσως έδρα κάποιου μεγαλοκτηματία της περιοχής, ανασκάφηκε στο Μονομάτι Αχαρνών και διέθετε εσωτερικές αυλές με βοτσαλωτά δάπεδα, πολλά δωμάτια, αποθήκες, δεξαμενές επιχρισμένες με κονίαμα για τη φύλαξη στερεών και υγρών προϊόντων, κεραμικό κλίβανο και λουτρό (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 438-439). Η κατοίκηση στις αγροικίες αυτές συνεχίζεται και κατά τα υστερορρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια .

Στην ρωμαϊκή εποχή χρονολογείται και το Αδριάνειο υδραγωγείο που άρχισε να κατασκευάζεται από τον αυτοκράτορα Αδριανό (125 μ.Χ.) και ολοκληρώθηκε επί Αντωνίνου του Ευσεβούς (140 μ.Χ.), με σκοπό την υδροδότηση της πόλης των Αθηνών. Η κατασκευή του στηρίζεται στην αρχή των συγκοινωνούντων δοχείων. Το υδραγωγείο έφερνε το νερό από τις πηγές της Πάρνηθας και της Πεντέλης σε μια μεγάλη δεξαμενή στο Κολωνάκι. Η πορεία του συγκεκριμένα είναι: Λεκάνες και Μονομάτι Αχαρνών, Αγία Σωτήρα, Κόκκινος Μύλος, Μεταμόρφωση, Νέο Ηράκλειο, Νέα Ιωνία, Φιλοθέη, Λεωφόρος Κηφισίας, Υμηττός, Αμπελόκηποι, Δεξαμενή Λυκαβηττού. Ο κεντρικός αγωγός (μήκους 25.957 μ.) αλλού ήταν λαξευμένος στο βράχο και αλλού περνούσε πάνω από τοξωτές γέφυρες. Το υδραγωγείο ήταν σε χρήση ως τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα και ανήκε στην ΟΥΛΕΝ και μετέπειτα στην ΕΥΔΑΠ (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 59).

2.1.8 Βυζαντινοί – Μεταβυζαντινοί χρόνοι

Η κατοίκηση των Αχαρνών συνεχίστηκε αδιάσπαστη και στα χρόνια που ακολούθησαν έως τους νεότερους χρόνους όπως επιβεβαιώνεται από πολλούς ναούς στις Αχαρνές και στην Πάρνηθα που χρονολογούνται στους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους. Οι αρχαιότερες σωζόμενες εκκλησίες χρονολογούνται στις αρχές του 13^{ου} ή του 11^{ου} αι. (Άγιος Ιωάννης ο νηστικός, Αγ. Νικόλαος Βαρυμπόμπης, Αγία Τριάδα Πάρνηθας, Άγιοι Θεόδωροι, κ.ά. (Γιώτας 2004: 90-98). Σε εκκλησάκια των Αχαρνών, όπως η Αγία Τριάδα στην Πάρνηθα, η Αγία Σωτήρα, οι Άγιοι Σαράντα, ο Άγιος Ιωάννης, που χρονολογούνται στους βυζαντινούς χρόνους είναι ορατό εντοιχισμένο αρχαιολογικό υλικό σε δεύτερη χρήση. Ωστόσο, η Βυζαντινή περίοδος στη περιοχή των Αχαρνών, δεν έχει μελετηθεί ικανοποιητικά. Επαρκείς πληροφορίες υπάρχουν μόνο για την υστεροβυζαντινή περίοδο μετά τον 13 αι. (Σουνά – Μονομάτι, Λεωφόρος Δημοκρατίας, Αγία Τριάδα, κ.ά.).

2.1.9 Η προέλευση του τοπωνυμίου Μενίδι

Το Μενίδι ως οικιστικός - αγροτικός χώρος ανάγεται στους βυζαντινούς χρόνους. Σημαντική γραπτή μαρτυρία για την παλαιότητα του ονόματος «Μενίδι» αποτελεί το χρυσόβουλο του πάπα Ιννοκέντιου Γ΄ με χρονολογία το 1209 που αφορά κατάλογο κτημάτων της Ορθόδοξης Αρχιεπισκοπής τα οποία πέρασαν στην κατοχή της Λατινικής Αρχιεπισκοπής. Στο χρυσόβουλο αναφέρεται το Μενίδι και ο Άγιος Νικόλαος Μενιδίου (Γρηγοροβίου 1904: 507). Σύμφωνα με τον Κ. Μπίρη (1971: 49-68), είναι πιθανόν οι Αχαρνές να μετονομάστηκαν κατά τη βυζαντινή περίοδο σε «Μενίδι» από βυζαντινό αξιωματούχο όπως συνέβη και σε άλλες περιοχές της Αττικής. Είναι γνωστό ότι κατά τη βυζαντινή εποχή παραχωρούνται φέουδα σε αξιωματούχους του Βυζαντίου οι οποίοι εγκαθίστανται σε περιοχές της Αττικής δίνοντας τα ονόματά τους σε αυτές όπως μαρτυρούν τα βυζαντινά τοπωνύμια Καματερός, Βρανάς, Καπανδρίτης, Σκαραμαγκάς, Χαλκούτζης, κ.ά..

Η δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού της Αθήνας και της υπαίθρου κατά τους αιώνες της Φραγκοκρατίας και της Τουρκοκρατίας, καθώς και η προέλευση των τοπωνυμίων απασχόλησε και απασχολεί τους ιστορικούς. Η αναφορά της ονομασίας των Αχαρνών ως «Μενίδι» στο χρυσόβουλο του Πάπα Ιννοκέντιου Γ΄ προς τον καθολικό αρχιεπίσκοπο των Αθηνών το 1209 αποδεικνύει ότι η προέλευση του τοπωνυμίου υπήρχε πριν από την κατάκτηση της Αττικής από τους Φράγκους και πριν του εποίκισμο της από τους Αρβανίτες το 1383 και εξής. Τα κίνητρα εγκατάστασής τους ήταν η παραχώρηση γεωργικού ή κτηνοτροφικού κλήρου και οι φορολογικές απαλλαγές. Οι νέοι κάτοικοι ομόθησκοι, πολεμιστές, αγρότες και κτηνοτρόφοι βοήθησαν στην ασφάλεια και την ανάπτυξη της Αττικής. Τα διατηρούμενα τοπωνύμια στα δερβένια και τα παράλια, Μαλακάσα, Καλέντζι, Σάλεσι, Σκούρτα, Σούλι, Συρράκο, μαρτυρούν και την καταγωγή των νέων οικιστών, Ηπειρώτες, Βορειοηπειρώτες και Σαρακατσάνοι. Σύμφωνα με τον Μπίρη ο μεταγενέστερος εποίκισμός των Αρβανιτών στην Αθήνα στα 1579, έγινε από πλούσιους Αρβανίτες ενώ στην περιφέρεια εγκαταστάθηκαν οι υποτακτικοί των πλούσιων Αρβανιτών. Κατά άλλη άποψη στο Μενίδι δεν έγινε ποτέ ομαδικός εποίκισμός από Αρβανίτες αλλά σταδιακή και ειρηνική μετακίνηση στα τέλη της Τουρκοκρατίας. (Γιώτας 2002: 21-25, Στριφτού-Βάθη 2009: 638).

2.1.10 Τουρκοκρατία (1453 – 1821)

Αναφορά του ονόματος Μενίδι γίνεται επίσης τον 16^ο αι. στους φορολογικούς καταλόγους (defters), όπου αναφέρεται αύξηση κατοικιών στο Μενίδι, στη Χασιά και στην Κηφισιά. Εκείνη την περίοδο το Μενίδι αποτελούσε σημαντικό οικιστικό και οικονομικό κέντρο και ήταν πυκνοκατοικημένο για λόγους ασφαλείας με εκτεταμένη αγροτική έκταση. Τα έσοδα των Μενιδιατών προέρχονταν από τις καλλιέργειες στην εύφορη πεδιάδα, την υλοτομία, τη κτηνοτροφία και τη μελισσοκομία. Η ενασχόληση με το εμπόριο απέφερε σημαντικά κέρδη, κυρίως μετά το 1700, όπως αποδεικνύεται από τα προικοσύμφωνα, τις αγορές κτημάτων και από τα νυφιάτικα κοσμήματα των γυναικών από χρυσάφι και ασήμι.

Κατά την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας στη Κηφισιά, το Μαρούσι, το Χαλάνδρι, και τις Κουκουβάουνες κατοικούσαν ελάχιστοι Τούρκοι, όπως προκύπτει επίσης από την απογραφή τουρκικών οικιών και κτημάτων το 1831, ενώ

στο Μενίδι και στη Χασιά δεν αναγράφονται (Γιώτας, 1999: 14-15). Στην τεράστια έκταση της καλλιεργήσιμης γης από την Πάρνηθα μέχρι το κέντρο του λεκανοπεδίου της Αττικής που ανήκε στην ιδιοκτησία Τούρκων και Μοναστηριών, δούλευαν Μενιδιάτες. Σε αυτή την έκταση συμπεριλαμβάνονταν και οι μικρότεροι οικισμοί: Τατόι, Βαρυμπόμπη, Μονομάτι, Δερβισαγού (Κόκκινος Μύλος) που ανήκαν σε Τούρκους μεγαλοκτηματίες. Τα κτήματα αυτά αγόρασαν από τους Τούρκους οι Μενιδιάτες πριν από το 1821. Ο κεντρικός οικισμός Μενίδι στα χρόνια εκείνα καταλάμβανε μια περιορισμένη έκταση που συμπίπτει με το κέντρο του αρχαίου αλλά και του σημερινού δήμου. Ο οικισμός είχε στενά δρομάκια χωμάτινα ή στρωμένα με πέτρες. Τα σπίτια ήταν κεραμοσκεπή, χτισμένα με πλίνθους και πέτρες και αυλές με ψηλό μαντρότοιχο. Το μέγεθός τους εξαρτάται από τις οικονομικές δυνατότητες του ιδιοκτήτη και από τις ανάγκες του. Ιδιαίτερη σημασία και λειτουργικότητα είχαν οι βοηθητικοί χώροι, συχνά προέκταση της κύριας κατοικίας. Υπήρχαν και διώροφα σπίτια που τα ονόμαζαν πύργους ή πυργάκια.

Στις παραμονές του 1821 οι Αθηναίοι κλεισμένοι στο τείχος του Χασεκή, στηρίχθηκαν στους Μενιδιάτες, Χασιώτες και τους υπόλοιπους χωρικούς της Αττικής για την απελευθέρωσή τους (Καμπούρογλου, 1969). Ως ορμητήριο των επαναστατών οι Αχαρνές επιλέχθηκαν κυρίως για τη στρατηγική τους θέση μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Αττικής, την κοντινή τους απόσταση από την Αθήνα, την πληθυσμιακή και οικονομική τους ισχύ και την κατοχή όπλων καθώς ως φύλακες των περασμάτων ιδιαίτερα στις νότιες υπώρειες της Πάρνηθας οπλοφορούσαν. Την αίσθηση της ασφάλειας ενίσχυε ο ορεινός όγκος της Πάρνηθας και η γειτνίαση με τη Χασιά. Οι έλληνες επαναστάτες έδιωξαν τους Τούρκους τον Μάιο του 1829 (Γιώτας, 1990).

Το θρησκευτικό αίσθημα των Μενιδιατών ήταν ιδιαίτερα ανεπτυγμένο όπως δηλώνει ο μεγάλος αριθμός των μικρών μεταβυζαντινών ναών στον κεντρικό οικισμό και στην ύπαιθρο. Εκκλησίες του 19^{ου} αι. υπάρχουν επίσης αρκετές στις Αχαρνές, στην Πάρνηθα και στους γύρω δήμους, που επιβεβαιώνουν τη συνεχή κατοίκηση στην περιοχή, μέχρι τους νεότερους χρόνους.

2.1.11 Νεότεροι Χρόνοι - 20^{ος} -21^{ος} αιώνας

Προεπαναστατικά ο πληθυσμός του Μενιδίου και των γύρω οικισμών υπολογίζεται σε 1.300 περίπου κατοίκους. Η πρώτη κοινότητα σύμφωνα με Βασιλικό Διάταγμα ιδρύθηκε το 1835. Ο συνολικός πληθυσμός ήταν 2.452 κάτοικοι. Η αρχική σύσταση του δήμου Αχαρνών περιελάμβανε: Μενίδι, Βαρυμπόμπη, Λιόπεσι, Τατόι ή Δεκέλεια, Μονομάτι, Κουκουβάουνες, Χασιά, Καλύβια Χασιάς, Καματερό και Λιόσια. Στη συνέχεια η κοινότητα ενισχύθηκε από παλιννοστούντες Πόντιους από τη Σοβιετική Ένωση, ομογενείς Βορειοηπειρώτες, οικονομικούς μετανάστες, κ.ά. Η έκταση του Δήμου Αχαρνών μέσα σε 170 χρόνια από τον σχηματισμό των Δήμων της Αττικής (1835-2005) περιορίστηκε κατά το ήμισυ από τον ιστορικό χώρο και αυξήθηκε σε πληθυσμό κατά 60 φορές. Η πληθυσμιακή σύνθεση επιβεβαιώνεται με την ύπαρξη αρκετών πολιτιστικών συλλόγων μέσα στα όρια του Δήμου.

2.1.12 Ο σημερινός Δήμος

Ο Δήμος Αχαρνών αποτελεί σήμερα έναν από τους μεγαλύτερους δήμους της Αττικής με έκταση 150.00 περίπου στρέμματα. Στα διοικητικά όρια του Δήμου περιλαμβάνονται: ο Κόκκινος Μύλος, η Βαρυμπόμπη, οι Θρακομακεδόνες, το Αεροδρόμιο Τατοΐου (Δεκέλεια), μικρό μέρος του πρώην Βασιλικού Κτήματος (παλαιότερα ανήκε ολόκληρο), το Ολυμπιακό Χωριό και μεγάλο μέρος του Εθνικού Δρυμού της Πάρνηθας, με το Καζίνο και τα δύο ορειβατικά καταφύγια.

Πόλη με ισχυρές παραδόσεις, τις τελευταίες δεκαετίες οι Αχαρνές αφομοίωσαν διαφορετικές ομάδες πληθυσμού⁵. Στις μέρες μας ο πληθυσμός των Αχαρνών φτάνει τους 150.000 κατοίκους. Με βάση τα στοιχεία της τελευταίας απογραφής το ποσοστό των γυναικών ανέρχεται στο 49,9% και των ανδρών στο 50,1%. Η ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση οφείλεται στην εγκατάσταση σημαντικού αριθμού παλιννοστούντων Ποντίων, ομογενών Βορειοηπειρωτών αλλά και πολλών μεταναστών κυρίως από την Αλβανία και το Πακιστάν. Ο δήμος αποτελεί πόλο

⁵ Ο δήμος Αχαρνών, ο οποίος χαρακτηρίστηκε ολυμπιακός το 2004, είναι σήμερα ένας από τους μεγαλύτερους σε έκταση δήμους της Αττικής.

εγκατάστασης παραγωγικών μονάδων του δευτερογενή τομέα και χρήσεων που συνδέονται με αυτόν όπως το χονδρεμπόριο, οι αποθήκες και εκθετήρια εταιρειών λόγω της σχετικά φτηνής γης. Θέσεις εργασίες προσφέρουν και τα αναπτυξιακά έργα όπως η Αττική Οδός, το Σιδηροδρομικό Κέντρο Αχαρνών, το Ολυμπιακό χωριό κ.ά.

Διοικητικά ο Δήμος αποτελείται από εννέα Διευθύνσεις (Διοικητικών Υπηρεσιών, Κοινωνικής Πολιτικής, Οικονομικών Υπηρεσιών, Κ.Ε.Π., Μελετών, Τεχνικών Έργων, Πολεοδομίας, και Πολεοδομικών Εφαρμογών, Δημοτικής Αστυνομίας και Περιβάλλοντος). Φορείς του Δήμου είναι το Κέντρο Επαγγελματικής Κατάρτισης, το Κ.Υ.Π.Ε.Κ.Ο. (Κέντρο Πληροφόρησης και Υποστήριξης Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων), το Κέντρο Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, η ΔΙΕΞΟΔΟΣ (Κέντρο Πρόληψης της Χρήσης Εξαρτησιογόνων ουσιών), ο Αθλητικός Οργανισμός, ο φορέας ΚΑΠΗ και δύο Επιχειρήσεις (μία κοινωφελή την Κ.Ε.Π.Ε.Δ.Α. και μία δημοτική την Δ.Ε.Ν.Δ.Α.). Στις Αχαρνές σήμερα δραστηριοποιούνται με σημαντική προσφορά στην τοπική κοινωνία πενήντα Πολιτιστικοί και Εξωραϊστικοί Σύλλογοι, δέκα Επαγγελματικά Σωματεία και δεκαπέντε Αθλητικοί Σύλλογοι (Δήμος Αχαρνών: Οδηγός επιλογών δημότη 2009 : 8-9) .

2.2 Χώροι πολιτιστικής αναφοράς των Αχαρνών

2.2.1 Αρχαιολογική Συλλογή Αχαρνών

Η ίδρυση Αρχαιολογικού Μουσείου στις Αχαρνές ήταν μέλημα των Αχαρνέων για πολλά έτη. Από το 1982 έως το 1999 μια μικρή αρχαιολογική συλλογή φιλοξενούνταν στο ισόγειο του Λαογραφικού Μουσείου των Αχαρνών στην κεντρική πλατεία Μενιδίου. Λόγω του σεισμού του 1999 που κατέστησε το κτήριο ακατάλληλο, αλλά κυρίως εξαιτίας της αύξησης των ευρημάτων που προήλθαν από τις σωστικές ανασκαφές σε οικοπέδα των Αχαρνών και στα μεγάλα δημόσια έργα (επέκταση της λεωφόρου Κύμης προς το Ολυμπιακό Χωριό, διάνοιξη της Αττικής οδού και κατασκευή του Σιδηροδρομικού Κέντρου Αχαρνών), η συλλογή, μεταστεγάστηκε το 2006 σε μεγαλύτερο κτήριο ενοικιαζόμενο από τον Δήμο Αχαρνών για δώδεκα έτη. Η Αρχαιολογική Συλλογή δίνει μια επαρκή εικόνα ενός από τους σημαντικότερους αρχαίους δήμους της Αττικής και συμβάλλει σημαντική στην αναβάθμιση της τοπικής κοινωνίας.

Στην έκθεση της Συλλογής (Πλάτωνος-Γιώτα 2005: 25-28), που οργανώθηκε από την αρχαιολόγο της Β΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Μαρία Πλάτωνος και τους συνεργάτες της, δόθηκε βαρύτητα τόσο στην επιστημονική παρουσίαση των ευρημάτων, όσο και στην ανάδειξη του εκπαιδευτικού τους χαρακτήρα. Η συλλογή περιλαμβάνει αρχαιολογικά ευρήματα από όλη την έκταση του αρχαίου δήμου και των όμορων Δήμων που καλύπτουν μια χρονική περίοδο, από την προϊστορία ως τα ρωμαϊκά και τα βυζαντινά χρόνια. Τα αντικείμενα στην κύρια αίθουσα του Μουσείου κατατάσσονται σε δώδεκα προθήκες. Τα εκθέματα επιτύμβιες στήλες, λίθινα και μετάλλινα αντικείμενα, αγγεία, ειδώλια, εργαλεία, λυχνάρια και νομίσματα, προέρχονται από τάφους, ιερά, οικίες, εργαστήρια, αποθέτες, δεξαμενές, δρόμους και αγωγούς και παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά από τα προϊστορικά έως τα βυζαντινά χρόνια. Στους τοίχους της κύριας αίθουσας εποπτικό υλικό ενημερώνει τον επισκέπτη για τα έργα υποδομής στις αρχαίες Αχαρνές, τα είδη κατοικίας, τα έθιμα ταφής, τις δραστηριότητες και την καθημερινή ζωή των κατοίκων.

2.2.2 Λαογραφικό Μουσείο

Η οργάνωση του Λαογραφικού Μουσείου Αχαρνών ξεκίνησε το 1977 από τον Ελληνικό Ορειβατικό Σύλλογο Αχαρνών, ενώ από το 1982 λειτουργεί από την Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Αχαρνών (Ι.Λ.Ε.Α.). Το μουσείο στεγάζεται στο παλαιό Δημαρχείο, στην κεντρική πλατεία Μενιδίου που παραχώρησε ο Δήμος. Οι συλλογές του Μουσείου, αποτελούνται από 20.000 αντικείμενα. Πρόκειται για εκκλησιαστικά αντικείμενα, φορεσιές, κεντήματα σε κάδρα, κοσμήματα, πίνακες ζωγραφικής, φωτογραφίες, όπλα, είδη ενδύσεως, υποδήσεως, εργαλεία παραδοσιακών επαγγελμάτων και οικοτεχνίας, κεραμικά, είδη οικιακής χρήσεως, νομίσματα-χαρτονομίσματα, έπιπλα, γραμματόσημα. Υπάρχει επίσης μια συλλογή με προσωπικά αντικείμενα του Αλέξανδρου Πάντου (ιδρυτή του Παντείου Πανεπιστημίου). Το Μουσείο διαθέτει ακόμη βιβλιοθήκη με ιστορικά και λαογραφικά βιβλία, αρχείο εφημερίδων, φωτογραφικό αρχείο και αρχείο εγγράφων. Πριν από το σεισμό του 1999 το Λαογραφικό Μουσείο διεξήγαγε εκπαιδευτικά προγράμματα για τα σχολεία του Δήμου που αφορούσαν τα αντικείμενα του Μουσείου, τα ήθη και τα έθιμα των Αχαρνών.

Από τα σημαντικότερα εκθέματα του λαογραφικού μουσείου Αχαρνών είναι η ανδρική και η γυναικεία φορεσιά που φορούσαν στις Αχαρνές ως τις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα (Κουτσάκη -Μαρίνη 2005)

Η παραδοσιακή φορεσιά των Αχαρνών, ανδρική και γυναικεία ήταν έργο κυρίως των γυναικών. Οι κύριες ύλες για την κατασκευή της, το βάψιμο, η ύφανση στον ξύλινο αργαλειό, το ράψιμο, ήταν προϊόντα της οικιακής οικονομίας. Η γυναικεία φορεσιά ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες της Αττικής στα διακοσμητικά στοιχεία και στα χρώματα και παρουσιάζει αρκετές ιδιομορφίες. Σήμερα τα εξαιρετικά αυτά κειμήλια, διασώζονται, επίσης, στο Μουσείο Μπενάκη και σε ελάχιστα σπίτια Μενιδιατών. Σπουδαία πηγή πληροφόρησης αποτελούν τα προικοσύμφωνα «ξωφύλλια» όπου αναφέρεται αναλυτικά η προίκα της νύφης που περιλαμβάνει εκτός από τα ακίνητα, τα ζώα, τα οικιακά σκεύη, τα χρυσαφικά (ανάλογα με τη διάθεση και τη δυνατότητα των προικοδοτών) και τις φορεσιές που η ίδια είχε κεντήσει ((Κουτσάκη -Μαρίνη 2005: 121-154).

Η γυναικεία μενιδιάτικη φορεσιά, υφασμένη στον αργαλειό, ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακή, πολύχρωμη με πολλά κεντήματα και κοσμήματα (Κουτσάκη -Μαρίνη 2005: 43-103). Μέσο αποταμίευσης και επίδειξης έδειχνε την οικονομική κατάσταση

του γαμπρού καθώς τα κοσμήματα που τη συμπλήρωναν ήταν δώρα του γάμου. Τα σχέδια κεντημένα στο χέρι σχετίζονται με τη θρησκεία, την καρποφορία της γης και τη γονιμότητα της γυναίκας (Στριφτού-Βάθη 2009: 743) και διαφοροποιούνται ανάλογα με την ηλικία και την οικογενειακή κατάσταση: ελεύθερη, παντρεμένη, χήρα, νέα, ηλικιωμένη. Βασικό κομμάτι της γυναικείας μενιδιάτικης φορεσιάς είναι η «γρίζα» χρυσοκεντημένη από τους τερζήδες. Τα κοσμήματα που συνόδευαν τη φορεσιά ήταν γιορντάνια, βραχιόλια, καρφίτσες, δαχτυλίδια και νυφικά κοσμήματα του κεφαλόδεσμου. Η ανδρική παραδοσιακή φορεσιά φορέθηκε στις Αχαρνές μέχρι και τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και αποτέλεσε το επίσημο λαϊκό ένδυμα, «σχολιανό ένδυμα» (Κουτσάκη -Μαρίνη 2005: 21-41).

2.2.3 Δημοτική Πινακοθήκη

Στην Δημοτική Πινακοθήκη ανήκουν είκοσι υδατογραφίες στις οποίες απεικονίζονται σπίτια των δύο προηγούμενων αιώνων κυρίως από τον οικισμό που αναπτυσσόταν γύρω από τη κεντρική πλατεία του Αγίου Βλασίου και είκοσι δύο έργα ζωγραφισμένα με κάρβουνο, εμπνευσμένα από τις δραστηριότητες και την καθημερινή ζωή των Μενιδιατών ανδρών και γυναικών ντυμένων με την παραδοσιακή τοπική φορεσιά. Οι πίνακες αυτοί, είναι έργα του μενιδιάτη ζωγράφου και πρωτεργάτη του Μουσείου, Χρήστου Τσεβά, ο οποίος τα δώρισε στην Ι.Λ.Ε.Α. και το Δήμο Αχαρνών. Από το σχολικό έτος 2010 - 2011 το τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας σε συνεργασία με την Ιστορική Λαογραφική Εταιρεία Αχαρνών (Ι.Λ.Ε.Α.) ξεκίνησε στην πινακοθήκη εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Μνήμες από το παλαιό Μενίδι».

2.3 Ο ορεινός όγκος της Πάρνηθας

2.3.1 Η Πάρνηθα

Ο δήμος Αχαρνών αποτελεί το σημείο εκκίνησης και αναφοράς για τον ορεινό όγκο και το φυσικό περιαστικό περιβάλλον της Πάρνηθας το σημαντικότερο βιότοπο της Αττικής. Η Πάρνηθα, το υψηλότερο από τα βουνά που περικλείουν το λεκανοπέδιο της Αττικής, καταλαμβάνει μια μεγάλη έκταση, στην οποία περιλαμβάνονται δεκάδες κορυφές, χαράδρες, ρεματιές και οροπέδια.

Η Πάρνηθα ως ονομασία έχει συγγενική ρίζα με τον Πάρνωνα και τον Παρνασσό (Πλάτωνος-Γιώτα 2004: 335-336, Νέξης & Γιώτας 2006: 169). Για πρώτη φορά αναφέρεται σε κείμενο του 5^{ου} π.Χ. αιώνα ως «Πάρνης». Φιλολογικές, ιστορικές μαρτυρίες και αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν ότι ήταν κατοικημένη ήδη από την προϊστορική εποχή. Κατάλοιπα οικιστικά, λατρείας, υδραγωγείων και τειχών έχουν εντοπιστεί σε διάφορες θέσεις. Ο Πausanias γύρω στα 150 μ.Χ. αναφέρει στα Αττικά (32,1-2) την Πάρνηθα ως χώρο με καλό κυνήγι με αγριογούρουνα και αρκούδες. Η σπουδαιότητά της είναι φανερή από τη θέση που κατέχει ως φυσικό προπύργιο της Αττικής από βόρειες επιθέσεις. Μαζί με τα συνεχόμενα βουνά : Πατέρας και Κιθαιρώνας, αποτελεί ένα φυσικό τείχος μήκους 60 χιλιομέτρων, που ξεκινά από τον Ευβοϊκό κόλπο και καταλήγει στον κόλπο των Μεγάρων. Η Πάρνηθα εμφανίζεται επίσης ως το πιο οχυρωμένο βουνό της αρχαίας Ελλάδας. Κατά τους ιστορικούς χρόνους ήταν οχυρωμένη με φρούρια και πύργους που μετέδιδαν με φωτεινά σήματα στρατιωτικές πληροφορίες όπως της Πανάκτου, της Φυλής και της Δεκέλειας. Στα μεταγενέστερα χρόνια το βουνό υπήρξε ορμητήριο ληστών και περιοχή εποίκισμού των Αρβανιτών γύρω στα 1350 μ.Χ. με βασική τους δραστηριότητα την κτηνοτροφία. Τα περάσματά της, δερβένια όπως ονομάζονταν την εποχή της Τουρκοκρατίας ήταν συχνά τειχισμένα (Στριφτού-Βάθη 2009: 637-638).

2.3.2 Η λατρεία στην Πάρνηθα στην αρχαιότητα και στους νεότερους χρόνους

Η λατρεία του Δία στην αρχαιότητα ήταν διαδεδομένη σε όλες τις περιοχές της Πάρνηθας όπως μας πληροφορεί ο Παυσανίας στα Αττικά (I, 32,1). Στη σπηλιά της Καραβόλας, κάτω από τη νοτιότερη κορυφή της Πάρνηθας Άρμα., λατρευόταν ο Παρνήθιος Δίας ενώ μαρτυρίες για τη λατρεία του θεού Πάνα, των Νυμφών και του Ερμή βρέθηκαν σε δυσπρόσιτο σπήλαιο, μέσα στη χαράδρα, κάτω από το Μοναστήρι των Κλειστών. Η λατρεία του Παρνασσίου Απόλλωνα φαίνεται ότι επικρατούσε στις βορειότερες περιοχές της Πάρνηθας. Στο σπήλαιο του Πανός (Πλάτωνος 2004: 397-404, Νέζης & Γιώτας 2006: 171-175) μέσα στη χαράδρα της Γκούρας, το οποίο ανήκει σήμερα στην περιοχή της Φυλής, λατρευόταν ο ομώνυμος θεός και οι Νύμφες. Στις ανασκαφές που έγιναν στις αρχές του 20ου αιώνα από τον αρχαιολόγο Σκιά (Σκιάς 1900: 38-50, Σκιάς 1918: 1-28) ήρθαν στο φως τρία αλλεπάλληλα στρώματα που χρονολογούνται στους προϊστορικούς, ελληνιστικούς, ρωμαϊκούς και πρώιμους βυζαντινούς χρόνους με πλήθος αγγείων, μαρμάρινα αναθηματικά ανάγλυφα, επιγραφές, ειδώλια, χάλκινα δαχτυλίδια, λυχνάρια ρωμαϊκών και χριστιανικών κυρίως χρόνων, κ.ά. που φυλάσσονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Ο μεγάλος αριθμός χριστιανικών λύχνων αποδεικνύει ότι το σπήλαιο ήταν σημαντικός χώρος λατρείας από τον 4^ο αι. μ.Χ.

Δείγματα της χριστιανικής λατρείας αποτελούν επίσης τα μοναστήρια με αξιολογότερο τη Μονή Κλειστών πάνω από τη Χασιά. Άλλα μοναστήρια στην περιοχή είναι του Αγίου Κυπριανού, της Αγίας Παρασκευής στο Γκατζανά και του Αγίου Νικολάου στη Βαρυμπόμπη. Πολλά εξωκκλήσια είναι επίσης σκορπισμένα σε όλη την Πάρνηθα, τα περισσότερα από τα οποία χτίστηκαν από τους βοσκούς που ζούσαν πάνω στην Πάρνηθα κατά την Τουρκοκρατία καλλιεργώντας τα χωράφια και βόσκοντας τα κοπάδια τους.

2.3.3 Ο Εθνικός Δρυμός της Πάρνηθας

Η κατακόρυφη αύξηση του πληθυσμού της Αθήνας μετά την απελευθέρωση και την ανακήρυξη της σε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους (από 4.000 το 1834 έγιναν 66.000 το 1879) και η συνακόλουθη εκβιομηχάνιση είχε ολέθριες επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον της Αττικής. Τα λίγα δάση που είχαν απομείνει εξαιτίας της καταστροφής από τα στρατεύματα του Κιουταχί, αποψιλώθηκαν για την κάλυψη των αναγκών της πρωτεύουσας. Ξυλοκόποι, ασβεστοποιοί, ανθρακείς, αρτοποιοί, κεραμείς, κ.ά, συνέβαλαν επίσης στην αποψίλωσή τους. Κατά την υποχώρησή τους οι γερμανικές δυνάμεις κατοχής έκαψαν τμήμα του ελατοδάσους, προκειμένου να ελέγξουν τις επιθέσεις των αντιστασιακών εναντίον τους. Επίσης, ένα αξιόλογο τμήμα του ελατοδάσους υποβαθμίστηκε αργότερα από το κόψιμο των κορυφών των νέων ελάτων για την παραγωγή των χριστουγεννιάτικων δέντρων.

Ο Εθνικός Δρυμός της Πάρνηθας ιδρύθηκε το 1961 (Β.Δ.644/1961), (Αμοργιανιώτης 2002, Αμοργιανιώτης 2005, Αμοργιανιώτης 2007) και μέχρι την φωτιά του 2007 που προκάλεσε ανυπολόγιστη οικολογική καταστροφή ήταν ο πνεύμονας της Αττικής. Ο πυρήνας του καταλαμβάνει τον κεντρικό όγκο του βουνού και συμπίπτει με τα διοικητικά όρια του Δασαρχείου Πάρνηθας. Τη χλωρίδα του αποτελούσαν περισσότερα από 1.000 φυτικά είδη, αριθμός που αποτελεί το 1/7 των ειδών της ελληνικής χλωρίδας. Εντυπωσιακή όμως ήταν και η πανίδα, από θηλαστικά, ενδημικά πτηνά, ερπετά, αμφίβια και ένας μεγάλος αριθμός ασπόνδυλων. Μεταξύ των διαχειριστικών στόχων του Εθνικού Δρυμού είναι η προστασία και διατήρηση του Δρυμού από την άποψη του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτισμικής κληρονομιάς, με παράλληλη προσπάθεια για επανόρθωση των οικολογικών ζημιών που έχει προκαλέσει η αλόγιστη ανθρώπινη δραστηριότητα. Μετά την καταστροφή μεγάλου μέρους του Δρυμού τον Ιούνιο του 2007, καταβάλλεται μεγάλη προσπάθεια για την επαναδημιουργία του καμένου ελατοδάσους που θα είναι επίπονη, μακρόχρονη και δαπανηρή.

Κεφάλαιο Τρίτο: Η ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων

3.1 Η αξιοποίηση της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς στις Αχαρνές

Ο τομέας του πολιτισμού, αναπόσπαστο στοιχείο σε ένα μοντέλο ανάπτυξης, που έχει ως επίκεντρο τον άνθρωπο και τις ανάγκες του στον οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό, μορφωτικό και ψυχαγωγικό τομέα (Μπιτσάνη 2004: 214), αποτελεί νέο πεδίο δράσης για τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τις Νομαρχίες και τους τοπικούς φορείς. Το πλαίσιο αυτό διευκολύνει το σχεδιασμό της ανάλογης στρατηγικής που επιδιώκει την προστασία και την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς, της τοπικής ιστορίας και του φυσικού περιβάλλοντος συμβάλλοντας στην προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού, δημιουργώντας νέες δυνατότητες βιωσιμότητας και ανάπτυξης. Η γνώση του πολιτιστικού και του φυσικού περιβάλλοντος και η σωστή διαχείριση ενδυναμώνουν την τοπική ταυτότητα και θέτουν τις βάσεις για μια ανάπτυξη που στηρίζεται στα ιδανικά της αειφορίας και της ευημερίας. Πέρα από την ιστορική, αισθητική, και συμβολική τους αξία τα μνημεία της πολιτισμικής κληρονομιάς ως υφιστάμενα στοιχεία της τοπιοτέχνησης του σύγχρονου αστικού περιβάλλοντος εμπεριέχουν και μια περιβαλλοντική και κοινωνική διάσταση καθώς αναβαθμίζουν την καθημερινή ποιότητα ζωής και σώζουν τα οικιστικά κέντρα από την ασφυκτική οικοδομική εκμετάλλευση του χώρου.

Η Νομαρχία Ανατολικής Αττικής και η Τοπική Αυτοδιοίκηση υλοποιώντας καινοτόμες δράσεις στους χώρους πολιτιστικής αναφοράς των Αχαρνών αποσκοπούν στην ευαισθητοποίηση και ενεργοποίηση της τοπικής κοινωνίας για τη διάσωση και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς. Οι αρχαιολογικοί χώροι, η Αρχαιολογική Συλλογή, το Λαογραφικό Μουσείο, οι βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες, η Δημοτική Πινακοθήκη λειτουργούν ως σημεία αναφοράς για την πολιτιστική ζωή της περιοχής, ανατροφοδοτώντας την τοπική κοινωνία με ζωτικά στοιχεία της παραδοσιακής της ταυτότητας. Τα απτά αυτά στοιχεία της διαρκούς ανθρώπινης παρουσίας στο χώρο, εκτός από την αισθητική απόλαυση και την ιστορική τους αξία, προσφέρουν αίσθημα συνέχειας και διάρκειας (Μητούλα 2001), στοιχεία απαραίτητα σε μια περιοχή όπως οι Αχαρνές, που αλλάζει ταχύτατα.

Η Νομαρχία Ανατολικής Αττικής με σημαντικές παρεμβάσεις, όπως αναστηλώσεις ναών, εκδόσεις βιβλίων αλλά και με πλήθος χορηγιών και συνεργασιών με τους συλλόγους της πόλης και ειδικών αφιερωμάτων, συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης αλλά και της διαφύλαξης του περιβάλλοντος του πολιτισμού και της παράδοσης. Μέσω Προγραμματικής Σύμβασης με τον Δήμο Αχαρνών προέβη στην αποκατάσταση των ζημιών που είχε προξενήσει στο κτήριο του Λαογραφικού Μουσείου ο σεισμός του 1999 και τη διαμόρφωση του εκθεσιακού του χώρου. Ταυτόχρονα εκπονήθηκαν αρχιτεκτονικές, μηχανολογικές και λοιπές μελέτες προσαρμογής για τη διαμόρφωση των εσωτερικών χώρων του κτηρίου. Το 2010 υπογράφηκε Προγραμματική Σύμβαση με το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού για την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του «Τύμβου του Σοφοκλή» στη περιοχή των Αχαρνών, Βαρυμπόμπη. Ύστερα από τις συνεχείς οχλήσεις ευαισθητοποιημένων δημοτών είχε τοποθετηθεί στον χώρο συρμάτινη περίφραξη από τη Β' Ε.Π.Κ.Α. ενώ είχαν προηγηθεί καθαρισμοί από την υπηρεσία περιβάλλοντος του Δήμου σε συνεργασία με το Δασαρχείο της Πάρνηθας. Οι εργασίες με ίδιους πόρους της Νομαρχίας Ανατολικής Αττικής και με την εποπτεία της Β' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων αφορούν σε:

- αποκατάσταση και επανατοποθέτηση των καλυμμάτων των λαρνάκων
- στερέωση των πρανών
- εκσκαφή χωρίς μηχανικά μέσα για την κατασκευή θεμελίου για την τοποθέτηση του στεγάστρου προστασίας και τάφρων με σχάρες για την απορροή των ομβρίων
- διαμόρφωση περιμετρικής διαδρομής επισκεπτών, με πρόβλεψη για τους έχοντες κινητικά προβλήματα.

Η ολοκλήρωση του έργου θα καταστήσει το χώρο επισκέψιμο για το κοινό ενώ για τους μαθητές ο Δήμος προγραμματίζει εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Το άνοιγμα του αρχαιολογικού χώρου στη μαθητική κοινότητα και στο ευρύ κοινό θα συμβάλλει στην περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής.

Στην ευρύτερη περιοχή των Αχαρνών αξίζει να αναφερθεί η εκπαιδευτική δράση του Δασαρχείου της Πάρνηθας που προάγει την περιβαλλοντική εκπαίδευση και αποσκοπεί στην ευαισθητοποίηση των μαθητών για το φυσικό πλούτο του βουνού. Στο πλαίσιο διαχείρισης, ανάδειξης και προστασίας του Εθνικού Δρυμού

Πάρνηθας γίνονται ξεναγήσεις σε σχολεία αλλά και σε άλλες ομάδες. Προσαρμοσμένο στην ηλικία των επισκεπτών το πρόγραμμα περιλαμβάνει ξενάγηση, περιβαλλοντικά παιχνίδια, περίπατο σε μονοπάτια διαφόρων βαθμών δυσκολίας, επίδειξη των κυριότερων φυτών και των ειδών βλάστησης, ενημέρωση για τα προβλήματα του Δρυμού και συζήτηση.

Από το 2008 στο σταθμό αφετηρίας του τελεφερίκ της Πάρνηθας λειτουργεί επίσης ένας χώρος περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης το Μικρό Μουσείο της Πάρνηθας που διοργανώνει εκπαιδευτικές επισκέψεις. Πρόκειται για μια πρωτοβουλία της Regency Entertainment σε συνεργασία με το Φορέα Διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας που δίνει την ευκαιρία στους επισκέπτες να γνωρίσουν τον Εθνικό Δρυμό και να αγαπήσουν το Δάσος της Πάρνηθας. Ακολουθώντας μια αφηγηματική διαδρομή ο επισκέπτης γνωρίζει το οικοσύστημα της Πάρνηθας και αντιλαμβάνεται τη σπουδαιότητά του για ολόκληρο το λεκανοπέδιο της Αττικής. Τονίζεται ιδιαίτερα η σημασία του εθελοντισμού και η ενεργητική συμμετοχή και φροντίδα των πολιτών για την προστασία του περιβάλλοντος. Με την επίσκεψη στο μουσείο ο επισκέπτης αποκτά επίγνωση ότι το μέλλον της Πάρνηθας εξαρτάται από τη δική του στάση και συμβολή.

3.2 Η αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς στις Αχαρνές από την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Θεωρώντας ότι η προστασία και η ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς είναι καθήκον και υποχρέωση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ο Δήμος Αχαρνών δραστηριοποιείται από το 2000 μέσω της τότε Δημοτικής Επιχείρησης (Δ.Ε.Α.Δ.Α.) και από το 2009 μέσω της Κοινωφελούς Επιχείρησης Εκπαίδευσης και Πολιτισμού (Κ.Ε.Π.Ε.Δ.Α.) σε μια προσπάθεια να αναδειχθούν με ποικίλους τρόπους οι άρρηκτες σχέσεις που συνδέουν τον πολιτισμό, την εκπαίδευση και το περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές. Πεποίθηση αποτελεί η ανάγκη αξιοποίησης των πολιτιστικών προϊόντων των Αχαρνών ως εργαλείων κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης, η προώθηση της έρευνας και η εκπαιδευτική τους αποτελεσματικότητα.

Στη σφαίρα των δραστηριοτήτων αξιοποίησης της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών εντάσσονται οι παρακάτω δραστηριότητες:

- η συνεργασία με πολιτιστικούς φορείς τοπικούς και μη
- η δημιουργία τουριστικού ρεύματος με προγράμματα πολιτιστικής δράσης και προωθητικές ενέργειες όπως οργανωμένες επισκέψεις στους τόπους πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών σε μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους μνημεία, εκκλησίες, ιστορικά κτήρια και χώρους πολιτιστικής αναφοράς όπως πινακοθήκες, πνευματικά κέντρα, χώροι εκθέσεων, εργαστήρια καλλιτεχνών
- η εκδοτική δραστηριότητα με θεματικό περιεχόμενο που αφορά την ιστορία και τον πολιτισμό των Αχαρνών
- η οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων
- η συμμετοχή των πολιτών σε πολιτιστικά γεγονότα
- η ενημέρωση μέσω του διαδικτύου για την ιστορία των Αχαρνών και του κάθε πολιτιστικού μνημείου
- η διενέργεια εκστρατείας ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης του κοινού
- η διοργάνωση εκθέσεων, ημερίδων, διαλέξεων, κύκλων μαθημάτων
- εκδηλώσεις όπως παραστάσεις, προβολές, συναυλίες
- οι πολιτιστικές επαφές με τους όμορους Δήμους

- η καλλιέργεια σεβασμού στην πολιτισμική διαφορετικότητα των κατοίκων των Αχαρνών και η ενσωμάτωσή τους στον κοινωνικό ιστό.

Η προσπάθεια του Δήμου ξεκίνησε με την ανάδειξη του αρχαιότερου μνημείου των Αχαρνών, του μυκηναϊκού Θολωτού Τάφου μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η επιτυχία του εγχειρήματος οδήγησε το 2005 με απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου της Επιχείρησης στη δημιουργία του Τμήματος Αρχαιολογίας & Ιστορικής Έρευνας των Αχαρνών. Ο φορέας αυτός δραστηριοποιείται κυρίως στον τομέα της εκπαίδευσης στον πολιτισμό σχεδιάζοντας δράσεις για την ανάδειξη και την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς της περιοχής που απευθύνονται κυρίως στο μαθητικό κοινό.

Παράλληλα με τη διεξαγωγή των προγραμμάτων η Δημοτική Αρχή με αρμόδιο φορέα το Αρχαιολογικό Τμήμα πίεζε για τη μεταστέγαση της αρχαιολογικής συλλογής που από το σεισμό του 1999 ήταν κλειστή λόγω ακαταλληλότητας του κτηρίου. Το 2006 η Συλλογή μεταφέρθηκε από το ισόγειο του Λαογραφικού Μουσείου (παλαιό Δημαρχείο) στη κεντρική πλατεία (Αγίου Βλασίου) σε κτίριο ενοικιαζόμενο από το Δήμο απέναντι από το Δημαρχείο. Επίσης, πίεζε το ΥΠΠΟ για την κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου του Τύμβου του Σοφοκλή στην Βαρυμπόμπη από το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο ευαισθητοποιώντας τους βουλευτές της περιοχής που έκαναν επερωτήσεις στη Βουλή. Η κήρυξη του αρχαιολογικού χώρου πραγματοποιήθηκε με απόφαση του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου το 2006.

Αποστολή του Τμήματος αποτέλεσε από την αρχή της λειτουργίας του:

- η γνώση, η ανάδειξη, η προβολή και προστασία της τοπικής ιστορίας και του συνόλου των υλικών στοιχείων που συνθέτουν το διαχρονικό μνημειακό πλούτο των Αχαρνών από τους αρχαίους μέχρι τους νεότερους χρόνους
- η διοργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων που λαμβάνουν υπόψη τα σχολικά προγράμματα, τη σχολική ύλη και τη δυνατότητα συμπλήρωσής τους (Χατζηασλάνη 1994: 68, Χρυσουλάκη 1993: 25-33)
- η παραγωγή συνοδευτικού εκπαιδευτικού υλικού των προγραμμάτων
- η δημιουργία τοπικού ιστορικού αρχείου
- η ενθάρρυνση και η ανάπτυξη πολιτιστικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται στην τοπική ιστορία και τον τοπικό πολιτισμό

- η συνεργασία με την εκπαιδευτική κοινότητα του Δήμου για την από κοινού προώθηση και υλοποίηση δραστηριοτήτων μέσα και έξω από το σχολείο και την εξασφάλιση της ουσιαστικής συμμετοχής των μαθητικών κοινοτήτων
- η προστασία του φυσικού περιβάλλοντός και εν γένει η προστασία και ανάδειξη της άυλης και υλικής πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων το Τμήμα είναι υπεύθυνο για την παρακολούθηση εφαρμογής προγραμμάτων προστασίας, ανάδειξης, διαμόρφωσης, αποκατάστασης και συντήρησης των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων εφόσον το επιτρέπει ο αρχαιολογικός Νόμος, ο κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων και το εγκρίνει η αρμόδια αρχαιολογική υπηρεσία ή εφόσον ζητηθεί η παροχή βοήθειας του Δήμου σε βοηθητικές εργασίες όπως αποψίλωση, καθαρισμός κ.λπ., κάτι που γίνεται συστηματικά στον Θολωτό Τάφο και τον Τύμβο του Σοφοκλή.

Αναλυτικά, το Τμήμα είναι αρμόδιο σε θέματα που αφορούν τον σχεδιασμό, την οργάνωση και την παρουσίαση εκπαιδευτικών προγραμμάτων, δραστηριοτήτων και εκδηλώσεων στους αρχαιολογικούς – ιστορικούς χώρους, με σκοπό την ενίσχυση του κοινωνικού και παιδευτικού ρόλου των μνημείων και των μουσείων. Επίσης, είναι υπεύθυνο για την ενημέρωση του κοινού σχετικά με την πολιτισμική κληρονομιά των Αχαρνών.⁶

Η εκπαιδευτική δραστηριότητα του Αρχαιολογικού Τμήματος στοχεύει στην ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας, ιδιαίτερα των μαθητών αλλά και των κρατικών φορέων για τα πολιτιστικά μνημεία, τον ρόλο τους στην τοπιογραφία της σύγχρονης πόλης, την ένταξή τους στη σύγχρονη κοινωνία και την ανάδειξή τους ως πηγή γνώσης και ψυχαγωγίας (Σελέντη και Σταυρουλάκη 2002: 40-44). Βασικοί στόχοι είναι η κατανόηση και ευαισθητοποίηση της σπουδαιότητας της προστασίας

⁶ Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας εντάσσεται η παρουσίαση της εκπαιδευτικής δράσης του τμήματος σε διημερίδα που διοργάνωσε η Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Αττικής στο πλαίσιο του προγράμματος «Μουσείο και Σχολείο» στο Μουσικό Σχολείο Παλλήνης το 2006 με τη συμμετοχή φορέων εκπαιδευτικών προγραμμάτων από 18 μουσεία καθώς και η διοργάνωση έκθεσης «Ο Σοφοκλής του Βαρλάμου». Η έκθεση πραγματοποιήθηκε το 2008 σε συνεργασία με το Λαογραφικό Μουσείο της Κύμης στο Δημαρχείο Αχαρνών και συνοδευόταν από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Γνωρίζω το έργο του Σοφοκλή μέσα από τα μάτια του ζωγράφου και χαράκτη Γιώργου Βαρλάμου».

και διατήρησης της πολιτισμικής κληρονομιάς, η κοινωνική αλληλεπίδραση και η διαμόρφωση κουλτούρας ενεργού πολίτη (Merimman, 2004: 1-17) και η αποδοχή της πολιτισμικής διαφορετικότητας του άλλου. Πεποίθηση του Τμήματος είναι ότι ο εκπαιδευόμενος πολίτης εκτιμά την αξία της πολιτισμικής κληρονομιάς αφού μάλιστα συμβάλλει με την έμμεση φορολογία του για την αποκάλυψη, τη συντήρηση και την ανάδειξή της (Κόνσολα 1990: 51-55).

Αναπόσπαστο μέρος του Αρχαιολογικού Τμήματος είναι η Βιβλιοθήκη η οποία, πέρα από την κάλυψη των ερευνητικών αναγκών του Τμήματος, απευθύνεται στους κατοίκους όχι μόνο ως δανειστική βιβλιοθήκη, αλλά και ως πολυχώρος που συμφιλιώνει με αφορμή το βιβλίο τη γνώση και τον πολιτισμό.

Οι στόχοι είναι:

- η έρευνα, η συλλογή και η διάσωση αρχείων για την τοπική ιστορία και τον πολιτισμό
- η διαφύλαξη και η προβολή της πολιτισμικής παράδοσης και της ιστορικής κληρονομιάς του τόπου
- η προώθηση χωρίς πολιτικές, θρησκευτικές, φυλετικές ή άλλες διακρίσεις της γνώσης, της πληροφορίας, της εκπαίδευσης και του πολιτισμού
- η κάλυψη των αναγκών επιμόρφωσης, πληροφόρησης και ψυχαγωγίας
- η κάλυψη της ανάγκης προσφυγής των μαθητών και φοιτητών σε ένα σύγχρονο αναγνωστήριο, για την άντληση πληροφοριακού υλικού ιδιαίτερα σε θέματα που αφορούν την τοπική ιστορία και τον τοπικό πολιτισμό, την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου τους, την καλλιέργεια και ανάπτυξη της φιλιαναγνωσίας τους.

Η Βιβλιοθήκη του τμήματος Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας των Αχαρνών μεταξύ άλλων:

- λειτουργεί ως κέντρο πληροφόρησης σε θέματα που αφορούν την τοπική ιστορία, πολιτισμό και περιβάλλον των Αχαρνών δομημένο και φυσικό
- παρέχει υπηρεσίες και υλικό (έντυπο και ηλεκτρονικό) σε όσους χρήστες δεν μπορούν, για οποιονδήποτε λόγο, να χρησιμοποιήσουν τις συνήθεις υπηρεσίες της Βιβλιοθήκης όπως ξενόγλωσσες μειονότητες, άτομα με ειδικές ανάγκες, κ.ά.

- συμμετέχει ενεργά στα πολιτιστικά δρώμενα της περιοχής καθώς και σε ζωτικά κοινωνικά ζητήματα όπως είναι η ομαλή ένταξη των μεταναστών στον κοινωνικό ιστό της πόλης με αφιερώματα, εκθέσεις, βιβλιοπαρουσιάσεις κυρίως παιδικών βιβλίων (σε συνεργασία με τη μαθητική κοινότητα με εκδοτικούς οίκους και διακεκριμένους συγγραφείς), διαλέξεις, εκπαιδευτικά προγράμματα όπως «ο Μαγικός Κόσμος του Καραγκιόζη» και «η Ιστορία της Γραφής και των Βιβλιοθηκών» με στόχο την εμπέδωση της αμφίδρομης επικοινωνίας κοινού και βιβλιοθήκης
- παρακολουθεί και εφαρμόζει τις νέες τεχνολογικές εξελίξεις για την καλύτερη, εγκυρότερη και ταχύτερη προσφορά προς τους χρήστες
- δημιουργεί τις προϋποθέσεις που στηρίζουν νέες εκπαιδευτικές τάσεις όπως είναι η έρευνα, η αναζήτηση, η ανακαλυπτική μάθηση, η χρήση των πολυμέσων με απώτερο στόχο τη συγκρότηση μιας κοινωνίας ενεργών αναγνωστών – πολιτών.

Πεποίθηση του Τμήματος είναι αφενός ότι γνωρίζοντας την ιστορία του τόπου μειώνεται η αδιαφορία του πολίτη απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά και αφετέρου ότι η ανάδειξη της μπορεί να έχει καθοριστικό ρόλο στο πολιτιστικό γίγνεσθαι των Αχαρνών, μιας περιοχής ταυτισμένης με φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας όπως τα ναρκωτικά και η εγκληματικότητα. Μιας αρνητικής εικόνας που ενισχύεται από τον ρατσισμό προς την περιοχή, καθώς αυτή έχει δεχτεί στους κόλπους της τσιγγάνους, παλιννοστούντες και οικονομικούς μετανάστες από τα Βαλκάνια και την Ασία.

3.3 Η ανάδειξη του Θολωτού Τάφου των Αχαρνών

Ο σεισμός του 1999 έπληξε οικονομικά και ψυχολογικά τους κατοίκους του Δήμου Αχαρνών. Στο πλαίσιο της προσπάθειας εκείνης της περιόδου για την τόνωση του φρονήματος των μαθητών εντάσσεται το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Ο Θολωτός Τάφος στις Αχαρνές» της Δημοτικής Επιχείρησης Ανάπτυξης (Δ.Ε.Α.Δ.Α.).

Στόχος του προγράμματος ήταν η ανάδειξη του καλύτερα σωζόμενου μυκηναϊκού θολωτού τάφου της Αττικής που ήταν στην λήθη από το 1879 έτος της ανασκαφής του. Η συγκέντρωση υπόγειων υδάτων στο θάλαμο και στο δρόμο προκαλούσε σοβαρά προβλήματα στη τοιχοδομία και επομένως στη στατικότητα του μνημείου, αλλά ταυτόχρονα αποτελούσε και εστία μόλυνσης για τους περίοικους. Τους καλοκαιρινούς μήνες ο χώρος γινόταν έλος που δυσωδούσε ενώ η σκουριασμένη και κατεστραμμένη συρμάτινη περίφραξη ήταν άκρως επικίνδυνη για τα παιδιά που έπαιζαν εκεί.⁷ Το 1977 ο Έφορος της Β' Ε.Π.Κ.Α., Β. Πετράκος, πέτυχε τη χρηματοδότηση μελέτης όχι όμως και την υλοποίησή της καθώς το τοπικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο την έκρινε οικονομικά ασύμφορη. Η Δημοτική Αρχή επί χρόνια με συνεχή αλληλογραφία προσπαθούσε να ευαισθητοποιήσει τις αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ. και των υγειονομικών υπηρεσιών. Η τοποθέτηση αντλίας για την άντληση των υδάτων τη δεκαετία του '80 βελτίωσε την κατάσταση. Η μη επισκεψιμότητα του μνημείου, ωστόσο, και η ελλιπής φύλαξη του είχε ως αποτέλεσμα να ξαναγεμίζει ο χώρος σκουπίδια, να γίνεται κατάλυμα αστέγων, ζώων, ναρκομανών και κάποτε και σατανιστών.

Η κατάσταση αυτή επικρατούσε ως το 2000. Ευτυχής συγκυρία στη πρόθεση του Δήμου για την ανάδειξη του Θολωτού Τάφου ήταν η άμεση ανταπόκριση της υπεύθυνης Αρχαιολόγου Μαρίας Πλάτωνος και η συνεργασία σε εξαιρετο κλίμα σύμπνοιας και συναντίληψης από τότε έως σήμερα των Εφόρων της Β' Ε.Π.Κ.Α. Το εγχείρημα δεν ήταν εύκολο καθώς οι διοργανωτές του προγράμματος αντιμετώπισαν τη δυσπιστία των κεντρικών υπηρεσιών του ΥΠ.ΠΟ. που θεωρούσαν ανεπαρκή την Τοπική Αυτοδιοίκηση για τη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς, την καχυποψία των δημοτών, αλλά και τη δυσκαμψία του υφιστάμενου νομικού πλαισίου. Με σοβαρότητα, συνέπεια, πνεύμα συνεργασίας και κυρίως επιμονή

⁷ Ήδη από το 1968 ύστερα από τη πίεση των περιοίκων καθώς και ευαισθητοποιημένων δημοτών για τον αρχαιολογικό χώρο η υπεύθυνη Εφορεία Αρχαιοτήτων ζητούσε από το τοπικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο τη συντήρηση του μνημείου και την ένταξή του σε προγράμματα χρηματοδότησης.

ξεκίνησε η συστηματική ενημέρωση στους αρμόδιους φορείς, στην εκπαιδευτική κοινότητα, στους φορείς της τοπικής κοινωνίας και στους πολίτες κυρίως μέσω του τοπικού Τύπου για τα οφέλη της ανάδειξης του μνημείου.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την ανάδειξη του Θολωτού Τάφου πραγματοποιήθηκε με αυστηρό προγραμματισμό σε όλους τους τομείς δράσης. Πριν από την έναρξη του προγράμματος ζητήθηκε από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης να εξετάσει το μνημείο για την ασφάλεια των μαθητών και να υποδείξει τις υποδομές για την πραγματοποίησή του στον αρχαιολογικό χώρο. Από το 2000 οι υπηρεσίες του Δήμου ανέλαβαν την ανανέωση της συρμάτινης περίφραξης και τον συστηματικό καθαρισμό του μνημείου από τα σκουπίδια. Σε τακτά χρονικά διαστήματα γίνονται οι απαραίτητες μυοκτονίες και απεντομώσεις εσωτερικά του τάφου. Στον ταφικό θάλαμο τοποθετήθηκε καλύτερος ηλεκτροφωτισμός και στρώθηκε χαλίκι. Σε συνεργασία με την υπηρεσία περιβάλλοντος του Δήμου και με την άδεια της Εφορείας αφαιρέθηκαν οι επιβλαβείς για το μνημείο συκίες που αναφύονταν στα ανώτερα τοιχώματα του δρόμου του τάφου και στην είσοδο του ταφικού θαλάμου καθώς και οι λεύκες που είχαν φυτευτεί παλαιότερα από το Δήμο περιμετρικά του αρχαιολογικού χώρου, από ανεπαρκή επίβλεψη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και από άγνοια των υπηρεσιών του Δήμου για τα ολέθρια αποτελέσματα των συγκεκριμένων δέντρων σε αρχαιολογικά κτίσματα. Με την άδεια επίσης της Β.Ε.Π.Κ.Α., κατασκευάστηκε πλακόστρωτος διάδρομος με ξύλινο προστατευτικό κιγκλίδωμα εξωτερικά του τάφου και παράλληλα σε αυτόν προς τα νότια, για την άνετη και ασφαλή πρόσβαση των επισκεπτών. Για την ασφάλειά τους επίσης τοποθετήθηκε ξύλινο προστατευτικό παραπέτο στη σκάλα καθόδου στο δρόμο του τάφου. Έκτοτε οι αρμόδιες υπηρεσίες του Δήμου φροντίζουν στο μέτρο που τους αναλογεί τη καλή κατάσταση του χώρου. Κατά το έτος 2002 ύστερα από αίτηση του Δήμου Αχαρνών τοποθετήθηκε από τη Β.Ε.Π.Κ.Α. ενημερωτική πινακίδα στα ελληνικά και στα αγγλικά για τους επισκέπτες.

Ο τάφος άνοιξε για πρώτη φορά το 2001 για τους μαθητές και το 2003 για το ευρύ κοινό ύστερα από την επιτυχία του εκπαιδευτικού προγράμματος και την πίεση της δημοτικής αρχής προς το ΥΠ.ΠΟ. Συμπαράστατες στην προσπάθεια αυτή στάθηκαν τα σχολεία της περιοχής με επιστολές στο ΥΠ.Ε.Π.Θ. και το ΥΠ.ΠΟ., ο τοπικός και ο αθηναϊκός Τύπος. Έκτοτε ο Τάφος λειτουργεί με δύο υπαλλήλους αποσπασμένους από άλλες Εφορείες Αρχαιοτήτων όλες τις μέρες της εβδομάδος εκτός Δευτέρας όπως οι περισσότεροι αρχαιολογικοί χώροι.

3.4 Παρουσίαση των κύριων εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Δήμου Αχαρνών

Το Αρχαιολογικό Τμήμα του Δήμου Αχαρνών με τις εκπαιδευτικές δράσεις του φιλοδοξεί να αναδείξει και κυρίως να προβληματίσει γύρω από:

- τη σημαντικότητα και την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του δήμου Αχαρνών ανά τους αιώνες μέχρι και σήμερα
- τους χώρους πολιτιστικής αναφοράς ως «παράλληλους» και εναλλακτικούς τόπους εκπαίδευσης βαθιά δημοκρατικούς όπου δίνεται η δυνατότητα σε όλους και όλες χωρίς ρατσιστικές διακρίσεις να έχουν πρόσβαση στη γνώση.

Πεποίθηση του Τμήματος είναι ότι:

- η διαφύλαξη, συντήρηση και ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς, στοιχείο διαχρονικό και καρποφόρο, συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική βελτίωση και πολιτιστική εξύψωση των κατοίκων της περιοχής
- γνωρίζοντας την ιστορία του τόπου τους οι νέοι μπορούν πιο εύκολα να αποκτήσουν συνείδηση της εθνικής τους ταυτότητας και του ρόλου που θα κληθούν να διαδραματίσουν ως δημότες και ως πολίτες
- με τη σωστή ενημέρωση δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις έτσι ώστε να μειωθεί η αδιαφορία απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά.

Το πρόγραμμα για το Θολωτό Τάφο αποτέλεσε το πρότυπο που ακολουθείται σε όλα τα προγράμματα που οργανώνει το Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας στους χώρους πολιτιστικής αναφοράς. Με επίγνωση του κοινωνικοπαιδευτικού ρόλου των μνημείων, ως μέσων αφομοίωσης και εξέλιξης της ιστορικής μνήμης τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Δήμου προσπαθούν, να προσελκύσουν την ευσυγκίνητη ψυχή των νέων και τη δημιουργική τους φαντασία. Επίσης μέσω της μελέτης του τοπικού πολιτισμού οι μαθητές μαθαίνουν να σέβονται και να προστατεύουν τα πολιτιστικά αγαθά και το περιβάλλον στο οποίο ζουν.

Όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Δήμου Αχαρνών παρέχουν πολλές ευκαιρίες για την ολιστική καλλιέργεια των μαθητών σύμφωνα με τις αρχές των

σύγχρονων προσεγγίσεων στη Μουσειακή Εκπαίδευση που στηρίζεται στον Κονστρουκτιβισμό και στη θεωρία των Πολλαπλών Τύπων Νοημοσύνης (Gardner 1993) και συνδέουν την επιστημονική γνώση που δίνει το σχολείο με την βιωματική γνώση που προσφέρει η μουσειακή επίσκεψη (Κακούρη-Χρόνη 2010: 52).

Στο χώρο του εκάστοτε προγράμματος συνδυάζεται η επιστημονική πληροφορία –θεματικά οργανωμένη- με τη βιωματική προσέγγιση και τον θεατρικό αυτοσχεδιασμό για τις μικρότερες ηλικίες. Η θεματική αυτοτέλεια του κάθε προγράμματος που προτείνεται προσφέρει τη δυνατότητα για πολλές επισκέψεις με διαφορετικό στόχο. Σκοπός είναι να λειτουργήσουν οι χώροι πολιτιστικής αναφοράς ως τόποι επικοινωνίας, πηγής δεδομένων, ερμηνείας, διαμόρφωσης κουλτούρας, απόλαυσης και διασκέδασης. Η θεματική προσέγγιση διευκολύνει την έρευνα δηλαδή την παρατήρηση, τη σύγκριση, την υπόθεση, την ανάλυση και τη σύνθεση των δεδομένων, προκειμένου οι μαθητές να καταλήξουν σε δικά τους συμπεράσματα, εξελίσσοντας έτσι την κριτική τους σκέψη και τη δημιουργική τους ικανότητα.

Η μετάδοση των γνώσεων στηρίζεται στην εμπειρία και δεν ακολουθείται από αξιολόγηση-βαθμολόγηση. Έτσι, παρέχεται η δυνατότητα της άμεσης επικοινωνίας με τον χώρο πολιτιστικής αναφοράς και μειώνεται η έννοια της αυθεντίας του εκπαιδευτή και η φетиχοποίηση των αντικειμένων. Παράλληλα, ο μαθητής αναπτύσσει τη κρίση του, τη δημιουργικότητά του και την ευαισθησία του απέναντι στην τέχνη και στον πολιτισμό. Στόχος είναι να μπορέσει ο μαθητής να υπερβεί το ρόλο του απλού θεατή, να μπει σε γόνιμο διάλογο ανάμεσα στο παρόν και στο παρελθόν, να εκφράσει ιδέες, απόψεις, συναισθήματα, να αναπλάσει όψεις του ιστορικού παρελθόντος επιχειρώντας, παράλληλα, τον προσδιορισμό της ιστορικής εξέλιξης. Μέσω αυθεντικών – πρωτογενών πηγών οι μαθητές προσεγγίζουν την ιστορική πραγματικότητα και αισθητοποιούν δύσκολες ιστορικές έννοιες (Δάλκος 2000: 86-87).

Περιγραφή των δράσεων

Για να επιτευχθούν οι στόχοι των προγραμμάτων οι δραστηριότητες οργανώνονται σε τρία στάδια: μέσα στην τάξη, πριν από την επίσκεψη στο μουσείο, κατά τη διάρκειά της και κατόπιν αυτής.

Στην αρχή της σχολικής χρονιάς αποστέλλεται στις κεντρικές Διευθύνσεις της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας ενημερωτική εγκύκλιος για τη διεξαγωγή όλων των προγραμμάτων. Μετά τη δήλωση συμμετοχής το ενδιαφερόμενο σχολείο λαμβάνει το αντίστοιχο εκπαιδευτικό υλικό 20 τουλάχιστον μέρες πριν από την προγραμματισμένη επίσκεψη που διευκολύνει τον εκπαιδευτικό και τον μαθητή στην προσέγγιση του γνωστικού υλικού και των δραστηριοτήτων που προτείνονται. Η άριστη συνεργασία των σχολείων συμβάλει στην εύρυθμη λειτουργία των προγραμμάτων. Από την έναρξη του προγράμματος για την ανάδειξη του Θολωτού Τάφου προωθήθηκε στους εκπαιδευτικούς η αντίληψη ότι η προετοιμασία των μαθητών είναι αναγκαία για την καλύτερη κατανόηση του γνωστικού αντικειμένου.

Πριν από την επίσκεψη

Ο υπεύθυνος εκπαιδευτικός ενημερώνεται για τους στόχους τις μεθόδους, τη διάρκεια του προγράμματος. Του προτείνεται επίσης πληροφοριακό υλικό που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για τη καλύτερη προσέγγιση του γνωστικού αντικειμένου από τους μαθητές έτσι ώστε και να συνδεθεί η επίσκεψη με το αναλυτικό πρόγραμμα. Η φάση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς προετοιμάζει τους μαθητές, δημιουργεί θετικό κλίμα για την επίσκεψή τους και ενεργοποιεί το ενδιαφέρον τους.

Για τα παιδιά του νηπιαγωγείου δίνεται ένα ενημερωτικό σημείωμα προς τους γονείς προκειμένου να ενημερωθούν για το περιεχόμενο του προγράμματος με στόχο να συμβάλλουν και εκείνοι στην ψυχολογική προετοιμασία των παιδιών τους (Κακούρη-Χρόνη 2010: 29)

Η επίσκεψη

Οι μαθητές έρχονται σε άμεση επαφή με το χώρο στον οποίο διεξάγεται το εκάστοτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Η πρόκληση της αυτενέργειας και η χρήση του παιχνιδιού (θεατρικό, εμψύχωση αντικειμένου, κινήγι θησαυρού, κ.ά) σε όλα τα προγράμματα έχει σκοπό να μεταβάλλει στη συνείδηση των μαθητών τους χώρους πολιτισμικής κληρονομιάς από νεκρούς, μνημειακούς χώρους περιορισμένης χρήσης σε ζωντικούς χώρους που προετοιμάζουν τους αυριανούς πολίτες του κόσμου. Οι διδακτικές μέθοδοι που εφαρμόζονται εναλλάσσουν την αφήγηση, την παρατήρηση, το διάλογο, τη διερεύνηση ερωτημάτων με σχέδια δραστηριοτήτων.

Μετά από την επίσκεψη

Οι μαθητές αξιολογούν την επίσκεψη και εκφράζουν τις απόψεις τους. Οι εμπειρίες που αποκτήθηκαν μπορούν να αξιοποιηθούν είτε με τα φύλλα εργασίας που δίνονται από τους οργανωτές του προγράμματος και τις ποικίλες δραστηριότητες που προτείνονται είτε μέσω πρωτοβουλιών και καινοτόμων ιδεών των μαθητών με σκοπό την ενεργοποίηση της δημιουργικότητας, της φαντασίας, την ανάπτυξη του προβληματισμού τους.

Ως προς τη μεθοδολογία ακολουθείται η μαιευτική, βιωματική και ανακαλυπτική πορεία προσέγγισης. Η αυτοπεποίθηση, η αυτοεκτίμηση και η αυτοπραγμάτωση βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στη συγκινησιακή διάσταση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η αποσύνδεση της επίσκεψης από τη βαθμολογία της σχολικής επίδοσης και ο ομαδικός χαρακτήρας των δραστηριοτήτων συμβάλλουν στη συμμετοχή και την έκφραση προσωπικών συναισθημάτων και σκέψεων (Goleman 1995). Με τις ερωτήσεις – ερεθίσματα τα παιδιά ανακαλύπτουν από μόνα τους ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Για τους μαθητές του Δημοτικού, όλα τα προγράμματα περιλαμβάνουν επίσης, ευχάριστα ομαδικά παιχνίδια γνώσεων και παρατηρητικότητας που στηρίζονται στην επιστημονική πληροφόρηση που έχει προηγηθεί.

3.4.1 Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στον Θολωτό Τάφο των Αχαρνών με τίτλο «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που θεσμοθετήθηκε λίγο μετά τον σεισμό του 1999 στόχευε στην γνωριμία των μαθητών των Αχαρνών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με το σημαντικό αυτό μνημείο και γενικότερα στην αυθεντική τους επικοινωνία με το πολιτισμικό τους περιβάλλον. Πρόθεση ήταν να περάσει ένα αισιόδοξο μήνυμα στους νέους έτσι ώστε να ανταποκρίνονται με δημιουργικό πνεύμα στις δυσκολίες της ζωής. Πεποίθησή μας ήταν ότι η ευόδωση αυτής της προσπάθειας θα συνέβαλε στην πολιτιστική και την κοινωνική αναβάθμιση του Δήμου, που αντιμετώπιζε και αντιμετωπίζει πολλά προβλήματα κοινωνικής παθογένειας. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε από τη τότε Δημοτική Επιχείρηση (Δ.Ε.Α.Δ.Α.) στην επιστημονική οργάνωση του προγράμματος με την στελέχωσή του από εξειδικευμένο προσωπικό.

Το μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα πρόγραμμα πραγματοποιείται από την έναρξή του με αποκλειστική χρηματοδότηση από το Δήμο και με την έγκριση των αρμόδιων υπηρεσιών του ΥΠ.ΠΟ., (ΥΠ.ΠΟ. Παιχνίδια πολιτισμού 2002) τη Β Ε.Π.Κ.Α. η οποία έχει και την επιστημονική του εποπτεία, τη Δ/ση Αναστήλωσης και τη Δ/ση Μουσείων, /ΑΡΧ/Α4/Φ66/14059/82/27-3-2000, αρ. 4760/18-7-2000. Το ΥΠ.Ε.Π.Θ. αντίστοιχα ενέκρινε και πρότεινε το πρόγραμμα καθώς και τη διακίνηση του εκπαιδευτικού φακέλου στα σχολεία της Αττικής (Δ/ΝΣΗ Σπουδών Α/θμιας Εκπ/σης /Φ.7/91/Γ1/904/2-11-2000, Δ/ΝΣΗ Σπουδών Δ/θμιας Εκπ/σης Αρ. Πρωτ. Γ2/4173/1-11-2000, Ενιαίος Διοικητικός Τομέας Σπουδών Επιμόρφωσης και Καινοτομιών 14-6-2001, Αριθμ. Πρωτ. Φ12/43/Γ1/583).

Η οργάνωση του προγράμματος και η συγγραφή του πρώτου εκπαιδευτικού φακέλου που το συνόδευε, στηρίχθηκε εν πολλοίς στις βασικές αρχές του προγράμματος ΜΕΛΙΝΑ (Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ 1997), στη χρήσιμη καθοδήγηση των αρχαιολόγων της Δ/σης Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠ.ΠΟ., στη μελέτη ξένης και ελληνικής βιβλιογραφίας σχετικής με το αντικείμενο, στη κατάρτιση της γράφουσας με την παρακολούθηση σεμιναρίων για τη μουσειακή αγωγή και εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε μουσεία ιδιωτικά και δημόσια.

Μετά από την επιτυχία που σημείωσε κατά το πρώτο έτος λειτουργίας του το πρόγραμμα βγήκε από τα όρια των Αχαρνών και απευθύνθηκε σε όλους τους μαθητές της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Αττικής δημόσιας και ιδιωτικής που διδάσκονται την αντίστοιχη χρονική περίοδο στο μάθημα της ιστορίας χωρίς να εξαιρούνται οι μεγαλύτερες ηλικίες και οι ενήλικες που θα ήθελαν να το παρακολουθήσουν. Στο πρόγραμμα φιλοξενούνται κυρίως μαθητές της τετάρτης τάξης του Δημοτικού και της πρώτης Γυμνασίου που διδάσκονται αρχαία ιστορία. Απευθύνεται επίσης σε μαθητές διαπολιτισμικών σχολείων, στα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας, σε προπτυχιακούς, μεταπτυχιακούς φοιτητές πανεπιστημιακών και πολυτεχνικών σχολών του εσωτερικού και του εξωτερικού (όπως πολιτικών μηχανικών, αρχιτεκτόνων και συντηρητών) Α.μ.Ε.Α., ειδικές ομάδες κοινού, οικογένειες, συλλόγους, ΚΑΠΗ, κ.ά.

Η διεύρυνση του προγράμματος σε μαθητές των νηπιαγωγείων ήδη από το 2002 αποτέλεσε ένα τολμηρό εγχείρημα για τους οργανωτές καθώς τα παιδιά σε αυτή την ηλικία έχουν υποτυπώδεις γνώσεις ιστορίας και καθόλου γραφής. Με τη βοήθεια όμως των νηπιαγωγών που προετοιμάζουν τα παιδιά καθώς και την παρουσίαση της ιστορίας του τάφου με εργαλεία τη βιωματική προσέγγιση, τη δραματοποίηση την εικαστική έκφραση, και την εμπύχωση κούκλας η επίπονη προσπάθεια αποδίδει με περιθώρια βελτίωσης. Μέσα από το θεατρικό παιχνίδι το παιδί προσχολικής ηλικίας ανακαλύπτει τον εαυτό του, επικοινωνεί με τους άλλους κινείται με εμπιστοσύνη στο χώρο, αναπτύσσεται κοινωνικά, συναισθηματικά και γλωσσικά (Garvey 1990: 13-14).

Σκοπός του προγράμματος είναι να δοθεί μια ολοκληρωμένη εικόνα της ιστορικής-κοινωνικής ατμόσφαιρας της μυκηναϊκής εποχής και των ιστορικών χρόνων -από τα γεωμετρικά έως τα κλασικά χρόνια– δηλαδή των εποχών κατά τις οποίες χρησιμοποιείται ο δρόμος του τάφου ως χώρος λατρείας νεκρών ηρώων, με απλό και κατανοητό τρόπο, συμβατό με τις ηλικίες στις οποίες απευθύνεται. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται σε θέματα όπως η τέχνη, το αγωνιστικό ιδεώδες, οι κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές δομές, η αθέατη καθημερινότητα των ανθρώπων της μυκηναϊκής εποχής. Οι μικρές ομάδες των μαθητών και οι υπεύθυνοι που φροντίζουν για την άνετη κίνηση των παιδιών στο χώρο, τα παιχνίδια και ο ενθουσιασμός των παιδιών συμβάλλουν επίσης στην επιτυχία του προγράμματος.

Ιδιαίτερα σημαντικές είναι οι γραπτές και οι εικαστικές δημιουργίες των παιδιών μετά από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα (Κάνιστρα 1991: 25-30),

πολλές από τις οποίες συνθέτουν τη μόνιμη έκθεση στο χώρο του προγράμματος. Τα έργα των μαθητών αντιμετωπίζονται ως έκφραση της εσωτερικής ανάγκης και όχι ως προσωπική ενασχόληση χαρισματικών ατόμων. Σκοπός είναι η ευχαρίστηση μέσα από τη γνώση, η αξιοποίηση της φυσικής περιέργειας και η προβολή της δημιουργικότητας του μαθητή.

Τη μέρα της επίσκεψης, στον ειδικά διαμορφωμένο χώρο του Πολιτιστικού Κέντρου Νεότητας, πλησίον του Θολωτού Τάφου, οι μαθητές για τρεις ώρες γνωρίζουν τη μυκηναϊκή εποχή στην οποία ανήκει το μνημείο και ιχνηλατούν την ιστορία των Αχαρνών μέχρι τον Πελοποννησιακό πόλεμο.

Τους μαθητές υποδέχονται οι εκπαιδευτές-εμπυχωτές του προγράμματος οι οποίοι τους ενημερώνουν για τα στάδια και δημιουργούν κλίμα οικειότητας. Κατά την εκπαιδευτική διαδικασία με τη χρήση εποπτικού υλικού όπως: εκπαιδευτικούς πίνακες, διαφάνειες αρχαίων ευρημάτων, αντίγραφα αρχαίων αντικειμένων, προβολή της βιντεοταινίας «Μυκηναϊκός Πολιτισμός» που διέθεσε στο πρόγραμμα η Εκπαιδευτική Τηλεόραση, την ιστόρηση-αφήγηση, τη χρήση διαλόγου ενθαρρύνεται η ενεργητική συμμετοχή των παιδιών που στηρίζεται στη φαντασία, τη κρίση, και την επινόηση.

Ύστερα από ένα σύντομο διάλειμμα ακολουθεί η ξενάγηση στο μνημείο από τους εκπαιδευτές και δραματοποίηση-θεατρικό δρώμενο από τους μαθητές που ως συγγενείς και φίλοι του νεκρού άρχοντα αναπαριστούν τη πρόθεση (στη διάρκεια της οποίας ακούγεται παραδοσιακό μοιρολόι, την κτέριση, το θρήνο, το νεκρόδειπνο και τη χρήση του δρόμου του τάφου ως χώρου λατρείας νεκρών ηρώων από τη γεωμετρική έως την κλασική εποχή. Η ανάθεση ρόλων σε όλο το δυναμικό της τάξης εξασφαλίζει μια ενεργή και ενδιαφέρουσα διαδικασία τόσο για τους μικρότερους μαθητές όσο και για τους εφήβους, που συμμετέχουν με ενθουσιασμό.

Στο πρόγραμμα του Θολωτού τάφου επιτρέπεται στους μαθητές η φωτογράφιση, η βιντεοσκόπηση, οι συνεντεύξεις και η μαγνητοφώνηση στο χώρο διεξαγωγής του προγράμματος που μπορούν να αξιοποιηθούν μέσα στην τάξη, μετά από την επίσκεψή τους ως στοιχεία προς έρευνα, προβληματισμό και κριτική προσέγγιση ιδιαίτερα χρήσιμα εργαλεία στη μέθοδο project.

Η μουσειοσκευή που χρησιμοποιείται στο χώρο, κυρίως αγγεία, είναι αντίγραφα του ΤΑΠΑ, καθώς και δημιουργίες του τμήματος κεραμικής του Δήμου που συνεργάζεται με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και του τμήματος ζωγραφικής που

απέδωσε σε ζωγραφική απεικόνιση φυσικού μεγέθους τον άρχοντα του θολωτού τάφου για τις ανάγκες της θεατρικής πράξης.

Επιστρέφοντας στην τάξη οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να επανέλθουν πολλές φορές στο θέμα καθώς το εκπαιδευτικό πρόγραμμα προσφέρεται για διαθεματική προσέγγιση και σύνδεση με τη σχολική ύλη μαθημάτων όπως είναι η ιστορία, η μυθολογία, η γλώσσα, η κοινωνιολογία, η οικιακή οικονομία, η τεχνολογία, η αισθητική αγωγή, η μελέτη περιβάλλοντος, η λαογραφία, η φυσική και η χημεία σε θέματα αρχαιομετρίας.

Εκπαιδευτικό υλικό

Ο πρώτος εκπαιδευτικός φάκελος με τίτλο «Ο Θολωτός Τάφος στις Αχαρνές», έκδοση της Δ.Ε.Α.Δ.Α. το 2000, περιελάμβανε το βιβλίο του μαθητή και το βιβλίο του εκπαιδευτικού. Στο πλαίσιο της ανανέωσης του προγράμματος συντάχθηκε το 2008 ένα νέο βιβλίο που συνοδεύει μέχρι σήμερα το πρόγραμμα με νέο τίτλο «Σαν παραμύθι, Το Τραγούδι της Λύρας». Στο πρώτο μέρος το βιβλίο απευθύνεται στο μαθητή με την αφήγηση μιας ιστορίας που στηρίζεται στα ανασκαφικά δεδομένα και στα ευρήματα του τάφου. Στην ιστορική αυτή διαδρομή αναπαριστάται σε μορφή παραμυθιού η ζωή του τοπάρχη και της οικογένειάς του που τάφηκε στο θολωτό Τάφο των Αχαρνών στα μυκηναϊκά χρόνια και στη συνέχεια η χρήση του μνημείου ως χώρου εκπαιδευτικών προγραμμάτων από τους ίδιους τους μαθητές. Η ιστορική αυτή διαδρομή συνοδεύεται με εμβόλιμες δραστηριότητες, παραθέματα, εικόνες και παιχνίδια γνώσεων. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου περιλαμβάνει πληροφοριακό υλικό που έχει σκοπό να καλύψει γνωστικές ανάγκες των εκπαιδευτικών.

3.4.2 Το πρόγραμμα για την ανάδειξη του Τύμβου του Σοφοκλή στην Βαρυμπόμπη με τίτλο «Βλέπω το έργο του Σοφοκλή με τα μάτια του ζωγράφου και χαράκτη Γιώργου Βαρλάμου»

Το Αρχαιολογικό Τμήμα του Δήμου Αχαρνών στο πλαίσιο προβολής και ανάδειξης του αρχαιολογικού ταφικού μνημείου στη περιοχή της Βαρυμπόμπης – που θεωρείται ο οικογενειακός τάφος του τραγικού ποιητή Σοφοκλή διοργάνωσε το 2008 την έκθεση ζωγραφικής με τίτλο «Ο Σοφοκλής του Βαρλάμου». Η έκθεση περιελάμβανε τα αντίγραφα από 48 ακουαρέλες που φιλοτέχνησε ο ζωγράφος και χαράκτης Γιώργος Βαρλάμος για την πολυτελή τρίτομη έκδοση των τραγωδιών του Σοφοκλή (Παρίσι, 1973) με τίτλο *Union Latin d' éditions* που ανήκουν στο Λαογραφικό Μουσείο της Κύμης Ευβοίας.

Η έκθεση οργανώθηκε σε καθαρά εκπαιδευτική βάση από την οποία προέκυψε και το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Βλέπω το έργο του Σοφοκλή με τα μάτια του ζωγράφου και χαράκτη Γιώργου Βαρλάμου» με αποκλειστικούς αποδέκτες τα σχολεία των Αχαρνών.

Στόχος του προγράμματος ήταν να εξοικειωθούν τα παιδιά με σύγχρονα έργα τέχνης που θεματικά σχετίζονται με την τοπική ιστορία (Τύμβος του Σοφοκλή στη Βαρυμπόμπη) να αγαπήσουν τις αίθουσες τέχνης και να τις δεχθούν ως ένα χώρο επικοινωνίας και εναλλακτικής μάθησης (Αλεξάκη 2002).

Ο σχεδιασμός του εκπαιδευτικού προγράμματος βασίστηκε στην αρχή ότι η εκπαιδευτική πράξη συντελείται μέσω της αισθητικής απόλαυσης που προσφέρουν τα έργα τέχνης. Εμπειρία που κινητοποιεί τις ψυχικές και τις νοητικές δυνάμεις των παιδιών και ενθαρρύνει την ενεργητική συμμετοχή τους μέσα από το διάλογο, την άσκηση της καλλιτεχνικής δραστηριότητας, το παιχνίδι και τη βιωματική προσέγγιση (Γκιζελή 1996: 303-331).

Η άμεση επαφή των μαθητών με τα έργα της έκθεσης στόχευε στη δραστηριοποίηση της φαντασίας και της παρατηρητικότητάς τους (Γεωργιάδου-Κούντουρα 1985: 22-26). Τα νοήματα, η σημειολογία, οι αλληγορίες, τα σύμβολα των έργων ανακαλύπτονταν μέσω της ανάγνωσης η οποία στηριζόταν στη γνώση της

υπόθεσης των έργων του Σοφοκλή αλλά κυρίως μέσα από τη διερεύνηση και τη φαντασία.

Για την κατανόηση του ιστορικού και πολιτισμικού υπόβαθρου της εποχής του ζωγράφου χρησιμοποιήθηκε οπτικοακουστικό και εικονογραφικό υλικό το οποίο αναφερόταν στην νεοελληνική τέχνη του πρώτου μισού του 20ού αι.

Μέσα από τα έργα του Γ. Βαρλάμου οι μαθητές έμαθαν για το αρχαίο θέατρο, τον μεγάλο τραγικό ποιητή τις επτά σωζόμενες τραγωδίες του και τους ήρωές του, αλλά και τη τοπική ιστορία καθώς σύμφωνα με τη παράδοση, ο Σοφοκλής είχε κτήματα στη Δεκέλεια αλλά εκεί βρισκόταν επίσης ο οικογενειακός του τάφος. Η γνωριμία πραγματοποιήθηκε με οπτικοακουστικό υλικό (από παραστάσεις τραγωδιών στην Επίδαυρο που έχει παραχωρήσει στο Τμήμα το Εθνικό Θέατρο και το Θεατρικό Μουσείο) και σκηνές από τις τραγωδίες του Σοφοκλή όπως αποτυπώνονται σε μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία), παιχνίδια γνώσεων και παρατηρητικότητας καθώς και παιχνίδι ρόλων.

Στάδια του προγράμματος

Με αφετηρία τον τίτλο του εκπαιδευτικού προγράμματος «Βλέπω το έργο του Σοφοκλή με τα μάτια του ζωγράφου και χαράκτη Γιώργου Βαρλάμου» τα παιδιά γνώρισαν το ζωγράφο και τις τεχνικές που χρησιμοποιεί στη ζωγραφική (λάδια – ακρυλικά – ακουαρέλες) και στη χαρακτηριστική (λιθογραφία – ξυλογραφία).

Για να κατανοηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των έργων της έκθεσης, όπως η επίδραση της αρχαίας ελληνικής τέχνης και το παιχνίδι του φωτός, γίνονταν αναφορά στις τάσεις που επικράτησαν στη τέχνη στον ελλαδικό χώρο στο πρώτο μισό του 20^{ου} αι., όπως η γενιά του '30 που αναζητούσε τη σχεδιαστική ακρίβεια και τη σαφήνεια, τα θεματικά αλλά και τα μορφικά πρότυπα στο χώρο της αρχαίας, της βυζαντινής και της λαϊκής ζωγραφικής.

Οι μαθητές παρακολουθούσαν ένα ολιγόλεπτο απόσπασμα από DVD του πολιτιστικού συλλόγου Κύμης, όπου ο ίδιος ο ζωγράφος αφηγείται το ιστορικό της δημιουργίας των έργων της έκθεσης, τη μελέτη στα αρχαία αγγεία και τον τρόπο αναπαράστασης των μορφών. Η διαδικασία προβληματισμού αποτελούσε το πρώτο στάδιο της διερευνητικής στρατηγικής. Τα παιδιά καλούνταν να κάνουν το ίδιο. Τους δίναμε αντίγραφα μελανόμορφων, ερυθρόμορφων αγγείων και λευκών ληκύθων από το Τ.Α.Π. και τους ζητούσαμε να παρατηρήσουν το χώρο, τον τρόπο απόδοσης των

μορφών, τα χρώματα και να εντοπίσουν τις ομοιότητες και τις διαφορές με τα έργα της έκθεσης.

Σημαντικό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία ήταν η ψυχαγωγία μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία, τα θεατρικά παιχνίδια, τα παιχνίδια ανακάλυψης και παρατηρητικότητας (Πίνη 2002: 62-65).

Στην αρχή της περιήγησης στην έκθεση τα παιδιά χωρισμένα σε ομάδες επεξεργάζονταν έναν πίνακα και τον παρουσίαζαν στις άλλες ομάδες. Οι μαθητές για παράδειγμα, περιέγραφαν τις μορφές (τη στάση τους, την έκφρασή τους – λυπημένη ή χαρούμενη) ή δημιουργούσαν διαλόγους ανάμεσα στις μορφές (π.χ. Ισμήνη, Αντιγόνη).

Κάθε ομάδα παρατηρούσε για λίγα λεπτά έναν πίνακα. Με γυρισμένη την πλάτη ο εκπρόσωπός της τον περιέγραφε χωρίς να τον βλέπει. Η κάθε ομάδα είχε τη δυνατότητα να βοηθήσει τρεις φορές το παιδί που την εκπροσωπούσε με τη μορφή παντομίμας.

Χωρισμένα σε ομάδες έλυναν σταυρόλεξο με τους ήρωες του Σοφοκλή: Αντιγόνη, Οιδίπους, Αίας, Ηλέκτρα, Φιλοκτήτης. Το σταυρόλεξο που στην πραγματικότητα ήταν εικονόλεξο (με εικόνες των ηρώων των τραγωδιών σε ερυθρόμορφα αγγεία), δινόταν σε πλαστικοποιημένα κανσόν μεγάλων διαστάσεων. Σε κάθε ομάδα επίσης δινόταν ένα πάζλ (συνολικά 10 για ομάδες των τριών ατόμων) διαστάσεων Α3 με εικόνες από τα έργα της έκθεσης. Κέρδιζε η ομάδα που τελείωνε πρώτη.

Τα παιδιά καλούνταν με παντομίμα να αναπαραστήσουν ένα πίνακα με το σώμα τους με τη χρήση θεατρικής σκευής όπως κράνη, σπαθιά, υφάσματα.

Τα παιδιά γίνονταν μικροί καλλιτέχνες. Σε χαρτί Α3 τα παιδιά εμπνέονταν από τα έργα και ζωγράφιζαν τις δικές τους δημιουργίες με ξυλομπογιές ακουαρέλας.

Αφού προετοιμάζονταν για δέκα λεπτά, εννέα μαθητές φορώντας μάσκες υποδύονταν τα πρόσωπα: Διόνυσος, Σοφοκλής, Δηιάνειρα, Αίας, Φιλοκτήτης, Αντιγόνη, Ηλέκτρα, Οιδίπους Τύραννος, Οιδίπους επί Κολωνώ με κείμενα που διάβαζαν σε αναλόγιο με μουσική υπόκρουση «Το βλέμμα του Οδυσσέα» της Καραϊνδρου.

Με την ολοκλήρωση του προγράμματος κάθε μαθητής έπαιρνε ένα ειδικά σχεδιασμένο έντυπο με πληροφοριακό υλικό για το Βαρλάμο και το έργο του, τα έργα της έκθεσης, το Σοφοκλή και φιλολογικές και αρχαιολογικές πληροφορίες για τον αρχαιολογικό χώρο στη Βαρυμπόμπη. Το έντυπο προτεινόταν να αξιοποιηθεί από

τον εκπαιδευτικό και να συνδεθεί με τη σχολική ύλη ώστε να λειτουργήσει ως ερέθισμα για περαιτέρω προβληματισμό των μαθητών. Το έντυπο περιελάμβανε εκτός από τα επεξηγηματικά κείμενα, φωτογραφίες έργων του Βαρλάμου, ερωτήσεις προς συζήτηση και χώρο για ζωγραφική. Το έντυπο αποσκοπούσε, κυρίως, στο να ενισχύσει και να διευρύνει τις γνώσεις και τις εμπειρίες στο χώρο της έκθεσης, προκαλώντας περαιτέρω επεξεργασία του θέματος.

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών και των μαθητών καταγράφηκαν στα ερωτηματολόγια ανοικτού τύπου (Παράρτημα ΙΙΙ) που συμπλήρωναν στο σχολείο μετά από την επίσκεψή τους με σκοπό τη βελτίωση αντίστοιχων προγραμμάτων στο μέλλον. Τα ερωτηματολόγια αυτά μολονότι έδωσαν ιδιαίτερα διαφωτιστικές απαντήσεις για την αποτελεσματικότητά τους αλλά δεν ήταν εύκολο να αναλυθούν στατιστικά και να κωδικοποιηθούν, καθώς η κατηγοριοποίηση των απαντήσεων αποτελεί πολύπλοκη επεξεργασία (Φίλιας 2001).

3.4.3 Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην Αρχαιολογική Συλλογή των

Αχαρνών

Η Αρχαιολογική Συλλογή αποτελεί σημείο αναφοράς για τον πολιτισμό της πόλης των Αχαρνών πάνω στο οποίο οι μαθητές μπορούν να σταθούν και να επαναπροσδιορίσουν την εικόνα του τόπου διαμονής τους ως ντόπιοι ή ως μέτοικοι. Η έκθεση αποτελεί ισχυρό μέσο έμπνευσης, διέγερσης του ενδιαφέροντος και κινητοποίηση των μηχανισμών μάθησης (Hooper-Greenhill 1999: 3-27).

Η Συλλογή περιλαμβάνει ευρήματα από τα προϊστορικά έως και τα βυζαντινά χρόνια που ως σιωπηλοί μάρτυρες της διαχρονικής κατοίκησης των Αχαρνών, καλούν τους μαθητές να συνομιλήσουν μαζί τους. Αποτελεί επίσης αντιπροσωπευτικό δείγμα όχι μόνο για τη παρακολούθηση της ιστορικής εξέλιξης των Αχαρνών αλλά και για τη κατανόηση εννοιών σχετικών με τις κοινωνικοοικονομικές δομές, τη τέχνη, τη θρησκεία, τη τεχνολογία. Τα αγγεία, οι επιτύμβιες στήλες, οι επιγραφές προσφέρονται για πολλαπλές αναγνώσεις, γίνονται σημείο αναφοράς της αφήγησης, της οργάνωσης θεατρικού παιχνιδιού, της εφαρμογής δημιουργικών εργαστηρίων (Hooper-Greenhill 1999: 98-113).

Βασισμένες στις σύγχρονες μουσειοπαιδαγωγικές αρχές, με παιδοκεντρική παρουσίαση και βιωματική προσέγγιση σύμφωνα με τη θεωρία του Dewey (1938) οι θεματικές ενότητες που προτείνονται αναφέρονται σε συγκεκριμένα εκθέματα του μουσείου που απαιτούν τη συμμετοχή και τη συνεργασία των παιδιών και των δασκάλων τους. Τα προγράμματα έχουν καθορισμένο χρόνο περιήγησης, χωρίς άσκοπες περιπλανήσεις μέσα στο μουσειακό χώρο και βαρετές διαλέξεις μπροστά από τα εκθέματα (Ψαρράκη-Μπελεσιώτη 2002: 36-37). Με τη βοήθεια των αντικειμένων της συλλογής, οι μαθητές ανακαλύπτουν στοιχεία για το φυσικό περιβάλλον της περιοχής, την κοινωνική οργάνωση, την οικονομία, την αισθητική της εποχής και της κοινωνίας που τα δημιούργησε. Για παράδειγμα η επιγραφή με την απονομή στεφάνου σε πολίτη για δενδροφύτευση, η ανακύκλωση των υλικών, οι επιγραφές που πιστοποιούν το δικαίωμα χρήσης αρδευτικού συστήματος του 4^{ου} αιώνα π.Χ. από τους κτηματίες, και το εποπτικό υλικό που πληροφορεί για τον τρόπο εκμετάλλευσης των πηγών της Πάρνηθας από την κοινότητα προτείνεται η μελέτη της αξιοποίησης του περιβάλλοντος σε παρελθούσες εποχές. Σκοπός να εκτιμήσουν οι μαθητές τις ποικίλες εναλλακτικές μορφές ανάπτυξης που επικράτησαν στο

παρελθόν ιδιαίτερα όταν αυτές σέβονταν την ισορροπία της φύσης και να σκεφτούν κριτικά για την επιλογή νέων αναπτυξιακών μοντέλων και για τις επιπτώσεις στο οικοσύστημα και τις οικονομικές δομές καθώς και την ανάγκη για έλλογη χρήση της τεχνολογίας. Ιδιαίτερα σήμερα που το οικολογικό πρόβλημα παρουσιάζεται οξύ, η «ανάγνωση» αντικειμένων που αφορούν δραστηριότητες όπως η καλλιέργεια της ελιάς και η μελισσοκομία δεν είναι άρνηση της τεχνολογίας και αποκοπή από την εξέλιξη αλλά αποκρυστάλλωση ορθότερων επιλογών και η ομαλή ένταξη του νέου μέσα στον κορμό του παλαιού (Μυρογιάννη-Αρβανιτίδη 2002).

Στο χώρο της Συλλογής το σχολικό έτος 2009-2010 επιλέχθηκε ως εναρκτήριο το πιλοτικό πρόγραμμα με τίτλο «Η γέννηση και η πτώση της αθηναϊκής δημοκρατίας μέσα από τα αρχαιολογικά ευρήματα των Αχαρνών». Η πρώτη αυτή ενότητα αφορά όψεις του δημόσιου βίου στις αρχαίες Αχαρνές και συγκεκριμένα την προβληματική της πολιτειακής εξέλιξης και τη μετάβαση από την φυλετική στην πολιτική κοινωνία έτσι όπως αυτή αποτυπώνεται σε συγκεκριμένα μουσειακά ευρήματα. Τα αντικείμενα, τα ανασκαφικά δεδομένα, το πλήθος των επιγραφών, τα ψηφίσματα, μας πληροφορούν για δημόσια έργα όπως το θέατρο και ο Αχαρνικός Οχετός και ονόματα Αχαρνέων που συμμετείχαν στη πολιτική ζωή της Αθήνας.

Σχεδιασμένη σε συμπληρωματική σχέση προς τη σχολική ύλη της αρχαίας ιστορίας, της αρχαίας λογοτεχνίας και της αγωγής του πολίτη, η θεματική αυτή ενότητα αρθρώνεται γύρω από σαφείς προκαθορισμένους στόχους (όπως η κατανόηση των κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών, η παθολογία των πολιτευμάτων και ο καταλυτικός ρόλος της συμμετοχής του πολίτη στα κοινά) διατηρώντας ωστόσο ευελιξία ως προς τη δομή και το περιεχόμενο, καθώς προσαρμόζεται σε διαφορετικές κάθε φορά ομάδες.

Λόγω της δυσκολίας του θέματος, το πρόγραμμα απευθύνεται κυρίως σε παιδιά από δώδεκα έως δεκαπέντε ετών και έχει καθορισμένο χρόνο περιήγησης. Συγκεκριμένα το πρόγραμμα απευθύνεται στους μαθητές της έκτης Δημοτικού, στο Γυμνάσιο και στους μαθητές του Λυκείου που διδάσκονται στοιχεία πολιτικής αγωγής σε ομάδες των 30 το πολύ μαθητών. Κριτήριο για τον προσδιορισμό της ομάδας αποτελεί το γνωστικό υπόβαθρο των μαθητών σε σχέση με την αρχαία ιστορία και τα στοιχεία αγωγής του πολίτη.

Για την προετοιμασία των μαθητών παρέχεται στους εκπαιδευτικούς πριν από την επίσκεψη πληροφοριακό υλικό σε φωτοτυπίες βιβλιογραφία, καθώς και έντυπο

δανειστικό υλικό από τη Βιβλιοθήκη του Αρχαιολογικού Τμήματος.⁸ Οι μαθητές, κατά κύριο λόγο οι έφηβοι, καλούνται να γνωρίσουν τη λειτουργία του αθηναϊκού δημοκρατικού πολιτεύματος κάνοντας σύγκριση με το σήμερα. Το πρόγραμμα ξεπερνά την τάση παρουσίας του «ωραίου» και τη φετιχοποίηση των αντικειμένων και επιζητεί τη γνωριμία των μαθητών με τη κοινωνία που τα παρήγαγε, να προβληματιστούν για καίρια ζητήματα, να σκεφτούν λύσεις γι' αυτά και να ενεργήσουν υπεύθυνα για το μέλλον με τη μελλοντική τους συμμετοχή στα κοινά και την ένταξή τους στο σώμα των πολιτών.

Η μεθοδολογία εκπόνησης του προγράμματος προσαρμόζεται στις ανάγκες των συμμετεχόντων μαθητών και διαφοροποιείται ανάλογα με την εκπαιδευτική βαθμίδα. Οι προθήκες και τα εκθέματα ομαδοποιούνται κατά εποχή. Σε κάθε εποχή επιχειρείται μια μικρή εισαγωγή-αναφορά στα βασικά χαρακτηριστικά της και στις ρήξεις-τομές που συνέβησαν. Η διδακτική προσέγγιση της κάθε εποχής και της ιστορικής πορείας των πολιτευμάτων γίνεται κάθε φορά με αφετηρία συγκεκριμένα αντικείμενα. Μέσα από τα εκθέματα της συλλογής, όπως δικαστικά πινάκια, επιτύμβιες στήλες, απεικονίσεις οπλιτών στα αγγεία, τα παιδιά κατανοούν τις δομικές αρχές της δημοκρατίας, την ισονομία, την ισηγορία, την ισοπολιτεία αλλά και το ρόλο που θα κληθούν να επιτελέσουν ως αυριανοί πολίτες. Στην συνέχεια δίνονται τα ερεθίσματα στους μαθητές να απομονώσουν επιλεγμένα ευρήματα από την επισκοπούμενη εποχή τα οποία μετουσιώνονται σε ανταποκριτές των σκέψεων, της ψυχολογίας των αρχαίων χρηστών και κατασκευαστών τους, των οικονομικών δομών και των κοινωνικοπολιτικών συμφραζομένων μέσα στις οποίες παρήχθησαν. Στο τέλος κάθε εποχής τα παιδιά χαλαρώνουν με θεατρικό αναλόγιο ή σωματική άσκηση (ανάλογα με την ηλικία τους) ενώ ανά τακτά χρονικά διαστήματα απαγγέλλουν θεατρικά αποσπάσματα από λογοτεχνικά έργα, θεατρικά, ποιήματα (π.χ. Ησίοδος, Σοφοκλής, Αριστοφάνης, Αρχίλοχος, Μαβίλης).

Με αφορμή την εικονογραφία των αντικείμενων της Συλλογής, οι μαθητές επιχειρούν να κατανοήσουν τη λειτουργία του αρχαίου Δήμου, τη διαχρονική πορεία του ως μικρογραφίας του αθηναϊκού άστεως μέσα από τις ομάδες εργασίας, το διάλογο, τη δυνατότητα πολλών απαντήσεων την κριτική παρατήρηση, το παιχνίδι, τη δραματοποίηση και την εικαστική δημιουργία και τη δραματοποίηση. Ειδικότερα για τα παιδιά του δημοτικού προσφέρονται περισσότερα παιχνίδια όπως κυνήγι

⁸ Το εκπαιδευτικό έντυπο «Αρχαιολογική Συλλογή Αχαρνών. Ταξίδι μέσα στο χρόνο» δεν εκδόθηκε λόγω οικονομικών δυσκολιών της Επιχείρησης.

θησαυρού (π.χ το κυνήγι του οπλίτη), κρυπτόλεξα, σταυρόλεξα, παρατηρητικότητας και σωματικές ασκήσεις ενώ τα παιδιά γυμνασίου-λυκείου καλούνται να συμμετάσχουν σε θεατρικό αναλόγιο και να γίνουν οι ίδιοι ποιητές, φιλόσοφοι, κρατικοί λειτουργοί, βουλευτές, δικαστικοί, πολιτικοί αντίπαλοι, μέτοικοι της πόλης-κράτους των Αθηνών προβληματιζόμενοι πάνω σε ποικίλα ζητήματα.

Κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής δράσης διατυπώνονται ερευνητικά ερωτήματα και προτείνονται συσχετισμοί με τη σύγχρονη πραγματικότητα όπως:

- Πώς από τον αρχηγό της φυλής περάσαμε στην συμμετοχική αθηναϊκή δημοκρατία και πως η τελευταία παρήκμασε και αντικαταστάθηκε από νέες μορφές εξουσίας στα μετέπειτα ελληνιστικά και ρωμαϊκά χρόνια;
- Πώς η αθηναϊκή πολιτεία διαπαιδαγωγούσε τα μέλη της σε πνεύμα κοινωνικότητας με σκοπό την ατομική και κοινωνική πρόοδο;
- Σε ποιες πολιτικές συνθήκες προάγεται το κοινωνικό συμφέρον και ταυτόχρονα διασφαλίζεται η δημιουργική ανάπτυξη του ατόμου;
- Πώς εκφράζεται στη τέχνη η συμμετοχή του πολίτη στα κοινά ή ο αποκλεισμός του σε αυτά;
- Ποια η θέση των μεταναστών στην αρχαία αθηναϊκή κοινωνία και ποια σήμερα ιδιαίτερα στην κοινωνία των Αχαρνών;
- Ποια η θέση των παιδιών των μεταναστών στη μαθητική κοινότητα του σχολείου τους;
- Ποια στοιχεία συνθέτουν τη κοινωνική συνοχή;
- Πώς η δυσλειτουργία θεσμών γεννά φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας όπως η αδιαφορία των πολιτών, η απαξίωση της πολιτικής, η έξαρση της εγκληματικότητας, η έκλυση θεσμών και αξιών;
- Ποιες είναι οι ομοιότητες και οι διαφορές της αθηναϊκής δημοκρατίας και των σύγχρονων δημοκρατιών;

Τα πεδία της οικονομικής ιστορίας, οι συγκρουσιακές σχέσεις που γέννησαν πολιτειακές αλλαγές, παρακολουθούνται πολυδιάστατα με στόχο την ανάδειξη της διαπλοκής του κοινωνικού, οικονομικού και πολιτισμικού στίβου και την παρακολούθηση της καλλιτεχνικής μετουσίωσης αυτών των σταδίων. Ο αθλητισμός, τα ιερά, η λατρεία, το θέατρο στις αρχαίες Αχαρνές γίνονται πρόσφορο πεδίο για την ερμηνεία και την προσέγγιση νέων ιστορικών, αρχαιολογικών θεμάτων που

ξεφεύγουν από τις αγκυλώσεις της σύλληψης της ιστορίας ως καταγραφή κυρίως πολεμικών γεγονότων και της αρχαιολογίας ως ιστορίας της τέχνης. Η θέση των μνημείων, το μέγεθός τους δίνουν πληροφορίες για δημογραφικά δεδομένα, πολιτικές αποφάσεις, οικονομική ευρωστία, κ.ά.

Σε όλα τα στάδια του προγράμματος προκαλείται η συναισθηματική (Goleman 1995) και όχι μόνο η νοητική εμπλοκή των μαθητών ενώ η ισότιμη αντιμετώπισή τους από τους εκπαιδευτές-εμπυχωτές δημιουργείται το κλίμα εκείνο, που τους καθιστά ευαίσθητους δέκτες αλλά και ενεργητικούς πομπούς μηνυμάτων. Καθώς η εφαρμογή είναι πιλοτική οι αντιδράσεις των παιδιών, ανατροφοδοτούν τον χαρακτήρα του προγράμματος και εκπαιδευτικοί και μαθητές καλούνται να γίνουν με τη συμμετοχή τους συνδημιουργοί και διαμορφωτές του.

Με το πέρας της επίσκεψης προτείνονται δραστηριότητες όπως για παράδειγμα η θεατρική αναπαράσταση από τους μαθητές μιας αρχαίας δίκης στο δικαστήριο της Ηλιαίας με δυνατότητα παρουσίασής της στο Δημοτικό Θέατρο «Σοφοκλής» που βρίσκεται πλησίον του θολωτού τάφου. Στους μαθητές μετά από την επίσκεψή τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα δίνονται επίσης «Φύλλα Εργασίας» με δραστηριότητες που προτείνονται να υλοποιηθούν με τη συνεργασία των γονέων τους σε μια δεύτερη επίσκεψη.

3.4.4 Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στη Δημοτική Πινακοθήκη με

τίτλο «Μνήμες από το παλαιό Μενίδι»

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Μνήμες από το παλαιό Μενίδι» στη Δημοτική Πινακοθήκη των Αχαρνών με έργα ενός σημαντικού ντόπιου καλλιτέχνη, του Χρήστου Τσεβά, στα οποία αποτυπώνεται η παραδοσιακή κατοικία, η φορεσιά των Αχαρνών και άλλες εκφάνσεις της καθημερινότητας καλεί τους μαθητές να γνωρίσουν το ιστορικό, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον του τόπου διαμονής τους.

Με την πεποίθηση ότι η τέχνη ως πεδίο συνάντησης των πολιτισμών δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ουσιαστική επικοινωνία και διαπολιτισμική προσέγγιση ενός μαθητικού περιβάλλοντος που χαρακτηρίζεται για την πλούσια πληθυσμιακή του σύνθεση το πρόγραμμα φιλοδοξεί να δώσει την αφορμή για ενεργητική συμμετοχή των μαθητών που δεν κατάγονται από τις Αχαρνές αλλά από άλλα μέρη της Ελλάδας όπως επίσης και των μαθητών που προέρχονται από άλλες χώρες (κυρίως βαλκανικές). Στόχος είναι να αναζητήσουν τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στον τόπο καταγωγής και του τόπου διαμονής τους όπως αυτά έχουν καταγραφεί σε πολλές ανθρωπολογικές, εθνολογικές και λαογραφικές μελέτες. Φιλοδοξία του προγράμματος είναι επίσης να κατανοήσουν οι μαθητές ότι τα έργα τέχνης αντανakλούν τις, αξίες, τις πεποιθήσεις και παραδόσεις ενός πολιτισμού.

Το πρόγραμμα στοχεύει στο:

- να αποκτήσουν οι μαθητές μια θετική εικόνα για τον τόπο διαμονής τους που θα συμβάλλει στη συνειδητοποίηση της ατομικής και της συλλογικής τους ευθύνη για τη διαμόρφωση του παρόντος και του μέλλοντος του τόπου τους
- να αναβαθμίσουν τη σχέσης τους με το δομημένο περιβάλλον γεγονός που θα συντελέσει στη γενικότερη βελτίωση της ποιότητας ζωής
- να κατανοήσουν τους τρόπους που χρησιμοποίησε ο προβιομηχανικός άνθρωπος για τη διαμόρφωση του δομημένου χώρου με ήπια εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος
- να έρθουν σε επαφή με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική με σκοπό τον προβληματισμό τους για την ανάγκη διατήρησης, αποκατάστασης και ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς του πρόσφατου παρελθόντος των

Αχαρνών και την ανάγκη εξισορρόπησης του σύγχρονου δομημένου περιβάλλοντος με το φυσικό περιβάλλον με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη

- να αντιληφθούν τη δυνατότητα να συμμετέχουν και να διαμορφώνουν οι ίδιοι τον περιβάλλοντα χώρο τους
- να υιοθετήσουν αρχές του παρελθόντος που θα τις εντάξουν στο σύγχρονο μοντέλο περιβαλλοντικής διαχείρισης που στοχεύει στη βιώσιμη ανάπτυξη
- να απομονώσουν εκείνα τα στοιχεία που θα χρησιμοποιηθούν σε μια οικολογική αρχιτεκτονική που θα προστατεύει τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Γενικότερα το πρόγραμμα στοχεύει στην απόκτηση περιβαλλοντικής συνείδησης κατανοώντας την αλληλεπίδραση και την αλληλεξάρτηση του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

3.5 Ο διαπολιτισμικός ρόλος και ο κοινωνικός χαρακτήρας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Δήμου Αχαρνών

Σε όλα τα προγράμματα εφαρμόζονται οι αρχές και οι μέθοδοι διερευνητικής διδασκαλίας και ενεργητικής μάθησης που προτείνονται από τις παιδαγωγικές θεωρίες των Dewey (1938), Vygotsky (1978) και Kirk (1995: 369-373), σύμφωνα με τις οποίες οι μαθητές ενθαρρύνονται να σκέπτονται, να υποθέτουν, να κρίνουν, να αξιολογούν να φαντάζονται, να δημιουργούν, να μαθαίνουν μέσα από την πράξη.

Στα προγράμματα εφαρμόζονται εξωτερικά κίνητρα μάθησης, συναγωνιστικές μορφές εργασίας παιχνίδια όπως παιχνίδια κατά ομάδες. Χρησιμοποιούνται ενεργητικές μέθοδοι διδασκαλίας με έμφαση την παρατήρηση και τον πειραματισμό και όχι στη μετάδοση γνώσεων. Όλες οι απαντήσεις των παιδιών γίνονται αποδεκτές ιδιαίτερα οι λανθασμένες ως κινητήρια δύναμη της κριτικής σκέψης και του προβληματισμού (Δανασσής-Αφεντάκης 1994).

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα παρέχουν ίσες ευκαιρίες για τα δύο φύλα, για τα άτομα με ιδιαιτερότητες, για τις ομάδες με ιδιαίτερα πολιτισμικά και γλωσσικά χαρακτηριστικά. Με βάση τις ιδιαιτερότητες της τοπικής κοινωνίας των Αχαρνών οι εκπαιδευτές των προγραμμάτων εντάσσουν όλους εκείνους τους μαθητές που θεωρούνται περιθωριοποιημένοι εξαιτίας της περιοχής στην οποία ζουν, της φτώχειας, της φυλετικής ή της εθνικής προέλευσης, όπως τσιγγανόπαιδα και παιδιά οικονομικών μεταναστών από βαλκανικές και ασιατικές χώρες και όπου θεωρείται αναγκαίο δοκιμάζει εναλλακτικούς τρόπους διδασκαλίας και μάθησης. Η επαφή με παλιννοστούντες ελληνόπαιδες που έχουν αφομοιώσει πολιτιστικά πρότυπα άλλων λαών, αλλοεθνείς από τις γείτονες βαλκανικές χώρες κυρίως την Αλβανία ή πολιτισμικά διαφοροποιημένους Έλληνες όπως Μουσουλμάνους και Τσιγγάνους είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και διδακτική. Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις σύμφωνα με την κονστρουκτιβιστική θεωρία και τη θεωρία των Πολλαπλών Τύπων Νοημοσύνης (Gardner 1993) κεντρικός άξονας της εκπαιδευτικής διαδικασίας είναι η αποδοχή της διαφορετικότητας, η πεποίθηση ότι η έννοια του πολιτισμού είναι παγκόσμια και ο σεβασμός στην πολιτισμική πολυμορφία,.

Τα προγράμματα στους χώρους πολιτιστικής αναφοράς των Αχαρνών έχουν έντονο παιδαγωγικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα, ενθαρρύνουν τις κοινωνικές σχέσεις

ατόμων και ομάδων και προβάλλουν τις κοινές πολιτισμικές αξίες που ενώνουν τους λαούς. (ΥΠ.ΠΟ. Εκπαίδευση και Πολιτισμός ΜΕΛΙΝΑ 1997).

Σημαντική είναι και η εμπειρία των εκπαιδευτών – εμπνηχωτών με παιδιά με ιδιαιτερότητες όπως μαθησιακές δυσκολίες, δυσλεξία, διάσπαση προσοχής, αυτισμό, σύνδρομο Asberger. Η αποδοχή τους από τα παιδιά είναι θετική και η συμμετοχή τους ενεργή και ιδιαίτερα δημιουργική.

Στο πρόγραμμα του θολωτού τάφου (που έχει και τη μεγαλύτερη χρονική διάρκεια), συμμετέχει συστηματικά από την έναρξή του το σχολείο δεύτερης ευκαιρίας των Αχαρνών με ενήλικες μαθητές. Εκτός από μαθητές το μνημείο επισκέπτονται και άλλες κοινωνικές ομάδες, όπως άτομα τρίτης ηλικίας από τα ΚΑΠΗ των Αχαρνών, Μονάδες Κοινωνικής Μέριμνας, επιστήμονες με ειδικό ενδιαφέρον από την Ελλάδα και το εξωτερικό, φοιτητές αρχαιολογίας, απλοί πολίτες, νοσηλεύόμενοι του ψυχοθεραπευτηρίου του Αγίου Γερασίμου στη περιοχή Αχαρνών, κ.ά.. Η εμπειρία από τις επισκέψεις τους είναι ιδιαίτερα σημαντική και εποικοδομητική τόσο για τη βελτίωση των προγραμμάτων όσο και για το ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν στην αρμονική κοινωνική συνύπαρξη, τη μη περιθωριοποίηση και το σεβασμό του διαφορετικού, τη συμπαράσταση στο μη προνομιούχο αλλά και στη προστασία του περιβάλλοντος και της αξιοπρέπειας του πολίτη.

3.6 Διαθεματική προσέγγιση των προγραμμάτων

Η διαθεματική προσέγγιση που διέπει τα αναλυτικά προγράμματα των σχολείων όλων των βαθμίδων της εκπαίδευσης (Χρυσafίδης 1994), δίνει τη δυνατότητα σύνδεσης των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Δήμου Αχαρνών με τη σχολική ύλη μαθημάτων όπως της ιστορίας, της γλώσσας, της αισθητικής αγωγής, της οικιακής οικονομίας, της μελέτης περιβάλλοντος (Χρυσουλάκη 1993: 25-33) και με άλλες δράσεις που υλοποιούνται στο πλαίσιο της Ευέλικτης Ζώνης Διαθεματικών και Δημιουργικών Δραστηριοτήτων για το Δημοτικό (ΥΠ.Ε.Π.Θ Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ευέλικτη Ζώνη) και της Ευέλικτης Ζώνης Καινοτόμων Δράσεων για το Γυμνάσιο (ΥΠ.Ε.Π.Θ Διαθεματικό Εκπαιδευτικό Υλικό για το Γυμνάσιο) όπως η συμμετοχή γερμανών μαθητών, προσκεκλημένων του 4^{ου} Γυμνασίου το 2005 στα πλαίσια του προγράμματος «Comenius» με στόχο την επικοινωνία των μαθητών της Ενωμένης Ευρώπης. Όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα του τμήματος προσφέρονται για διαθεματική προσέγγιση. Η εξακτίνωσή τους μπορεί να αφορά στη μελέτη της ιστορίας, της γλώσσας, των εικαστικών, της τεχνολογίας, της γεωγραφίας, κ.α. (Τρούλη 2008: 85-91). Ο εννοιολογικός χάρτης που προτείνεται κάθε φορά ξεκινά με μια λέξη κλειδί ως κεντρική έννοια και συμπληρώνεται από τα ίδια τα παιδιά προς διάφορες κατευθύνσεις. Ο εννοιολογικός χάρτης συμβάλλει στη δημιουργία ομάδων εργασίας που αναλαμβάνουν το θέμα και στη γενικότερη οργάνωση των διαθεματικών δραστηριοτήτων (Ματσαγγούρας 2002α: 15-30, Ματσαγγούρας 2002β: 19-36, Ματσαγγούρας 2004).

Οι οργανωτές των εκπαιδευτικών προγραμμάτων προτρέπουν στους εκπαιδευτικούς που συμμετέχουν σε αυτά να εκπονήσουν τα δικά τους εκπαιδευτικά προγράμματα με θεματικές ενότητες που πληρούν τους στόχους τους ή να προτείνουν οι ίδιοι στους μουσειοπαιδαγωγούς να σχεδιάσουν άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα συναφή με το χώρο πολιτιστικής αναφοράς και το αναλυτικό σχολικό πρόγραμμα.

Στους εκπαιδευτικούς των σχολείων των Αχαρνών διατίθεται υλικό προς δανεισμό από τη βιβλιοθήκη του αρχαιολογικού τμήματος για να καλύψουν τις γνωστικές τους ανάγκες για το επιλεγόμενο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.

3.7 Η αξιολόγηση των προγραμμάτων

Τα προγράμματα δεν είναι στατικά. Επαναξιολογούνται και αναδιαμορφώνεται μέσα από τις σύγχρονες αρχές της μουσειοπαιδαγωγικής και μέσα από τις προτάσεις των εκπαιδευτικών. Αντλούν συμπεράσματα όχι από επιλεγμένο δείγμα εκπαιδευτικών αλλά από όλους τους συμμετέχοντες δασκάλους που διαφέρουν σε ηλικία, χρόνια υπηρεσίας, ιδιοσυγκρασία που συνεισφέρουν έναν πλούτο θετικών και αρνητικών αντιδράσεων στις δράσεις. Στο τέλος της σχολικής χρονιάς οι αξιολογήσεις και οι προτάσεις των εκπαιδευτικών οδηγούν στον επαναπροσδιορισμό των προγραμμάτων, όπως αυτές διατυπώνονται στα φύλλα αξιολόγησης που συμπληρώνουν κατά τη διάρκεια της επίσκεψης και στις επιστολές που αποστέλλουν μετά τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην αξιολόγηση των επισκέψεων από τους εκπαιδευτικούς για τους μαθητές τους, για τη διερεύνηση των αντιλήψεων και των στάσεων τους για τον τοπικό πολιτισμό και τη σημασία των πολιτιστικών δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην γνωριμία της ιστορίας του τόπου φοίτησης και διαμονής τους.

Στο πρόγραμμα του Θολωτού Τάφου οι εκπαιδευτικοί τα πρώτα χρόνια του προγράμματος συμπλήρωναν τις παρατηρήσεις τους σε ένα λευκό χαρτί με τα στοιχεία του σχολείου τους. Οι αξιολογήσεις αυτές με τις προτάσεις και τις επισημάνσεις τους στάθηκαν ιδιαίτερα σημαντικές για τη συνέχιση και τη βελτίωση του προγράμματος κυρίως σε θέματα υλικοτεχνικής υποδομής όπως την εισαγωγή νέων τεχνολογιών, μουσειοσκευής, δημιουργία καλλιτεχνικού εργαστηρίου, κ.ά. Εντούτοις, οι παρατηρήσεις αυτές δεν μπορούσαν να υποστούν στατιστική επεξεργασία. Πλέον οι εκπαιδευτικοί συμπληρώνουν ένα έντυπο αξιολόγησης με ερωτήσεις κλειστού τύπου και τις παρατηρήσεις τους στο τέλος του ερωτηματολογίου που όμως και αυτό υπόκειται σε αλλαγές και βελτιώσεις.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία της αξιολόγησης συνολικά των προγραμμάτων ακολουθούνται οι παρακάτω μορφές αξιολόγησης:

- Διανομή ερωτηματολογίου κλειστού τύπου για να διαπιστωθεί η επίτευξη των αρχικών στόχων που είχαν τεθεί (Παρασκευόπουλος 1993).
- Διανομή ερωτηματολογίου κλειστού και ανοικτού τύπου.

- Απολογιστική συζήτηση με τα μέλη της ομάδας για την επισήμανση των αδυναμιών και των προβλημάτων που αντιμετώπισαν κατά τη διάρκεια της υλοποίησής τους.

Οι ίδιοι οι οργανωτές που προγράμματος αξιολογούν τη δράση τους, την κρίνουν και την επανεκτιμούν με βάση τη κεκτημένη εμπειρία. Ακόμη έρχονται σε επαφή με άλλους, φορείς εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε μουσεία και εν γένει σε χώρους πολιτιστικής αναφοράς για την ανταλλαγή απόψεων και εμπειριών, συμμετέχουν σε ημερίδες ως ομιλητές και επιμορφώνονται ως ακροατές σε σεμινάρια και θεατές σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα. Η δυσκολία των εκπαιδευτών-εμψυχωτών τα πρώτα χρόνια ήταν η αποφυγή της αναπαραγωγής σχολικών πρακτικών, η αποφυγή της άσκοπης και κουραστικής φλυαρίας και η ενθάρρυνση εναλλακτικών προτάσεων όπως η παιδαγωγική του βλέμματος (Βέμη 2006: 128-133).

Κατά τα δέκα έτη της λειτουργίας του εκπαιδευτικού προγράμματος για τον Θολωτό Τάφο το πρόγραμμα παρακολούθησαν περίπου 22.000 μαθητές από όλη την περιφέρεια της Αττικής. Στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Θολωτού συμμετέχουν γυναίκες εκπαιδευτικοί κατά 80% και άντρες εκπαιδευτικοί κατά 20%. Τα σχολεία που συμμετέχουν στα προγράμματα προέρχονται από δημόσια σχολεία σε ποσοστό 80% έναντι του 20% που προέρχονται από ιδιωτικά. Κατά 60% είναι σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, κατά 38% σχολεία της δευτεροβάθμιας και 2% νηπιαγωγεία.

Τα στατιστικά στοιχεία δεν αρκούν από μόνα τους για να καταγράψουν τις αρετές και τις αδυναμίες, να αποτρέψουν ή να διορθώσουν τα λάθη. Η επιτυχημένη επίσκεψη εξαρτάται εν πολλοίς από τη καλή συνεργασία με τους εκπαιδευτικούς και προδιαγράφει ασφαλέστερο τον επόμενο σχεδιασμό και επίσκεψη.

Ο αριθμός των παιδιών που συμμετείχαν στο πιλοτικό πρόγραμμα στην Αρχαιολογική Συλλογή ήταν πολύ μικρός καθώς συμμετείχαν τα τρία τμήματα της έκτης του 14^{ου} Δημοτικού σχολείου Αχαρνών, και η τρίτη τάξη του 9^{ου} Γυμνασίου. Τα θετικά σχόλια όμως των παιδιών και των δασκάλων αποτελεί μια δειγματοληπτική ευοίωνη ένδειξη για τη συνέχιση του προγράμματος με πολλά περιθώρια βελτίωσης. Από τα σχόλια εκπαιδευτικών και μαθητών συμπεραίνεται ότι το πρόγραμμα συνέβαλε στην ευαισθητοποίηση των μαθητών για την Αρχαιολογική Συλλογή, κατανοήθηκαν η ιστορικότητα των αντικειμένων και τα κοινωνικοπολιτικά πλαίσια στα οποία εντάσσονται (Άλκηστις 1999).

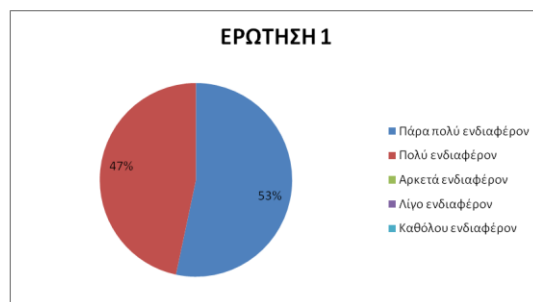
3.7.1 Στατιστικά αποτελέσματα και αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος του Θολωτού Τάφου

Το πρώτο ερωτηματολόγιο που παρατίθεται στο Παράρτημα Ι κατασκευάστηκε ειδικά για την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος του Θολωτού Τάφου από τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς μετά από τη λήξη του προγράμματος. Αποτελείται από 15 ερωτήσεις κλειστού τύπου. Κάθε ερώτηση έχει κλιμακούμενες απαντήσεις (Likert scale) από το 1 (αρνητική στάση) έως το 5 (θετική στάση). Ο χρόνος για τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ανέρχεται σε 10-15 λεπτά. Στις κλειστές ερωτήσεις ζητείται από τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς να αξιολογήσουν το πρόγραμμα και τους μουσειοπαιδαγωγούς καθώς και τις στάσεις των μαθητών τους απέναντι στον τοπικό πολιτισμό και την τοπική ιστορία πριν και μετά από το πρόγραμμα. Στο τέλος συμπληρώνουν σχόλια, παρατηρήσεις και προτάσεις για μελλοντικές συναντήσεις. Κύριος στόχος να διερευνηθεί αν η διεξαγωγή του εκπαιδευτικού προγράμματος είχε κάποιο αντίκτυπο στη στάση των μαθητών απέναντι στην πολιτισμική κληρονομιά.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα από 70 ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την ανάδειξη του Θολωτού Τάφου των Αχαρνών κατά τη σχολική χρονιά 2009-2010.

Τα δεδομένα της παρούσας έρευνας αναλύθηκαν με το στατιστικό πρόγραμμα SPSS 17. Για την παρουσίαση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα Excel της Microsoft. Όλες οι απαντήσεις κωδικοποιήθηκαν και διερευνήθηκαν τα ποσοστά.

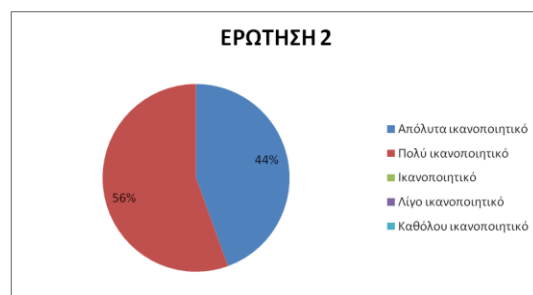
Αρχικά, γίνεται ανάλυση των έξι πρώτων ερωτήσεων που αφορούν την αξιολόγηση οργάνωσης του εκπαιδευτικού προγράμματος. Όπως φαίνεται από τις απαντήσεις στην πρώτη ερώτηση του ερωτηματολογίου, το πρόγραμμα του Θολωτού Τάφου «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας» θεωρείται από το σύνολο του δείγματος από πολύ έως πάρα πολύ ενδιαφέρον. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1 το 53% του δείγματος θεωρεί το πρόγραμμα πάρα πολύ ενδιαφέρον, ενώ το υπόλοιπο 47% το θεωρεί πολύ ενδιαφέρον. Τα αποτελέσματα αυτά δηλώνουν την καθολική αποδοχή του προγράμματος από την εκπαιδευτική κοινότητα.

Πίνακας 1

Γενική αξιολόγηση του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

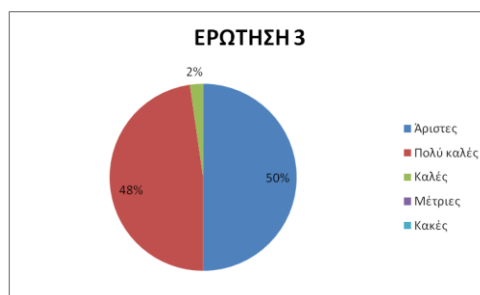
Από την ανάλυση των ερωτηματολογίων προκύπτει πως το 44% του δείγματος θεωρεί πως το συγκεκριμένο πρόγραμμα ανταποκρίνεται στις προσδοκίες τους. Επίσης, το υπόλοιπο 56% θεωρεί ότι ανταποκρίνεται σε πολύ ικανοποιητικό επίπεδο. Τα συμπεράσματα αυτά, φαίνονται και στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2

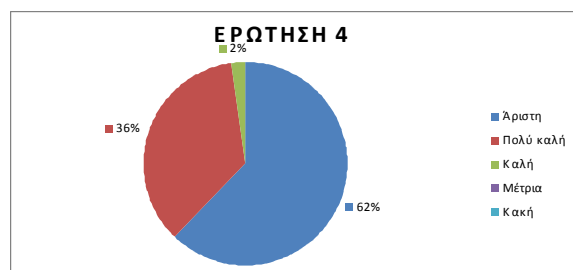
Ανταπόκριση στις προσδοκίες του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

Ένα σημαντικό θέμα είναι η αξιολόγηση των μεθόδων διδασκαλίας κατά τη διάρκεια του προγράμματος. Από την ποσοτική ανάλυση των δεδομένων προκύπτει πως το 50% του δείγματος θεώρησε άριστες τις μεθόδους που εφαρμόστηκαν, ενώ το 48% αξιολόγησε τις μεθόδους αυτές ως πολύ καλές. Τέλος, μόνο ένα 2% του δείγματος θεώρησε πως οι μέθοδοι ήταν καλές. Τα αποτελέσματα φαίνονται και στον Πίνακα 3. Συμπερασματικά, μπορεί κάποιος να υποστηρίξει πως το σύνολο του δείγματος, σχεδόν το 98%, υποστηρίζει πως οι μέθοδοι ήταν σχεδόν άριστες.

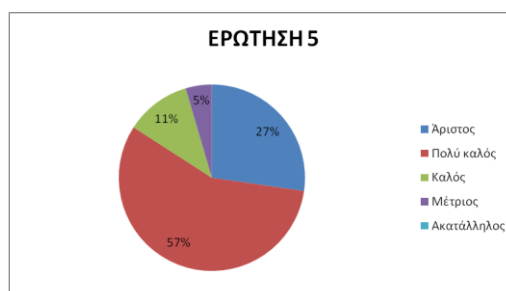
Πίνακας 3
Αξιολόγηση των μεθόδων διδασκαλίας του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

Όσον αφορά την οργάνωση του προγράμματος του Θολωτού Τάφου, τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως το 62% την έκρινε άριστη ενώ το 36% πολύ καλή και μόλις το 2% καλή. Τα συμπεράσματα αυτά παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.

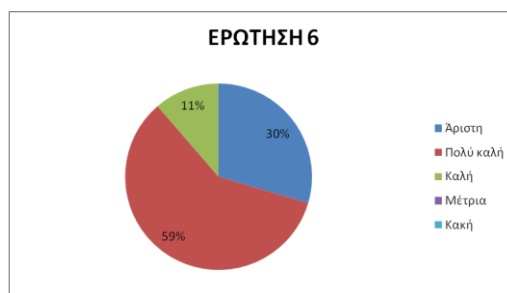
Πίνακας 4
Αξιολόγηση της οργάνωσης του προγράμματος Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

Ο χώρος διεξαγωγής του προγράμματος κρίθηκε άριστος από το 27% των ερωτηθέντων, ενώ η πλειονότητα υποστήριξε πως ήταν πολύ καλός, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 5. Επιπρόσθετα, το 11% τον θεώρησε καλό, ενώ ένα 5% βρήκε το χώρο διεξαγωγής του προγράμματος μέτριο.

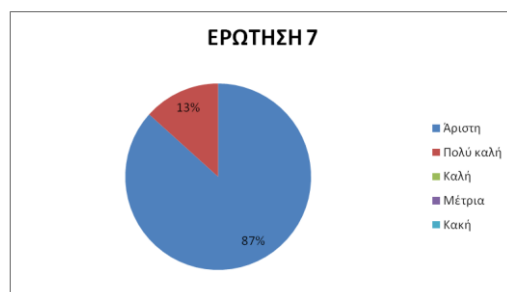
Πίνακας 5
Αξιολόγηση του χώρου διεξαγωγής του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

Όσον αφορά την επάρκεια των μέσων διδασκαλίας, η στατιστική ανάλυση των ερωτηματολογίων καταδεικνύει ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων δηλαδή το 59% του δείγματος, έκρινε πως η επάρκεια των μέσων διδασκαλίας ήταν πολύ καλή. Επίσης, το 30% πιστεύει πως η επάρκεια των μέσων ήταν άριστη, ενώ το υπόλοιπο 11% την βρήκε μόνο καλή.

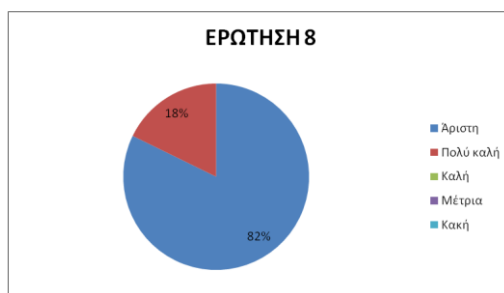
Πίνακας 6
Αξιολόγηση της επάρκειας των μέσων διδασκαλίας του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

Οι επόμενες έξι ερωτήσεις αφορούν την αξιολόγηση του προσωπικού του προγράμματος. Οι ερωτήσεις επικεντρώνονται στην γνώση του αντικειμένου από το προσωπικό, στην προετοιμασία τους, στη μεταδοτικότητα τους, στην επικοινωνία με τους συμμετέχοντες, στην πλήρη αξιοποίηση του χρόνου και, τέλος, στη γενική εντύπωση που αποκομίζουν οι συμμετέχοντες. Από την ερώτηση που αφορά την αξιολόγηση του προσωπικού ως προς την γνώση του αντικειμένου, προκύπτει πως σχεδόν το σύνολο του δείγματος την αξιολογεί ως άριστη ενώ το υπόλοιπο 13% ως πολύ καλή.

Πίνακας 7
Αξιολόγηση του προσωπικού του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας» ως προς τη γνώση του αντικειμένου

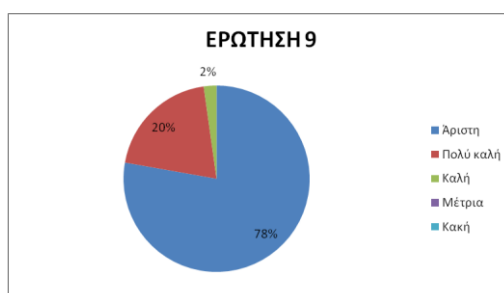
Παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν και για την αξιολόγηση του προσωπικού ως προς την προετοιμασία τους. Συγκεκριμένα, και στην ερώτηση αυτή προκύπτει πως το 82% του δείγματος θεωρεί την προετοιμασία του προσωπικού άριστη, ενώ το υπόλοιπο 18% πολύ καλή. Τα αποτελέσματα των ερωτήσεων αυτών καταδεικνύουν το υψηλό επίπεδο οργάνωσης του προσωπικού για το συγκεκριμένο πρόγραμμα.

Πίνακας 8

Αξιολόγηση του προσωπικού του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας» ως προς την προετοιμασία του

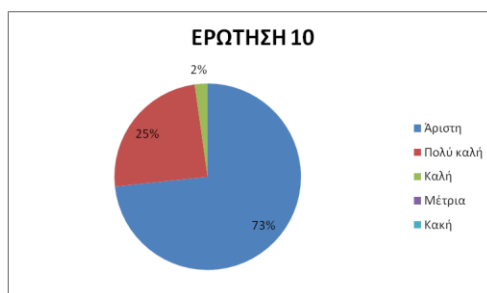
Οι επόμενες τρεις ερωτήσεις έχουν σκοπό να αξιολογηθεί η διαδραστικότητα μεταξύ του προσωπικού και των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα. Για το λόγο αυτό αξιολογείται η μεταδοτικότητα, η επικοινωνία με τους συμμετέχοντες και η πλήρης αξιοποίηση του χρόνου. Αρχικά, το σύνολο του δείγματος είναι ικανοποιημένο από τη μεταδοτικότητα του προσωπικού, χαρακτηρίζοντάς την από άριστη με 78% έως καλή, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 9 που ακολουθεί.

Πίνακας 9

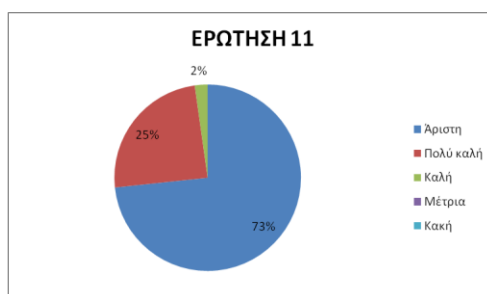
Αξιολόγηση του προσωπικού του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας» ως προς τη μεταδοτικότητά του

Ανάλογα ευρήματα προκύπτουν και από την ερώτηση που έχει ως στόχο την αξιολόγηση της επικοινωνίας του προσωπικού με τους συμμετέχοντες. Από τα αποτελέσματα που προκύπτουν, παρατηρεί κανείς ότι τα ποσοστά κινούνται στα ίδια επίπεδα με τα αντίστοιχα της προηγούμενης ερώτησης, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 10. Τέλος, παρόμοια συμπεριφορά παρατηρείται και την αξιολόγηση του δείγματος, όσον αφορά την πλήρη αξιοποίηση του χρόνου.

Πίνακας 10

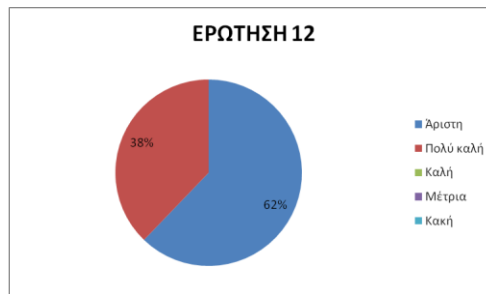
Αξιολόγηση του προσωπικού του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας» ως προς την επικοινωνία του με τους συμμετέχοντες

Πίνακας 11

Αξιολόγηση του προσωπικού του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας» ως προς την πλήρη αξιοποίηση του χρόνου

Αξιολογώντας τη γενική εντύπωση που δίνει το προσωπικό, προκύπτει ότι τα ποσοστά είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά, καθώς το σύνολο των ερωτηθέντων κρίνει την γενική εντύπωση από πολύ καλή, έως άριστη με ποσοστό 62%, όπως φαίνεται και από το παρακάτω διάγραμμα.

Πίνακας 12

Αξιολόγηση του προσωπικού του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας» ως προς τη γενική εντύπωση ως εκπαιδευτικού

Κλείνοντας, αξιολογείται το κατά πόσο το πρόγραμμα επέδρασε στο ενδιαφέρον των μαθητών για την τοπική ιστορία, τον τοπικό πολιτισμό καθώς επίσης και στις γνώσεις τους πάνω στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα πριν και μετά από την επίσκεψη στο Θολωτό Τάφο. Για τον σκοπό αυτό γίνεται στατιστικός έλεγχος του κατά πόσο διαφοροποιούνται τα μέσα επίπεδα των παραπάνω πριν και μετά από την επίσκεψη. Συγκεκριμένα, γίνεται ο δίπλευρος έλεγχος της μορφής:

$$H_0 : \mu_x - \mu_y = 0$$

$$H_1 : \mu_x - \mu_y \neq 0$$

όπου μ_x και μ_y είναι οι πληθυσμιακές αναμενόμενες τιμές πριν και μετά την επίσκεψη. Εφόσον η διακύμανση δεν είναι γνωστή εκ των προτέρων αλλά εκτιμάται, ο έλεγχος πραγματοποιείται με τη βοήθεια της t στατιστικής συνάρτησης η οποία ορίζεται ως:

$$t = \frac{\bar{X} - \bar{Y}}{s \sqrt{\frac{n_x + n_y}{n_x n_y}}}$$

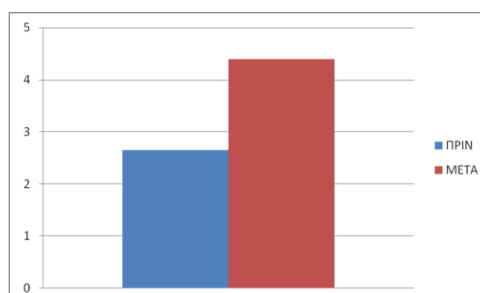
όπου $\bar{X}, \bar{Y}$ είναι οι δειγματικοί μέσοι όροι των δειγμάτων και n_x, n_y είναι το πλήθος των παρατηρήσεων σε κάθε δείγμα, δηλαδή πριν και μετά. Τέλος το s^2 αποτελεί την εκτίμηση της άγνωστης διακύμανσης και ορίζεται ως:

$$s^2 = \frac{(n_x - 1)s_x^2 + (n_y - 1)s_y^2}{(n_x + n_y - 2)}$$

όπου s_x^2, s_y^2 είναι οι δειγματικές διακυμάνσεις κάθε δείγματος. Τέλος, η παραπάνω στατιστική συνάρτηση ακολουθεί, κατά τα γνωστά, την t Κατανομή με $(n_x + n_y - 2)$ βαθμούς ελευθερίας, ενώ θεωρείται το 5% ως επίπεδο σημαντικότητας. Συνεπώς αν

η απόλυτη τιμή της παραπάνω στατιστικής συνάρτησης είναι μεγαλύτερη της αντίστοιχης κριτικής τιμής τότε μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι δεν έχει βάσιμες ενδείξεις να αποδεχτεί τη μηδενική υπόθεση και κατά συνέπεια δέχεται την εναλλακτική, δηλαδή ότι η διαφορά των μέσων είναι μη-μηδενική.

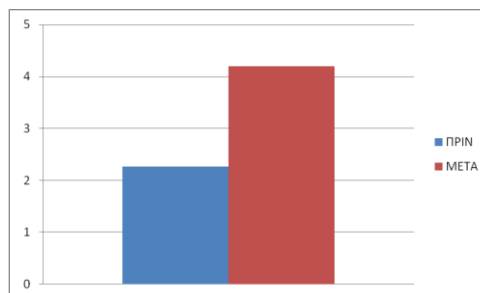
Συγκεκριμένα, για κάθε ένα ερώτημα προκύπτουν τα εξής. Για τη βαθμολόγηση των γνώσεων των μαθητών πάνω στο γνωστικό αντικείμενο του προγράμματος προκύπτει πως μετά από την επίσκεψη οι γνώσεις τους βρίσκονται σε υψηλότερο επίπεδο σε αντίθεση με πριν από την επίσκεψη, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 13 που παρουσιάζει το μέσο όρο των απαντήσεων πριν και μετά. Η διαφοροποίηση αυτή επιβεβαιώνεται και στατιστικά μέσω του παραπάνω ελέγχου. Συγκεκριμένα, η τιμή του ελέγχου είναι $t=-17.38$ και είναι μεγαλύτερη, κατά απόλυτη τιμή, από την αντίστοιχη κριτική τιμή που ισούται με 2.01. Συνεπώς, μπορεί κάποιος να ισχυριστεί πως μετά από την επίσκεψη, το μέσο επίπεδο των γνώσεων των μαθητών πάνω στο γνωστικό αντικείμενο είναι υψηλότερο από το αντίστοιχο πριν από την επίσκεψη.

Πίνακας 13

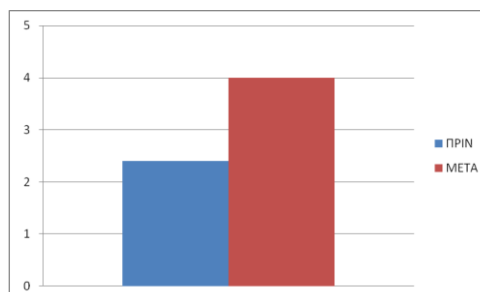
Γνώσεις πριν και μετά από την παρακολούθηση του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

Ομοίως, για τη βαθμολόγηση του ενδιαφέροντος των μαθητών για τη πολιτισμική κληρονομιά των Αχαρνών πριν και μετά από το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, εφαρμόζεται ο στατιστικός έλεγχος της διαφοράς των μέσων. Συγκεκριμένα, η τιμή της στατιστικής t ισούται με -6.12 και είναι μεγαλύτερη κατά απόλυτη τιμή από την αντίστοιχη κριτική τιμή του ελέγχου 2.14 και συνεπώς, απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση και τα επίπεδα των μέσων διαφέρουν. Η διαφορά αυτή γίνεται αντιληπτή και γραφικά, από τον Πίνακα 14.

Πίνακας 14
Ενδιαφέρον για πολιτισμική κληρονομιά των Αχαρνών

Τέλος, ενδιαφέροντα αποτελέσματα προκύπτουν για τις γνώσεις των μαθητών πάνω στο γνωστικό αντικείμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος με θέμα την τοπική ιστορία και τον τοπικό πολιτισμό πριν και μετά από την επίσκεψη των μαθητών. Ακολουθώντας την παραπάνω διαδικασία προκύπτει ότι η τιμή της στατιστικής συνάρτησης t ισούται με -20.65 και είναι μεγαλύτερη κατά απόλυτη τιμή από την αντίστοιχη κριτική τιμή του ελέγχου 2.11 και συνεπώς, απορρίπτεται η μηδενική υπόθεση και τα επίπεδα των μέσω διαφέρουν, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 15.

Πίνακας 15
Τοπική Ιστορία πριν και μετά από την παρακολούθηση του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

Πέρα από τη μεμονωμένη ποσοτική ανάλυση των ερωτήσεων, έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον παρουσιάζει και το να διερευνήσει κανείς την ύπαρξη κάποιας σχέσης μεταξύ των μεγεθών που εξετάζονται. Συγκεκριμένα, με τον υπολογισμό του δειγματικού συντελεστή συσχέτισης μεταξύ των απαντήσεων δύο ερωτήσεων μπορεί κάποιος να εξετάσει κατά πόσο οι ερωτήσεις συνδέονται. Ειδικότερα, ο συντελεστής αυτός παίρνει τη μορφή:

$$Corr(X, Y) = \frac{Cov(X, Y)}{\sqrt{Var(X)}\sqrt{Var(Y)}}$$

και κατά τα γνωστά παίρνει τιμές από -1 έως 1. Στα άκρα δηλώνει τέλεια γραμμική συσχέτιση, θετική ή αρνητική. Αντίστοιχα, σε τιμές από ± 0.5 έως ± 1 δηλώνει ισχυρή σχέση, ενώ για τιμές από ± 0.5 έως 0, ασθενή. Τέλος, για τη τιμή 0, οι δύο μεταβλητές δεν έχουν γραμμική σχέση, χωρίς αυτό να προϋποθέτει ότι είναι ανεξάρτητες, καθώς είναι πιθανό να έχουν κάποια σχέση άλλης μορφής, όπως κυκλική.

Υπολογίζοντας τους δειγματικούς συντελεστές συσχέτισης για κάθε ζεύγος ερωτήσεων προκύπτει μία σειρά αξιοσημείωτων συμπερασμάτων. Συγκεκριμένα, προκύπτει πως οι απαντήσεις για συγκεκριμένα ζητήματα προς αξιολόγηση, συσχετίζονται με άλλα. Ειδικότερα, προκύπτει έντονη σχέση μεταξύ της πρώτης και δεύτερης ερώτησης, δηλαδή της γενικής αξιολόγησης του προγράμματος και της ανταπόκρισης στις προσδοκίες των ερωτηθέντων. Ο δειγματικός συντελεστής συσχέτισης ισούται με 0.75 δηλώνοντας πως η σχέση αυτή είναι θετικά ισχυρή. Επίσης, η γενική αξιολόγηση της οργάνωσης του προγράμματος (πρώτη ερώτηση), σχετίζεται γραμμικά με την γενική εντύπωση ως εκπαιδευτικού για την αξιολόγηση του προσωπικού. Συγκεκριμένα, η τιμή του δειγματικού συντελεστή συσχέτισης ισούται με 0.74 επιβεβαιώνοντας τη σχέση αυτή.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η τιμή του δειγματικού συντελεστή συσχέτισης μεταξύ της αξιολόγησης των μεθόδων διδασκαλίας (ερώτηση 3) και της αξιολόγησης για την πλήρη αξιοποίηση του χρόνου. Η τιμή του συγκεκριμένου δειγματικού συντελεστή ισούται με 0.65 και αποτυπώνει πως οι ερωτηθέντες θεωρούν ότι το πολύ καλό έως άριστο επίπεδο των μεθόδων διδασκαλίας συνδέονται με την πλήρη αξιοποίηση του χρόνου.

Επίσης, όσον αφορά την αξιολόγηση του προσωπικού, τα αποτελέσματα τις στατιστικής έρευνας κατέδειξαν υψηλή γραμμική σχέση μεταξύ του επιπέδου της γνώσης του αντικειμένου και της προετοιμασίας του προσωπικού, δηλώνοντας πως η σχεδόν άριστη γνώση προϋποθέτει και άριστη προετοιμασία ή και το αντίστροφο. Το γεγονός αυτό το επιβεβαιώνει και η υψηλή τιμή του δειγματικού συντελεστή συσχέτισης που ισούται με 0.85.

Τέλος, υψηλή γραμμική συσχέτιση παρατηρήθηκε μεταξύ του επιπέδου της μεταδοτικότητας του προσωπικού και της επικοινωνίας με τους συμμετέχοντες. Η τιμή του δειγματικού συντελεστή συσχέτισης έλαβε την τιμή 0.73 δηλώνοντας πως η μεταδοτικότητα και η επικοινωνία με τους συμμετέχοντες είναι άρρηκτα

συνδεδεμένες και, συνεπώς, επιβεβαιώνει το γεγονός πως η υψηλή μεταδοτικότητα που παρατηρείται είναι προϋπόθεση για μια πολύ καλή έως άριστη επικοινωνία με τους συμμετέχοντες, όπως αποτυπώνεται και από τα αντίστοιχα ποσοστά.

3.7.2 Νέο ερωτηματολόγιο για όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα

Με την επέκταση των δράσεων στους άλλους χώρους πολιτιστικής αναφοράς των Αχαρνών δημιουργήθηκε ένα βασικό ερωτηματολόγιο κλειστού τύπου που παρατίθεται στο παράρτημα II για όλα τα προγράμματα για ταχύτερη στατιστική αξιολόγηση, μεγαλύτερη αξιοπιστία και εγκυρότητα. Το ερωτηματολόγιο αυτό σχεδιάστηκε ύστερα από επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας σε θέματα που αφορούν τη μουσειακή εκπαίδευση. Εξαιτίας του μεγέθους του και καθώς η συμπλήρωσή του συμπίπτει με την αποχώρηση των παιδιών από το πρόγραμμα κάποιοι εκπαιδευτικοί το συμπληρώνουν στο σχολείο και το επιστρέφουν τις επόμενες μέρες με Fax ή με e-mail. Τα ερωτηματολόγια που δεν επιστρέφονται ανέρχονται σε ποσοστό 10%. Έχει διαπιστωθεί ότι από τότε που γνωστοποιήθηκε στους εκπαιδευτικούς ότι το ερωτηματολόγιο θα αξιοποιηθεί στατιστικά η συμπλήρωσή του γίνεται με μεγαλύτερη προθυμία.

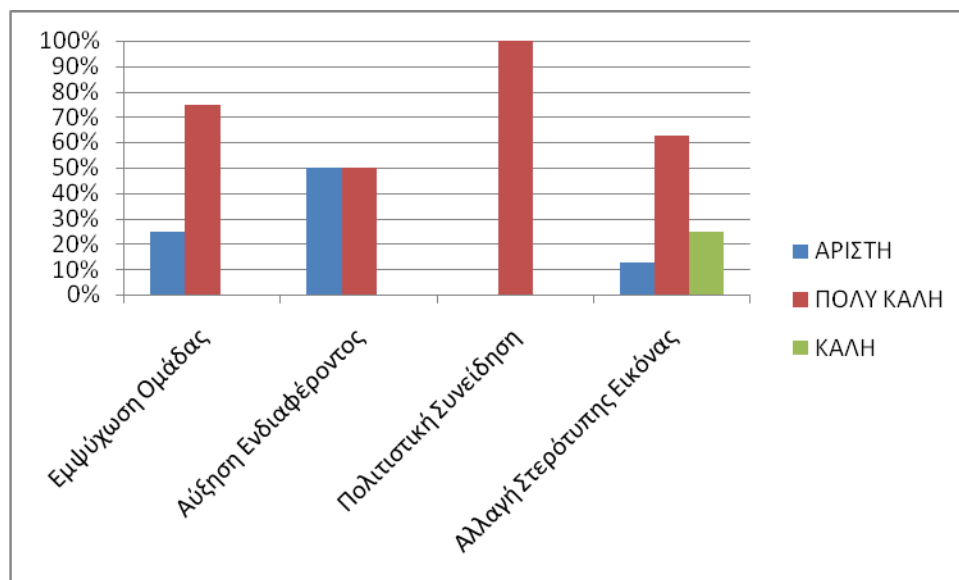
Το νέο βελτιωμένο ερωτηματολόγιο έχει ήδη αρχίσει να μοιράζεται από τη νέα σχολική χρονιά 2010-2011 και από τα μέχρι τώρα στατιστικά στοιχεία προκύπτει ότι υπάρχει έντονο ενδιαφέρον των μαθητών για τον τοπικό πολιτισμό και την τοπική ιστορία. Συγκεκριμένα, από ένα σύνολο 45 ερωτηματολογίων, μέχρι στιγμής, προκύπτει ότι το 50% των ερωτηθέντων βρίσκει ενδιαφέρουσα την ενεργή εμπλοκή τους στο σχεδιασμό και την υλοποίηση του εκπαιδευτικού προγράμματος. Ωστόσο, ένα 12.5% δεν ανταποκρίθηκε με έντονο ενδιαφέρον στην προοπτική αυτή.

Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα, μέχρι στιγμής, συμπεράσματα όσον αφορά την επίδραση του προγράμματος στους μαθητές των σχολείων. Ειδικότερα, στους ερωτηθέντες τέθηκαν ερωτήματα τα οποία σκόπευαν στο εάν το πρόγραμμα συνέβαλε:

1. στην εμφύχωση της ομάδας έτσι ώστε να συνεχίσουν τις δραστηριότητες στο σχολείο,

2. στην αύξηση του ενδιαφέροντος των μαθητών για τον τοπικό πολιτισμό και την τοπική ιστορία,
3. στην καλλιέργεια της πολιτιστικής συνείδησης των μαθητών και
4. στην αλλαγή της στερεότυπης εικόνας των μαθητών για τον τόπο διαμονής τους.

Αξίζει να σημειωθεί πως τα αποτελέσματα της έρευνας δίνουν πολύ ενθαρρυντικά αποτελέσματα για την επιτυχία του προγράμματος στους παραπάνω στόχους του. Συγκεκριμένα, το σύνολο των ερωτηθέντων κρίνει τη συμβολή του προγράμματος από πολύ καλή έως άριστη στους τέσσερις πρώτους τομείς, ενώ για τον τέταρτο την κρίνουν από καλή έως άριστη. Τα παραπάνω ευρήματα παρουσιάζονται, συνοπτικά, και στον Πίνακα 16 που ακολουθεί

Πίνακας 16

Αξιολόγηση ερωτήσεων νέου ερωτηματολογίου του προγράμματος «Σαν παραμύθι. Το τραγούδι της λύρας»

3.7.3 Συζήτηση συμπερασμάτων

Από τα δεδομένα της έρευνας προκύπτει ότι οι εκπαιδευτικές επισκέψεις σε χώρους πολιτιστικής αναφοράς συμβάλλουν στη καλλιέργεια της πολιτισμικής συνείδησης.

Η μείωση της αδιαφορίας των μαθητών απέναντι στην μνημεία του τόπου τους σημειώθηκε μετά από την παρακολούθηση του εκπαιδευτικού προγράμματος αποτελεί ίσως το πιο αξιοσημείωτο από τα προαναφερθέντα αποτελέσματα και συνάδει με την πεποίθηση ότι η παροχή πληροφόρησης και οι δράσεις ευαισθητοποίησης μπορούν να μειώσουν τη αδιαφορία για τη πολιτισμική κληρονομιά και να συμβάλλουν στην ενεργοποίηση του ενδιαφέροντός τους. Η υιοθέτηση θετικής στάσης απέναντι στην τοπική ιστορία και τον πολιτισμό συγκεντρώνει μεγάλο ποσοστό των μαθητών. Φαίνεται λοιπόν ότι οι μαθητές συνδέουν το ρόλο της μουσειακής εκπαίδευσης με την «παιδαγωγική του βλέμματος» για την τοπική πολιτισμική κληρονομιά και ιστορία. Η συντριπτική πλειονότητα των συμμετεχόντων (90%) αναγνωρίζουν ότι ευαισθητοποιήθηκαν σε θέματα ανάδειξης της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς και ιστορίας έπειτα από τη συμμετοχή τους. Θα ήταν ενδιαφέρον να δούμε εάν αυτή η αλλαγή των στάσεων παρουσιάζει ανθεκτικότητα στο χρόνο και αν όντως διαφοροποιεί σε κάποιο βαθμό την καθημερινή πρακτική των μαθητών απέναντι στον πολιτισμό και την ιστορία του τόπου διαμονής τους.

Τα αποτελέσματα της αξιολόγησης καταδεικνύουν την επιτακτική ανάγκη για την δια βίου εκπαίδευση, την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε θέματα μουσειακής αγωγής που αφορούν την τοπική ιστορία και τη θεσμοθέτηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο πλαίσιο μιας ευρύτερης απόπειρας για προστασία και αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς.

Από τα αποτελέσματα γίνεται επίσης φανερό ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση μέσα από οργανωμένες επισκέψεις μπορεί να συμβάλλει στην τόνωση του ενδιαφέροντος των μαθητών και αυριανών πολιτών για το παρελθόν, για το παρόν και το μέλλον του τόπου φοίτησης και διαμονής τους.

3.8 Αποτίμηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Δήμου Αχαρνών

Με αφορμή το εκπαιδευτικό πρόγραμμα στο θολωτό τάφο των Αχαρνών άρχισε η σταδιακή προβολή της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών στον τοπικό και αθηναϊκό Τύπο γεγονός που είχε ως συνέπεια την ευαισθητοποίηση της ευρύτερης κοινής γνώμης. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα αργά αλλά σταθερά συμβάλλουν στην αξιοποίηση και ανάδειξη της τοπικής ιστορίας, στην ευαισθητοποίηση των μαθητών για την προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς και θέτουν τις βάσεις για την καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης των μαθητών—αυριανών πολιτών, την ειρηνική συμβίωση, την αρμονική συνύπαρξη και τον αλληλοσεβασμό. Πρόκειται για ιδιαίτερα σημαντικό αποτέλεσμα, καθώς σε αρκετές περιοχές των Αχαρνών οι σχολικές ομάδες χαρακτηρίζονται για την πολιτισμική τους πολυμορφία και την πολυεθνική τους σύνθεση (ντόπιοι, ετεροδημότες, παλιννοστούντες, τσιγγάνοι, οικονομικοί μετανάστες κυρίως από τις βαλκανικές και ασιατικές χώρες).

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την ανάδειξη του μυκηναϊκού θολωτού τάφου συμπλήρωσε δέκα χρόνια παρουσίας στα πολιτιστικά δρώμενα του Δήμου διαγράφοντας μια επιτυχημένη πορεία που ξεπέρασε κάθε προσδοκία. Εγκάρδια όλα αυτά τα χρόνια υπήρξε η ανταπόκριση από τον εκπαιδευτικό κόσμο όπως συμπεραίνεται από την ενεργή συμμετοχή τους, τα θετικά σχόλια στα φύλλα αξιολόγησης που συμπληρώνουν, αλλά και από τις επισημάνσεις τους που συνέβαλαν σημαντικά στη βελτίωση των προγραμμάτων. Οι εκπαιδευτικοί αφιερώνουν κόπο και χρόνο με αποτέλεσμα την ενεργοποίηση της μαθητικής κοινότητας η οποία μετέχει στην προσπάθεια της ανάδειξης και προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Ιδιαίτερα ενθαρρυντική είναι η παρουσία εκπαιδευτικών που συμμετέχουν στα προγράμματα περισσότερες από μία φορές. Ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν σε αυτά χωρίς προετοιμασία. Ωστόσο, μολονότι εξ αρχής ζητείται η φυσική τους παρουσία σε όλη τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας για να μπορέσουν να την αξιολογήσουν στο σύνολό της, για κάποιους εκπαιδευτικούς η επίσκεψη ισοδυναμεί με την εξασφάλιση ελεύθερου χρόνου και απέχουν ακόμη και ως απλοί θεατές από το χώρο διεξαγωγής του προγράμματος.

Επίσης, πολλοί εκπαιδευτικοί διατυπώνουν το παράπονο ότι δεν έχουν τον απαραίτητο χρόνο για προετοιμασία των μαθητών και απαιτούν μικρότερη προετοιμασία και αμεσότερα αποτελέσματα. Μικρό ποσοστό αποτελούν οι εκπαιδευτικοί που συνοδεύουν τα παιδιά χωρίς να είναι υπεύθυνοι για την προετοιμασία τους. Συνήθως είναι εκπαιδευτικοί που διδάσκουν τους συγκεκριμένους μαθητές σε μη φιλολογικά ή σε «δευτερεύοντα» μαθήματα όπως καλλιτεχνικά, οικιακή οικονομία, ξένες γλώσσες, τεχνολογία κ.ά. Πεποίθηση των διοργανωτών του προγράμματος αποτελεί η δημιουργική διαθεματική εμπλοκή τους που μπορεί να καταστεί χρήσιμο παιδαγωγικό μέσο για την αξιοποίηση της επίσκεψης σε όλες τις φάσεις: στην προετοιμασία στην τάξη κατά τη διάρκειά της και μετά από αυτή. Ας σημειωθεί ότι η αξία της διαθεματικής προσέγγισης επισημαίνεται από τους οργανωτές ήδη από το στάδιο της επικοινωνίας με τους εκπαιδευτικούς (Τρούλη 2008: 85-91). Προτείνεται, για παράδειγμα, η εμπλοκή στην επίσκεψη εκπαιδευτικών που διδάσκουν: οικιακή οικονομία (για θέματα που αφορούν την οικογένεια ως παραγωγική μονάδα, τη διατροφή ιδιαίτερα τη μεσογειακή, την ενδυμασία, κ.ά.), στοιχεία πολιτικής αγωγής, τεχνολογία για την τεχνογνωσία της εποχής που εξετάζεται, των φυσικών και χημικών κυρίως σε ότι αφορά θέματα συντήρησης, αρχαιομετρίας, τεχνικής ανασύνθεσης προσώπου, κ.ά. Θετική αποβαίνει έως τώρα η εμπλοκή μη φιλολόγων σε επισκέψεις που συνδέονται στη συνείδηση μαθητών και εκπαιδευτικών με το μάθημα της ιστορίας. Στη πλειονότητά τους οι εκπαιδευτικοί βασίζονται στην «αυθεντία» του προσωπικού των προγραμμάτων και δεν επιθυμούν να οδηγούν την ομάδα οι ίδιοι.

Η διαγνωστική αξιολόγηση σε διάφορα επιστημονικά πεδία δίνει περισσότερες δυνατότητες διάκρισης των μαθητών, ιδιαίτερα εκείνων που δεν έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον ή κλίση στα φιλολογικά μαθήματα. Σε όλες τις εκπαιδευτικές επισκέψεις που διοργανώνει το Αρχαιολογικό Τμήμα καθολική σχεδόν είναι η διαπίστωση των εκπαιδευτικών ότι διακρίνονται και συμμετέχουν οι μαθητές εκείνοι που στο σχολικό περιβάλλον της τάξης έχουν προβλήματα συμπεριφοράς, κοινωνικής ένταξης ή αδιαφορίας λόγω δυσλεξίας ή άλλων συνδρόμων, ή εξαιτίας του κοινωνικοπολιτιστικού τους περιβάλλοντος. Η αξιολόγηση των προγραμμάτων από τους εκπαιδευτικούς που είχαν στην τάξη τους μαθητές με κάποια ιδιαιτερότητα απέδειξε ότι αυτοί είναι ικανοί να ανταποκριθούν επιτυχώς σε μια εκπαιδευτική επίσκεψη που είναι προσαρμοσμένοι στις δυνατότητές τους. Ιδιαίτερα ενθαρρυντική

είναι η ενεργητική συμμετοχή μαθητών που στο σχολείο επιδεικνύουν αδιάφορη ή κακή συμπεριφορά.

Η παροχή ευκαιριών επικοινωνίας σε όλους τους μαθητές χωρίς διακρίσεις, ο συνδυασμός θεωρίας και πράξης, ο μικρός βαθμός δυσκολίας, συμβάλλει θετικά στην ενεργοποίησή τους, τη συμμετοχή, τη δράση, το συναγωνισμό. Η αξιοποίηση του «λάθους» με διακριτικότητα και χωρίς διάθεση μείωσης του μαθητή προωθεί τη διερεύνηση και τον προβληματισμό της ομάδας και προάγει τη γνώση.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία που ακολουθείται έχει παρατηρηθεί από την έως τώρα εμπειρία ότι στα παιδιά του Δημοτικού αρέσει να υποδύονται ρόλους και να εκφράζονται μέσα από την εικαστική έκφραση, την αφή και την εξερεύνηση. Τα μεγαλύτερα παιδιά επιθυμούν περισσότερες πληροφορίες για τα αντικείμενα, ασκούν κριτική παρατήρηση και σχολιασμό, αλλά εξακολουθεί να τους αρέσει να υποδύονται ρόλους ιδιαίτερα όταν ενθαρρύνονται από τους συνομήλικούς τους. Μολονότι γενικά διαπιστώνεται αδιαφορία των μεγαλύτερων ηλικιακά μαθητών στις πολιτιστικές επισκέψεις, αποτέλεσε θετική έκπληξη η ενεργητική συμμετοχή μαθητών Γυμνασίου και Λυκείου⁹ που έδειξαν ιδιαίτερο ενθουσιασμό και ενδιαφέρον στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα για την ανάδειξη του τύμβου του Σοφοκλή και την εικαστική προσέγγιση της έκθεσης του Βαρλάμου.

Όσον αφορά τις εμπειρίες των μαθητών, όπως αυτές καταγράφονται στις επιστολές που μας αποστέλλουν, διαπιστώνεται ότι οι μαθητές ευχαριστιούνται την επίσκεψη και μαθαίνουν περισσότερα απ' ό,τι στο σχολείο, με λιγότερο κόπο και πίεση (διασκεδαστική μάθηση). Θεωρούν την επίσκεψη ενδιαφέρουσα κοινωνική έξοδο που τους δίνει τη δυνατότητα να μάθουν με τους συμμαθητές τους και από τους συμμαθητές τους. Θετική επίσης είναι η ανταπόκριση ανθρώπων διαφορετικών ηλικιών, ικανοτήτων νοημοσύνης, ενδιαφερόντων και εμπειριών στους οποίους απευθύνονται τα εκπαιδευτικά προγράμματα χρησιμοποιώντας διαφορετικά ερμηνευτικά μέσα (Γκαζή 2004: 3-11).

Η ανάδειξη του Θολωτού Τάφου κατέστησε σαφές ότι αξιοποιώντας την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να παραγάγει πνευματικό έργο και να δώσει ώθηση στην παιδεία και τον πολιτισμό. Κι αυτό ήταν το πρώτο βήμα σε μια διαδρομή που ως τελικό στόχο έχει την ανάδειξη και την προστασία των αρχαιοτήτων των Αχαρνών. Ανταποκρινόμενο το Αρχαιολογικό

⁹ Ιδιαίτερη θερμή συμμετοχή επέδειξε το Γυμνάσιο Θρακομακεδόνων περιοχή γειτονική της Βαρυμπόμπης όπου βρίσκεται ο ταφικός οικογενειακός περίβολος.

Τμήμα στη απαίτηση να είναι επισκέψιμος ο Θολωτός Τάφος και από ενήλικες, Έλληνες και ξένους ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, προχώρησε στην έκδοση ενημερωτικού φυλλαδίου που παρείχε πληροφορίες για το Θολωτό Τάφο και τα ευρήματά του, στα ελληνικά και στα αγγλικά καθώς και έγχρωμων καρτ ποστάλ, ενώ το 2007 προχώρησε στην έκδοση ενημερωτικού φυλλαδίου και στη γερμανική γλώσσα.

Η λειτουργία του εκπαιδευτικού προγράμματος στην Αρχαιολογική Συλλογή συνάντησε δυσχέρειες, τόσο από άποψη προσωπικού, όσο και από οικονομική άποψη. Η συλλογή δεν διαθέτει αίθουσα εκπαιδευτικών προγραμμάτων ούτε χώρο ανάπαυλας των μαθητών. Αυτό προκάλεσε την αντίδραση των εκπαιδευτικών και τη διατύπωση παραπόνων, αλλά και την αυστηρή αντίδραση του φυλακτικού προσωπικού για το διάλειμμα των μαθητών στον περιορισμένο χώρο υποδοχής. Το πρόγραμμα απευθύνθηκε εκτός από το Γυμνάσιο και στη έκτη Δημοτικού με την αντίληψη ότι τα παιδιά είχαν διδαχτεί την σχετική ύλη από το μάθημα της κοινωνικής και πολιτικής αγωγής του σχολικού προγράμματος έτσι ώστε να μπορέσουν να κατανοήσουν τις κοινωνικές και πολιτικές δομές στην αρχαιότητα και να κάνουν σύγκριση με το παρόν. Δυστυχώς διαπιστώσαμε ότι το μάθημα στο Δημοτικό παρά το γεγονός ότι τυπικά υπάρχει στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα στην πράξη δεν διδάσκεται. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όπως μας ομολόγησε τη μέρα του προγράμματος ο δάσκαλος των παιδιών της έκτης Δημοτικού στηρίχθηκε στη φιλότιμη προσπάθειά του καθώς αφιέρωσε δύο διδακτικές ώρες για την προετοιμασία των μαθητών.

3.9 Προτάσεις για τη βελτίωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων

Η αναγνώριση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων ως θεσμού από τους δημότες και η αποδοχή τους από το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού και το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων καθιστά τους οργανωτές τους υπεύθυνους για τη βελτίωση των προγραμμάτων αξιοποιώντας τις κεκτημένες εμπειρίες.

Τα προγράμματα πρέπει να συστηματοποιηθούν και να διευρυνθούν, γεγονός που προϋποθέτει οικονομική υποστήριξη για την απασχόληση προσωπικού και την προμήθεια εποπτικού υλικού.

Θεωρείται απαραίτητη η θεωρητική κατάρτιση και επιμόρφωση των εκπαιδευτών-εμψυχωτών σε θέματα που σχετίζονται με τη μουσειοπαιδαγωγική και τη διδακτική της ιστορίας (Δάλλκος 2000: 36) προκειμένου να αξιοποιηθούν τα τοπικά μουσεία, τα μνημεία και το ιστορικό τοπίο ως περιβάλλοντα ανάγνωσης και έρευνας του παρελθόντος (Κασβίκης & Ανδρέου 2008: 132).

Απαιτείται αναβάθμιση της υφισταμένης και δημιουργία νέας υλικοτεχνικής υποδομής των εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τις άμεσες και τις μακροπρόθεσμες ανάγκες. Όπως για παράδειγμα χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών από τους μαθητές κατά τη διάρκεια του προγράμματος του Θολωτού Τάφου για πιο ελκυστική προσέγγιση του γνωστικού αντικείμενου (Crook 1994).

Απαιτούνται επίσης ποιοτικά εκπαιδευτικά μέσα για την υποστήριξη των προγραμμάτων. Το δυνατό υποστηρικτικό πλαίσιο βοηθά τους εκπαιδευτικούς να προγραμματίσουν σωστά την επίσκεψή τους και να αξιοποιήσουν καλύτερα το προσφερόμενο προϊόν (Black 2009: 201) .

Το πακέτο του εκπαιδευτικού υλικού θα πρέπει να συμπληρωθεί με CD-ROM και διαδικτυακούς τόπους. Προτείνεται η ιστοσελίδα του Τμήματος να γίνει διαδραστική για πληρέστερη ανατροφόδοτηση.

Σημαντικός θεωρείται ο εμπλουτισμός της έκθεσης αντιγράφων. Η επαφή με τα αντικείμενα αποτελεί συμπληρωματική αλλά απαραίτητη διαδικασία διερεύνησης από τους μαθητές, της εποχής στην οποία ανήκει ο εκάστοτε χώρος πολιτιστικής αναφοράς.¹⁰

¹⁰ Η έκθεση για που διαθέτει το πρόγραμμα του Θολωτού Τάφου είναι ελλιπής καθώς τα πιο σημαντικά ευρήματα είναι αδύνατο να αναπαραχθούν εξαιτίας της ευπάθειας του υλικού κατασκευής

Είναι αναγκαία η ανάπτυξη περισσότερων συμμετοχικών δράσεων των προγραμμάτων μουσειακής εκπαίδευσης σχετικές με βάση τη δημογραφική σύνθεση της τοπικής κοινωνίας και με τα ποικίλα εθνοτικά, θρησκευτικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά.

τους (ελεφαντοστό) ή απαιτούν μεγάλο κόστος, ενώ αντίγραφα που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στο πρόγραμμα των εποχών χρήσης του αρχαιολογικού χώρου (από τη μυκηναϊκή έως τη κλασική εποχή) δεν υπάρχουν προς διάθεση καθώς έχει μειωθεί η παραγωγή τους από τα εργαστήρια του ΤΑΠ.

3.10 Προβλήματα στην ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς των

Αχαρνών

Τα έργα ανάπτυξης στο Δήμο Αχαρνών, η άναρχη δόμηση και η οικοδομική δραστηριότητα καταστρέφουν το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον. Ο διάλογος με την πολιτισμική κληρονομιά αποσκοπεί στο να περισωθεί ό, τι απέμεινε ώστε να κληροδοτηθεί στις επόμενες γενιές. Θεωρείται επομένως αναγκαία όχι μόνο η επέμβαση του ΟΤΑ, αλλά και των αρμόδιων κρατικών υπηρεσιών στο σχεδιασμό και προγραμματισμό εκπαίδευσης και ενημέρωσης των πολιτών, έργων ανάπλασης του δομημένου περιβάλλοντος, αποκατάστασης ανάπτυξης και προστασίας των μνημείων και του περιβάλλοντος χώρου τους όπως στο αρχαίο θέατρο στο κέντρο του Δήμου, στον Θολωτό Τάφο στον Κόκκινο Μύλο (δεδομένου και της γειτνίασης του με το ρέμα της Καναπίτσας παραπόταμου του Κηφισού), στη ρωμαϊκή αγροικία στην Αυλίζα κ.ά.

Βασική προϋπόθεση για την ολοκληρωμένη ανάδειξη των αρχαιολογικών μνημείων είναι η προστασία τους, η συντήρησή τους και τα έργα υποδοχής του κοινού. Ο αρχαιολογικός χώρος του Θολωτού τάφου για παράδειγμα μετά από συνεχείς οχλήσεις προς τη Β' Ε.Π.Κ.Α. τόσο από το Δήμο όσο και από σχολεία των Αχαρνών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα φυλάσσεται από το 2003 με αποσπασμένο προσωπικό του ΥΠ.ΠΟ. Επισημαίνεται ότι ενώ έγιναν όλες οι απαραίτητες ενέργειες από τη Τοπική Αυτοδιοίκηση προς το ΥΠ.ΠΟ. προκειμένου να χρηματοδοτηθεί η συντήρηση του τάφου και ο εξωραϊσμός του περιβάλλοντος χώρου από το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006, από το ΕΣΠΑ ή από άλλους φορείς, δεν προωθήθηκε το αίτημα - που είναι αίτημα αναπτυξιακής πολιτιστικής και κοινωνικής αναγκαιότητας. Οι υπάλληλοι του ΥΠ.ΠΟ. στεγάζονται σε φυλάκιο που κατασκευάστηκε το 2005 χωρίς μελέτη από το Δήμο και δεν πληροί τις λειτουργικές προϋποθέσεις και αισθητικές προδιαγραφές ούτε για τη φιλοξενία του φυλακτικού προσωπικού ούτε για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών. Το 2007-2008 ο Δήμος υπό την εποπτεία της Διεύθυνσης Αναστήλωσης ανέλαβε τις εργασίες συντήρησης του χώρου χωρίς αυτεπιστασία του ΥΠ.ΠΟ. Συγκεκριμένα με έξοδα της Κοινοφελούς Επιχείρησης Εκπαίδευσης και Πολιτισμού του Δήμου (πρώην Δ.Ε.Α.Δ.Α. και Κ.Ε.Δ.Α.) και δύο υπαλλήλους της τεχνικής υπηρεσίας του Δήμου με οδηγίες της Δ/σης Αναστήλωσης και του Πολυτεχνείου έγινε πιλοτική πειραματική εφαρμογή αρμολόγησης της τοιχοδομίας με πηλοκονίαμα εσωτερικά και εξωτερικά. Στην οροφή

της θόλου τοποθετήθηκε προστατευτικό πλέγμα για την ασφάλεια των επισκεπτών. Η αρμολόγηση στο διάδρομο έμεινε ημιτελής, καθώς την άνοιξη του 2008 σταμάτησε λόγω έλλειψης συστηματικής επίβλεψης από τις υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ., απουσίας εξειδικευμένου προσωπικού και απειθαρχίας των εργατών του Δήμου που αντιμετώπιζαν τη συγκεκριμένη εργασία ως πάρεργο και έξω από τα καθήκοντά τους.

Σημαντικό πρόβλημα στις Αχαρνές αποτελεί η πρόσβαση στους χώρους πολιτιστικής αναφοράς. Στα εκπαιδευτικά προγράμματα συχνά εκφράζουν την επιθυμία να συμμετάσχουν παιδιά με ειδικές ανάγκες που συνήθως απέχουν από αντίστοιχες εκπαιδευτικές δραστηριότητες λόγω πρακτικών προβλημάτων (Γκότσης 2003: 207-213). Δυστυχώς οι οικονομικές προτεραιότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης καθιστούν την πολιτική κοινωνικής πρόνοιας όπως η προσβασιμότητα των ατόμων με ειδικές ανάγκες, πολυτέλεια. Οι περισσότεροι χώροι πολιτιστικής αναφοράς των Αχαρνών δεν διαθέτουν βασικές αστικές υποδομές όπως θέσεις στάθμευσης, κατάλληλες εισόδους, κεκλιμένα επίπεδα, κατάλληλους ανελκυστήρες, κατάλληλους φωτισμούς, ράμπες, μπάρες, πινακίδες, ειδικά σήματα, χειρολισθήρες, κλπ. (Πολυχρονίου 2004: 43-50). Εκτός από το χώρο της Αρχαιολογικής Συλλογής τα εμποδιζόμενα άτομα αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα πρόσβασης και κίνησης εξαιτίας ενός παρωχημένου σχεδιασμού κτηριακών υποδομών, μέσων μαζικής μεταφοράς, κ.ά. (Τσιτούρη 2005: 37-41). Ο αρχαιολογικός χώρος, για παράδειγμα, του Θολωτού Τάφου όσο και το κτήριο όπου διεξάγονται τα εκπαιδευτικά προγράμματα («Θολωτός Τάφος», «Ιστορία της Γραφής» και «ο μαγικός κόσμος του Καραγκιόζη») στο Πολιτιστικό Κέντρο του Κόκκινου Μύλου δεν διαθέτει υποδομές για να υποστηρίξει την πρόσβαση και παρουσία των εμποδιζόμενων ατόμων. Το 2002 η παρουσίαση του προγράμματος για τον Θολωτό Τάφο (προβολή slides, βιντεοταινίας, διάλεξη) πραγματοποιήθηκε στο χώρο του Ειδικού Γυμνασίου-Λυκείου στο Ίλιο από τους εργαζόμενους και με την πολύτιμη βοήθεια των κοινωνικών λειτουργών της Δ.Ε.Α.Δ.Α. καθώς η μεταφορά τους στον αρχαιολογικό χώρο ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Το 2003 εν όψει του Ευρωπαϊκού Έτους Ατόμων με Αναπηρία και το 2004 εν όψει της διοργάνωσης των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών αγώνων ζητήθηκε από το γραφείο προσβασιμότητας του ΥΠ.ΠΟ. να υλοποιήσει μελέτη για την πρόσβαση ατόμων με κινητικές δυσκολίες στον Θολωτό Τάφο. Παρά τις συνεχείς οχλήσεις η μελέτη δεν υλοποιήθηκε ποτέ.

Επίσης η μετακίνηση των μαθητών αποτελεί σημαντικό πρόβλημα τα τελευταία τρία χρόνια εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Η οργάνωση των μαθητών από τα σχολεία των Αχαρνών σε μικρές ομάδες είναι εφικτή καθώς τη μετακίνηση τους αναλαμβάνει δωρεάν το πούλμαν του Δήμου. Δεν ισχύει το ίδιο για τις ομάδες των μαθητών εκτός των Αχαρνών που πληρώνουν μεγάλο κόμιστρο στα πούλμαν για τη μεταφορά τους. Αυτό προκαλεί μεγάλα προβλήματα στη λειτουργία των προγραμμάτων καθώς τα σχολεία πιέζουν για μαζική συμμετοχή μολονότι στο Θολωτό Τάφο και στην Αρχαιολογική Συλλογή για την προστασία των χώρων και την ασφάλεια των επισκεπτών δεν επιτρέπεται η είσοδος σε ομάδες πάνω από 25 ή 30 το πολύ ατόμων. Εξάλλου στις μεγάλες ομάδες μειώνονται οι ευκαιρίες συμμετοχής και ποιοτικής διδασκαλίας και δυσκολεύεται το έργο των εκπαιδευτών-εμψυχωτών.

Η έλλειψη επαρκών χώρων δραστηριοτήτων, όπως συμβαίνει στην Αρχαιολογική Συλλογή και στη Δημοτική Πινακοθήκη, δυσχεραίνει τη λειτουργία της οργάνωσης της επίσκεψης. Στη Συλλογή παρατηρήθηκε επίσης από τους μαθητές δυσκολία στην κατανόηση των πληροφοριακών στοιχείων που συνοδεύουν τα εκθέματα.

Η έλλειψη οικονομικών πόρων αποτελεί το κυριότερο εμπόδιο στην υλοποίηση προγραμμάτων ανάδειξης της πολιτισμικής κληρονομιάς. Το πρόγραμμα του Θολωτού Τάφου, για παράδειγμα, κατά τα πέντε χρόνια λειτουργίας έδινε δωρεάν το εκπαιδευτικό υλικό στους ενδιαφερόμενους. Εντούτοις, τα τελευταία πέντε χρόνια τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα της Δημοτικής Επιχείρησης και η αλλαγή της οικονομικής της πολιτικής επέβαλαν την οικονομική συμμετοχή των μαθητών με μικρό αντίτιμο. Τα έσοδα του προγράμματος ωστόσο είναι ανταποδοτικού χαρακτήρα και καλύπτουν τις λειτουργικές ανάγκες δίνοντας τη δυνατότητα της συνέχισης της προσπάθειας και της βελτίωσης των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τους μαθητές (εξοπλισμός, μουσειοσκευή, αναλώσιμα, λογαριασμούς τηλεφώνου).

Σε ό,τι αφορά το προσωπικό του Αρχαιολογικού Τμήματος μολονότι στελεχώνεται από επιστήμονες (αρχαιολόγους και ιστορικούς) και επιμορφωμένο προσωπικό, η σχέση εργασίας και η αδυναμία της επιχείρησης να πληρώσει τους εργαζόμενους για πολλούς μήνες (συχνά πάνω από δώδεκα) προκαλεί δυσχέρειες στην υλοποίηση και στην εκπόνηση των προγραμμάτων. Στην πραγματικότητα η απόδοση υψηλού επιπέδου υπηρεσιών προσκρούει στην έλλειψη δέσμευσης από την εκάστοτε διοίκηση για ενιαία πολιτιστική πολιτική, στους αποτυχημένους προϋπολογισμούς, στην απουσία ξεκάθαρων στόχων, στην έλλειψη εξειδικευμένων

στελεχών σε ανώτερο επίπεδο, στην έλλειψη αφοσίωσης του προσωπικού λόγω της περιορισμένης δυνατότητας εξέλιξης, στην έλλειψη κινήτρων, στους χαμηλούς μισθούς και στη συνεχή αλλαγή του προσωπικού (Black 2009: 155).

Η αναμενόμενη ανάπτυξη προς όφελος της τοπικής κοινωνίας δεν πραγματοποιήθηκε με τους ρυθμούς που αναμενόταν. Σημαντική για τη κοινωνία των Αχαρνών είναι η εκκρεμότητα της αποκάλυψης του αρχαίου θεάτρου που θα αποτελέσει σταθμό για την κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική αναβάθμιση της περιοχής. Οι χρονοβόρες διαδικασίες των απαλλοτριώσεων και οι γραφειοκρατικές αγκυλώσεις του ΥΠ.ΠΟ. αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα για τη συνέχιση της ανασκαφής και την προσδοκώμενη ανάπλαση της περιοχής.

Ο συγκεντρωτισμός του κράτους, η ανισοκατανομή των οικονομικών πόρων η γραφειοκρατία, η χαμηλή χρηματοδότηση και το απαρχαιωμένο θεσμικό πλαίσιο, προκαλεί την πνευματική και καλλιτεχνική καχεξία και των Αχαρνών. Για το λόγο αυτό καθίσταται αναγκαία η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων στον τομέα του πολιτισμού από την κεντρική στην περιφερειακή διοίκηση και την Τοπική Αυτοδιοίκηση για την άσκηση της πολιτιστικής πολιτικής που απευθύνεται στον πληθυσμό των τοπικών κοινοτήτων. Τα κονδύλια τα οποία δίνονται έως τώρα από τα προγράμματα της περιφέρειας είναι πενιχρά και δεν αφορούν μακροπρόθεσμα έργα υποδομής στον πολιτισμό αλλά εφήμερες πολιτιστικές δράσεις όπως το φεστιβάλ του Σεπτεμβρίου. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση των Αχαρνών πνιγμένη στα καθημερινά προβλήματα της παρά τις καλές προθέσεις δεν αντιμετωπίζει την πολιτισμική κληρονομιά ολιστικά ως ενιαία οντότητα αλλά επεμβαίνει σημειακά.

3.11 Προτάσεις για την αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών

Τα μνημεία των Αχαρνών αποτελούν σημεία αναφοράς στα οποία μπορούν οι πολίτες αυτόχθονες, μέτοικοι και μετανάστες να σταθούν και να επαναπροσδιορίσουν την εικόνα της πόλης τους, με πρωταρχικό μέλημα την καλλιέργεια της πολιτιστικής τους συνείδησης. Η διοίκηση, σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο, οι πολιτιστικά ενεργοί και ενδιαφερόμενοι πολίτες είναι οι τρεις θεμελιώδεις συντελεστές για τη διατήρηση της πολιτιστικής φυσιογνωμίας της πόλης. Η αξιοποίησή της αποτελεί κεντρικό σημείο πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής αναπτυξιακής δράσης για το σύνολο της κοινωνίας των Αχαρνών.

Η πολιτισμική κληρονομιά μπορεί να αποτελέσει ισχυρό εργαλείο ανάπτυξης και αναμόρφωσης της περιοχής, καθώς μπορεί να συμβάλει σημαντικά στη δημιουργική της αξιοποίηση στο παρόν (Παρπαϊρης 2006: 442-451):

- την οικονομική της ανάπτυξη, ανταγωνιστικότητα και τη βιωσιμότητά της
- την προσέλκυση επενδύσεων
- την ενίσχυση της κοινωνικής ενσωμάτωσης και συνοχής,
- την άμβλυνση των κοινωνικών εντάσεων
- τη μείωση του τοπικιστικού φανατισμού
- τη διατήρηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας
- την δημιουργική συμμετοχή των δημοτών
- τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης
- την παροχή ίσων ευκαιριών πρόσβασης και συμμετοχής στα πολιτιστικά αγαθά
- την βελτίωση ποιότητας ζωής
- την αναβάθμιση των υποβαθμισμένων περιοχών
- την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος

Ο δήμος των Αχαρνών διαθέτει σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία και μπορεί να ενταχθεί στους πολιτιστικούς τουριστικούς προορισμούς της Αττικής, υψηλής ποιότητας και δωδεκάμηνης διάρκειας με προγράμματα πολιτιστικής δράσης όπως επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, διοργάνωση πολιτιστικών

εκδηλώσεων θέασης και ακρόασης ή σε χώρους ιδιαίτερης περιβαλλοντικής ομορφιάς.

Η οργάνωση πολιτιστικών δραστηριοτήτων στη Δημοτική Πινακοθήκη, στους αρχαιολογικούς χώρους του Θολωτού Τάφου στον Κόκκινο Μύλο, στον Τύμβο του Σοφοκλή στην Βαρυμπόμπη, στη Ρωμαϊκή Αγροικία στην Αυλίζα και στην Αρχαιολογική Συλλογή θα παίζουν σημαντικό ρόλο στην πνευματική καλλιέργεια θα συμβάλουν σημαντικά στην ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς του Δήμου και στην οικονομική του ανάπτυξη. Πρόκειται για στρατηγικές που ακολουθούνται διεθνώς σε πολλές περιοχές, κυρίως υποβαθμισμένες, και αφορούν πολιτιστικές και καλλιτεχνικές δράσεις που συνδυάζονται με υποδομές αναψυχής και διασκέδασης. Συγχρόνως οι πολιτιστικές δραστηριότητες αποτελούν ισχυρό μέσο για την ανάπτυξη της πόλης καθώς συμβάλλουν στην άμβλυνση των αντιθέσεων μεταξύ μειονοτικών και κυρίαρχων ομάδων. Η συμμετοχή σε πολιτιστικές δραστηριότητες δημιουργεί δεσμούς επαφής και επικοινωνίας, δημιουργεί την «αίσθηση του ανήκειν», υπερβαίνει σύνορα και διαχωριστικές γραμμές, αντιμάχεται τον κοινωνικό αποκλεισμό και αποτελεί τον συνεκτικό ιστό για ισχυρή κοινωνική συνοχή.

Είναι αυτονόητο ότι η Τοπική Αυτοδιοίκηση και οι υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ. θα πρέπει να είναι αρωγοί σε αυτή τη προσπάθεια δείχνοντας ένα σύγχρονο πρόσωπο πολιτικής βούλησης καθώς απαιτούνται συντονισμένες προσπάθειες όλων των εμπλεκόμενων φορέων για την εφαρμογή προγραμμάτων συντήρησης, προστασίας και ανάδειξης των αρχαιολογικών μνημείων και του περιβάλλοντος χώρου τους. Βάσει και του κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων, στις αρμοδιότητες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης εντάσσεται και η εφαρμογή πολιτικών για την ανάδειξη και προστασία του τοπικού πολιτισμού. Επιπλέον η Τοπική Αυτοδιοίκηση μπορεί να ασκήσει οποιαδήποτε αρμοδιότητα της ανατεθεί από το ΥΠ.ΠΟ. με προγραμματικές συμβάσεις, κατά τις διατάξεις του Άρθρου 225 παρ. 5 για την ανάδειξη, προστασία και συντήρηση μνημείων, όπως του Θολωτού Τάφου, την ανέγερση και λειτουργία χώρων πολιτιστικών λειτουργιών και χρηματοδότηση δραστηριοτήτων όπως τα εκπαιδευτικά προγράμματα που διεξάγονται από τη Κοινωφελή Επιχείρηση του Δήμου για την ανάδειξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς των Αχαρνών (Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων 2006, Μελέτη ΚΕΔΚΕ – ΕΕΤΑΑ 1993: 15-20).

Ο πολιτιστικός πλούτος των Αχαρνών θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί από την Τοπική Αυτοδιοίκηση ως σημαντικό πλεονέκτημα αποτελώντας παράλληλα πολιτική προτεραιότητα και κύριο εργαλείο αστικής αναζωογόνησης. Ταυτόχρονα, η

πολιτισμική κληρονομιά είναι σε θέση να κάνει ελκυστικό τον τόπο από πλευράς προσέλκυσης επενδύσεων, να δημιουργήσει επιχειρηματικές ευκαιρίες και θέσεις απασχόλησης λόγω του τουριστικού ενδιαφέροντος που θα προκληθεί από το άνοιγμα των αρχαιολογικών χώρων και ιστορικών τόπων στους επισκέπτες.

Έως τώρα το πρόγραμμα του δήμου Αχαρνών για τον πολιτισμό παρουσιάζει σοβαρές ελλείψεις σε υποδομές, μελέτες και εξειδικευμένο προσωπικό. Οι τοπικές αρχές καλούνται να διαδραματίσουν ιδιαίτερο ρόλο στην προστασία και ανάδειξη των τοπικών πολιτιστικών αγαθών για την ανάπτυξη, την πρόοδο και την ευημερία των τοπικών κοινωνιών. Για να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σ' αυτόν το ρόλο, οι τοπικοί φορείς εξουσίας χρειάζονται επαρκή μέσα όπως κατάλληλα καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό και ένα θεσμικό πλαίσιο που να αμβλύνει τη διαμάχη με τους κεντρικούς φορείς εξουσίας και να δημιουργεί ένα σύστημα εξεύρεσης οικονομικών πόρων από εθνικές και ευρωπαϊκές πηγές. Στο πλαίσιο αυτό, κρίνεται αναγκαία η διασφάλιση των απαραίτητων χρηματοδοτήσεων των δήμων για έργα, μελέτες και ενέργειες που αφορούν πολιτιστικές υποδομές και υπηρεσίες.

Τα προγράμματα για την προστασία και τη διατήρηση της υλικής και της άυλης, κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος θα πρέπει να παρέχουν, στα μέλη της τοπικής κοινότητας και στον επισκέπτη, ίσες ευκαιρίες και πρόσφορους τρόπους που να καθιστούν δυνατή τη κατανόηση και την αξιολόγηση της σημασίας τους, να προωθούν την γνώση και το σεβασμό ενθαρρύνοντας τους κατοίκους της περιοχής να αποκτούν άμεσο ενδιαφέρον για την φροντίδα της και τη διατήρησή της.

Η αξιοποίηση στηρίζεται επίσης στην ορθή πολιτιστική πολιτική και στη δεοντολογική διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς που θα ακολουθήσει η Τοπική Αυτοδιοίκηση, όπως η ένταξη των έργων στα τοπικά αναπτυξιακά προγράμματα, καθώς η αξιοποίησή της συχνά καταλήγει σε αποτελέσματα αντίθετα από τα επιδιωκόμενα, με κύριο γνώρισμα την αλλοίωση ή ακόμη και την καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών.

Η προσπάθεια ωστόσο προσκρούει συχνά στην έλλειψη συντονισμού, στην ανεπάρκεια των υλικών μέσων, στην έλλειψη ειδικών γνώσεων, στην απουσία εξειδικευμένου προσωπικού και στην αδράνεια των τοπικών φορέων, οι οποίοι δεν καλύπτονται από κάποιο νομικό πλαίσιο, ή δεν έχουν την στήριξη από τους επίσημους φορείς της πολιτείας.

Προτείνεται η δημιουργία ενός πολιτιστικού οργανισμού που θα ανήκει στο Δήμο στον οποίο θα ενταχθούν όλες οι πολιτιστικές δράσεις, όπως αυτές του

Αρχαιολογικού Τμήματος που αφορούν τη μουσειακή εκπαίδευση, με σκοπό την ανάδειξη και αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς και την προώθηση και προβολή της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας. Από την έως τώρα λειτουργία του Τμήματος Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας των Αχαρνών ως φορέα της Επιχείρησης του Δήμου με τα δυσεπίλυτα οικονομικά προβλήματα θεωρείται ανέφικτη η συνέχιση των δράσεων. Οι δράσεις, ιδιαίτερα στα αρχαιολογικά μνημεία, προσέκρουαν πάντα στον μη αποδεκτό ρόλο των Δημοτικών Επιχειρήσεων σε αυτό τον τομέα από τις υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ. Ήδη από το 2005 η Β' Ε.Π.Κ.Α. ζητούσε εγγράφως τη δημιουργία αρχαιολογικού τμήματος στον Δήμο προκειμένου να παρακαμφθούν νομικά προβλήματα. Για να λειτουργήσει ο νέος πολιτιστικός οργανισμός ως ένας δραστήριος και ζωντανός φορέας, θα πρέπει να συντονίζεται από μια διεπιστημονική ομάδα, αποτελούμενη από επιστήμονες ειδικούς στη μουσειολογία, τη μουσειακή εκπαίδευση, την αρχαιολογία, την ιστορία, την κοινωνιολογία, την ανθρωπολογία, τις έρευνες κοινού, κ.ά. Η ομάδα αυτή θα πρέπει να ενεργοποιήσει τις εν δυνάμει ομάδες κοινού, όπως μαθητές, συνταξιούχους, ομάδες συνεταιρισμών και άλλων κοινωνικών ομάδων, μέσα από συζητήσεις (Focus Group) συμπλήρωση ερωτηματολογίων και άλλες μορφές έρευνας για να βρει τη ταυτότητα του νέου φορέα. Πρέπει να προηγηθεί μια σχετική έρευνα και να απαντηθούν μεταξύ άλλων ερωτήματα για το ποια είναι η τοπική κοινωνία, ποιες ομάδες σε αυτήν κατέχουν τον ηγεμονικό λόγο και ποιες είναι περιθωριοποιημένες, πόσο δύνανται και θέλουν να ανακατευτούν σε μια τέτοια διαδικασία.

Η εξεύρεση πρόσθετων πόρων, δωρεών και κληροδοτημάτων προς τον Πολιτιστικό Οργανισμό του Δήμου, η ενθάρρυνση της χορηγίας από τοπικούς και μη φορείς θα μπορούσε επίσης να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά του οργανισμού. Αυτή η μορφή επένδυσης αναπτύσσει ένα προσωπικό ενδιαφέρον των πολιτών για την ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς και της τοπικής ιστορίας που δεν μπορεί να υποκατασταθεί με την απλή πληρωμή φόρων. Το ίδιο πολύτιμες είναι και οι συνεισφορές σε υπηρεσίες και προμήθειες της κοινότητας: οι τοπικές βιοτεχνίες, βιομηχανίες και επιχειρήσεις μπορούν να βοηθήσουν οικονομικά και να υποστηρίξουν τη λειτουργία των πολιτιστικών δράσεων.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση θα πρέπει να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για την υποστήριξη της τοπικής κοινότητας π.χ. με συλλόγους «Φίλων της πολιτισμικής κληρονομιάς των Αχαρνών» να αναγνωρίζει την συνεισφορά της, να προάγει μια

αρμονική σχέση ανάμεσα στην κοινότητα και επίσημους φορείς και να ενθαρρύνει την αίσθηση οικειότητας με τους χώρους πολιτιστικής αναφοράς στους κατοίκους.

Η διάσωση και η συντήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς συνιστά μία από τις πιο ουσιαστικές φροντίδες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Κομβικής σημασίας είναι η μέριμνα για την προβολή των πολιτιστικών αγαθών. Η τεχνολογία μπορεί να προσφέρει σημαντικά αποτελέσματα στη διάσωση και προβολή τους μέσω της χρήσης των πολυμέσων και της ψηφιακής τεχνολογίας, στην προώθηση της εκπαίδευσης, της μελέτης και του ενδιαφέροντος των επισκεπτών πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τις επισκέψεις τους, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας πολύγλωσσου πληροφοριακού υλικού και Κέντρων Πληροφόρησης Επισκεπτών. Επιπλέον η λειτουργία μιας διαδικτυακής πύλης και η εκδοτική δραστηριότητα ενισχύουν και προάγουν την ποικιλομορφία της επικοινωνίας.

Το χαρτόω, εικονογραφημένο, οπτικοακουστικό υλικό (χειρόγραφα, φωτογραφίες, δισδιάστατα και τρισδιάστατα αντικείμενα, πίνακες ζωγραφικής, έργα τέχνης, βίντεο, φιλμ, ηχητικά ντοκουμέντα) πρέπει να ψηφιοποιηθεί, να αποθηκευτεί σε ηλεκτρονική μορφή και να διατεθεί μέσω CD-ROM και του διαδικτύου σε πλήθος χρηστών από τους μαθητές έως τους εξειδικευμένους ερευνητές. Το ζήτημα αυτό έχει κοινωνική και πολιτική διάσταση καθώς μέσω των ψηφιακών συλλογών πολιτισμικού περιεχομένου και των πολιτιστικών πολυμέσων δίνεται η δυνατότητα προβολής, πρόσβασης και διάχυσης της πολιτισμικής πληροφορίας σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα (Δραβίλλας 2008: 81-93).

Η προστασία και η ανάδειξη των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων βρίσκεται σε αλληλοεπίδραση με την προστασία του φυσικού και του αστικού περιβάλλοντος (ICOMOS 2002). Ωστόσο, η αξιοποίηση θέτει σε κίνδυνο τα πολιτιστικά αγαθά εάν δεν ληφθούν υπόψη οι καλές πρακτικές κατά τη διαδικασία σχεδιασμού και προγραμματισμού. Γι αυτό επιβάλλεται η αρμονική ένταξη των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων στο σύνολο της περιοχής. Εκτός από την ειδική νομοθεσία που διέπει τις χωρικές παρεμβάσεις στο πλαίσιο της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων, απαραίτητη είναι η ενεργοποίηση των διατάξεων του Ν. 2508/97 σχετική με τη "Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας", που είναι η πρώτη ολοκληρωμένη νομοθετική ρύθμιση με λεπτομερή πρόβλεψη μιας σειράς θεμάτων σχετικών με τις αναπλάσεις σε τρία στάδια: προκαταρτική μελέτη ανάπλασης, πρόγραμμα ανάπλασης, πολεοδομική μελέτη ανάπλασης. Η αξιοποίηση της νομοθεσίας δύναται να συμβάλει στην αισθητική

βελτίωση της εικόνας των κεντρικών περιοχών ή των θυλάκων ενδιαφέροντος, στη διασφάλιση των απαραίτητων υποδομών, με δυνατότητες μεταβολής στη μορφή και στις χρήσεις περιοχών των Αχαρνών με σοβαρά προβλήματα υποβάθμισης, μειονεκτήματα ή σημεία εγκατάλειψης.

Αν συνδυαστούν με την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων που διαθέτει ο Δήμος οι αισθητικές και οι λειτουργικές επεμβάσεις μέσα από έργα ανάπλασης, κυκλοφοριακών αλλαγών και επεμβάσεων, μπορούν να δώσουν τον επιδιωκόμενο χαρακτήρα μιας πόλης σύγχρονης, που σέβεται το παρελθόν, το παρόν αλλά και το μέλλον της. Στις Αχαρνές θα μπορούσε να γίνει μια τέτοια παρέμβαση, αφού διαθέτει αρκετά ευρήματα που βρίσκονται μέσα στον πολεοδομικό ιστό της, ενώ τα προβλήματα αισθητικής και λειτουργικότητας χρονίζουν και φαίνονται άλυτα.

Η δημιουργία μιας νέας αισθητικής και σεβασμού για το δομημένο περιβάλλον και σε αρκετές περιπτώσεις και για το φυσικό περιβάλλον ως τμήμα της τοπικής παράδοσης θα συμβάλλει στην προσέλκυση πολιτιστικού τουρισμού και θα δημιουργήσει νέες δυνατότητες βιωσιμότητας και ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, επιβάλλεται η ανάληψη δράσεων, η καθιέρωση προτύπων συνεργασίας, η ευρύτερη δυνατή δικτύωση και η ανάλογη πολιτική από την Τοπική Αυτοδιοίκηση.

Τα πολιτισμικά μνημεία και το φυσικό περιβάλλον των Αχαρνών καθιστούν επιτακτική την ανάγκη αξιοποίησής τους, με την εκπόνηση προγράμματος διαχείρισής τους μέσα από την ενοποίηση αρχαιολογικών χώρων ανένταχτων στην καθημερινή ζωή, αποκαθιστώντας την ιστορική συνέχεια στην φυσιογνωμία της πόλης και αναβαθμίζοντας την ποιότητα ζωής των κατοίκων (ΥΠ.ΕΧΩ.ΔΕ, ΥΠ.ΠΟ, Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας 2004). Ενός προγράμματος που θα περιλαμβάνει μελέτες ανάπλασης και συνολικής κυκλοφοριακής μελέτης, συμπεριλαμβανομένης της δημιουργίας ποδηλατοδρόμου. Έτσι θα αξιοποιηθούν παραγωγικά και τα λεωφορεία που διαθέτει ο Δήμος. Για τη γρήγορη επιτυχία του εγχειρήματος, κίνητρα θα πρέπει να δοθούν ώστε να διευκολυνθεί η ενεργή εμπλοκή της τοπικής κοινωνίας. Επίσης οι πεζοδρομήσεις αποτελούν καθιερωμένη πρακτική για την ανάδειξη ιστορικών κέντρων ή τόπων αισθητικής σημασίας αποσκοπώντας στην αναβάθμιση, στον εξωραϊσμό και στη διευκόλυνση της κυκλοφορίας των πεζών.

Σε πολεοδομική κλίμακα οι ιστορικοί και πολιτιστικοί παράγοντες συχνά επηρεάζουν τις αντικειμενικές αξίες ακινήτων, με συνακόλουθη αύξηση της αγοραστικής και εκτιμηθείσας αξίας τους και συμβάλλουν ποικιλοτρόπως στην επιχειρηματικότητα όπως στις κατασκευαστικές δραστηριότητες, τις συναλλαγές

ακινήτων, την προσέλκυση χρήσεων και επενδύσεων (Ζεντέλης 2001), τη προσέλκυση καταναλωτών, κλπ. Οι παρεμβάσεις συνδέονται με τη διάθεση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων και τη σωστή προβολή της εικόνας της περιοχής. Για πιο αποτελεσματικές παρεμβάσεις επιδιώκεται η διεπιστημονική συνεργασία (πχ. αρχαιολόγων, συντηρητών, πολεοδόμων, αρχιτεκτόνων, οικονομολόγων, κλπ.), αλλά και η συνεργασία με φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και ενδιαφερόμενους κατοίκους.

Οι αρμόδιοι φορείς, δημοτικοί και κρατικοί, οφείλουν να εντάξουν τις αρχαιότητες και τους άλλους χώρους πολιτιστικής αναφοράς στον αστικό ιστό με την ανάπλαση του περιβάλλοντος χώρου τους, τις ήπιες χρήσεις τους και την διατήρησή τους. Έτσι, τα μνημεία των Αχαρνών, καθώς και οι φυσικές ομορφιές της Πάρνηθας ως χωρικά πεδία τουριστικής ανάπτυξης θα ενισχύσουν τη περιβαλλοντική συνείδηση των πολιτών και ταυτόχρονα η προστιθέμενη αξία που θα παραχθεί θα παραμείνει στις Αχαρνές, τονώνοντας την αγορά, συμβάλλοντας παράλληλα στην καταπολέμηση της ανεργίας των νέων. Τα χρηματοδοτικά μέσα των φορέων αναπλάσεων, δηλαδή του οικείου Δήμου, της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης και των δημοτικών επιχειρήσεων, προέρχονται, σύμφωνα με το νόμο, από πηγές όπως: πόροι των Οργανισμών Εφαρμογής Ρυθμιστικού Σχεδίου ή των Οργανισμών Εφαρμογής Πολεοδομικού Σχεδιασμού, επιδοτήσεις, επιχορηγήσεις και χορηγίες, πόροι από τη συμμετοχή σε κοινοτικά προγράμματα, από το δημοτικό ή νομαρχιακό προϋπολογισμό, δανειοδοτήσεις, κλπ. Επισημαίνεται ότι, για τους ιδιοκτήτες ακινήτων σε περιοχές αναπλάσεων μπορούν να θεσπιστούν οικονομικά κίνητρα, όπως απαλλαγή από δημοτικά τέλη για συγκεκριμένες χρήσεις ή διαρρυθμίσεις των ακινήτων τους, σύμφωνα με το περιεχόμενο της μελέτης ανάπλασης και επιδοτήσεις επιτοκίων ειδικών δανείων που ενδέχεται να συνάψουν με τράπεζες για προσθήκες χώρων, επισκευές, ανακαινίσεις εσωτερικών χώρων και όψεων, εφαρμογή νέων τεχνολογιών εξοικονόμησης ενέργειας κ.ά..

Η σύνδεση αυτών των προγραμμάτων με προγράμματα άλλων πόλεων της Ελλάδας και πόλεων άλλων χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην βιώσιμη ανάπτυξη της πόλης αξιοποιώντας τη Τεχνολογία της Πληροφορίας και Επικοινωνίας. Η Τοπική και η Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση ως πιο ευέλικτα διοικητικά σχήματα και με δεδομένη την ευαισθησία τους στην ανάδειξη της τοπικής ιστορίας μπορούν να προσφέρουν πολλά με τη συνεργασία της πολιτείας στο τομέα των πολιτιστικών αγαθών. Παράδειγμα αποτελεί η ανάδειξη του Τύμβου

του Σοφοκλή στη περιοχή της Βαρυμπόμπης που ανέλαβε η Νομαρχία Ανατολικής Αττικής σε συνεργασία με τη Β Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων αξιοποιώντας τον αρχαιολογικό νόμο και τον κώδικα Δήμων και Κοινοτήτων του 2006.

Αξιοποιώντας τη σχετική νομοθεσία, ο Δήμος Αχαρνών θα μπορούσε να ζητήσει την παραχώρηση του οικοδομικού τετραγώνου 382 ανατολικά του Μυκηναϊκού Θολωτού Τάφου που τελεί υπό την αρμοδιότητα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας προκειμένου να ανεγερθεί Αρχαιολογικό Μουσείο των Αχαρνών με υποδομές που θα το καθιστούν πολυχώρο πολιτιστικών δράσεων, εκδηλώσεων, διαλέξεων, περιοδικών εκθέσεων, κ.ά. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν οι Αχαρνές, μια πόλη με εξαιρετικά πλούσια ιστορία, θα πρέπει να έχει το δικό της αρχαιολογικό μουσείο. Η απάντηση είναι θετική λαμβάνοντας υπόψη τη δυνατότητα του τόπου για εξέλιξη, μία εξέλιξη που προκύπτει από τη σύνδεση της μακροχρόνιας αυτής ιστορίας του τόπου με τη σύγχρονη πραγματικότητα. Ένα σύγχρονο μουσείο που θα αντανakλά την τοπική ταυτότητα, θα αφουγκράζεται τους ανθρώπους που κατοικούν στην περιοχή, θα είναι χώρος διαρκούς διαλόγου μεταξύ διαφορετικών γενεών, διαφορετικών καταγωγών, ή άλλων παραδόσεων. Επίσης, θα μπορεί να φιλοξενεί εκθέσεις από άλλες πόλεις της Ελλάδας ή πόλεις του εξωτερικού με βάση τη πληθυσμιακή της σύνθεση, δίνοντας στους κατοίκους τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή μεταξύ τους .

Η πόλη των Αχαρνών υφίστανται στις μέρες μας ριζικές αλλαγές στην φυσιογνωμία της, γεγονός που καθιστά αναγκαία τη γνώση της ιστορικής της εξέλιξης, έτσι ώστε αυτή να χρησιμεύσει ως εργαλείο ερμηνείας και προσδιορισμού της ταυτότητας της. Βασικό χαρακτηριστικό των Αχαρνών σήμερα είναι η αλλαγή της δημογραφικής τους σύνθεσης και ο αστικός τρόπος ζωής. Οι Αχαρνές υποδέχονται τις δύο τελευταίες δεκαετίες με αυξανόμενους ρυθμούς μετανάστες κυρίως από τα Βαλκάνια και από την Ασία οι οποίοι βιώνουν συχνά μια δύσκολη συνύπαρξη με τους αυτόχθονες κατοίκους. Οι διαφορετικοί τρόποι διαβίωσης των μεταναστών αναμειγνύονται με τους ήδη υπάρχοντες με άμεσο αντίκτυπο στην φυσιογνωμία της πόλης, στο περιβάλλον της, φυσικό και ανθρωπογενές, στην παραδοσιακή της όψη, τον τρόπο ζωής των κατοίκων, τη νοοτροπία και τη κουλτούρα (Μητούλα 2001: 12-19). Η γνωριμία με τον τοπικό πολιτισμό μπορεί να αναδείξει τα κοινά πολιτιστικά στοιχεία ανθρώπων με διαφορετική καταγωγή που συνυπάρχουν στον ίδιο τόπο, χωρίς όμως να παραγνωρίζονται οι ιδιαιτερότητες που ορίζουν την διαφορετικότητα τους (Βαϊνά 1977: 35-40). Επίσης οι άνθρωποι που

εγκαθίστανται στις Αχαρνές οφείλουν να γνωρίζουν την ιστορία του χώρου όπου ζουν για την ομαλή και τη δημιουργική ένταξή τους σ' αυτόν.

Η γνώση της τοπικής ιστορίας και του τοπικού πολιτισμού μέσα από προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης αποσκοπεί στην ευαισθητοποίηση των κατοίκων, ενισχύει τη συνειδητοποίηση της προσωπικής τους ευθύνης για τον χώρο διαμονής τους, συμβάλλει στην περιβαλλοντική τους συνείδηση, στη διαμόρφωση θετικών συμπεριφορών για συλλογική κοινωνική δράση και οικολογική στάση απέναντι στο περιβάλλον με συνέπεια την προσεκτική επέμβαση, την ορθολογική διαχείριση και αξιοποίηση του φυσικού και ιστορικού τοπίου (Λεοντσίνης 2006: 50-51).

Η διατήρηση και η αξιοποίηση των στοιχείων που συνθέτουν την πολιτισμική κληρονομιά είναι πολιτική απόφαση και ευθύνη των φορέων εξουσίας για τη χάραξη πολιτιστικής πολιτικής, καθώς η αναβάθμιση της ποιότητας του τοπικού τουρισμού και η αξιοποίηση των τοπικών πόρων για την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού αποτελεί σημαντικό αναπτυξιακό παράγοντα. Η συνεργασία μεταξύ των φορέων του ΥΠ.ΠΟ. και της τοπικής κοινωνίας μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από το «άνοιγμα» των πολιτιστικών αγαθών στους πολίτες (Νικονάνου & Κασβίκης 2008: 287-306) με τη σωστή ενημέρωση μέσα από εκθέσεις, ξεναγήσεις, διαλέξεις, εκπαιδευτικά προγράμματα στις σχολικές κοινότητες, σε συλλόγους κ.α.

Στόχος είναι να τονωθεί το ενδιαφέρον των κατοίκων για το πολιτιστικό απόθεμα της περιοχής και να δημιουργηθεί ένα σημαντικό ανθρώπινο δυναμικό το οποίο θα ενεργεί προς την κατεύθυνση της κατανόησης και μελέτης της πολιτισμικής κληρονομιάς του τόπου. Συγκεκριμένα, τα θέματα τα οποία οφείλουν να απασχολήσουν τους ειδικούς είναι: η κοινωνιολογική έρευνα σχετικά με τους κατοίκους, η διερεύνηση του θεσμικού πλαισίου, η οικονομική ανάλυση της περιοχής, συμπληρωματικές εργασίες στα έργα υποδομής με πρόβλεψη κοινωνικών εξυπηρετήσεων, κυκλοφοριακή ρύθμιση, κλπ. επισκευές στις προσόψεις διατηρητέων κτιρίων αποτροπή εγκατάστασης χρήσεων που συνεπάγονται ηχορύπανση ή περιβαλλοντική ρύπανση.

3.12 Επίλογος

Η ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς μπορεί να συμβάλει στην οικονομική και τουριστική ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας ιδιαίτερα σε καιρούς οικονομικής κρίσης, να γίνει ανταγωνιστική και να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιουργούνται εις βάρος των μνημείων εξαιτίας της έντονης αστικοποίησης, του μηχανιστικού τρόπου ζωής, του ξέφρενου οικοδομικού οργασμού, της αλόγιστης ανάπτυξης κάποιων περιοχών και ερήμωσης άλλων, της καταστροφής του περιβάλλοντος. Σημαντικό εργαλείο για την ανάδειξη της πολιτισμικής κληρονομιάς αποτελεί η καλλιέργεια της μουσειακής αγωγής σε παιδιά και ενήλικες, γηγενείς, μέτοικους, μετανάστες. Βασικοί άξονες της εκπαιδευτικής πολιτικής πρέπει να είναι η γνωριμία των μαθητών με τον τοπικό πολιτισμό του τόπου διαμονής τους, η αναζήτηση κοινών πολιτισμικών αναφορών με τις ποικίλες εθνοτικές και κοινωνικές ομάδες της τοπικής κοινωνίας, η δημιουργία δικτύων συνεργασίας, επικοινωνίας και αξιολόγησης σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αγραφιώτης, Δ. 1994, «Μια πρώτη οριοθέτηση των όρων: πολιτισμικό, πολιτιστικό, λαϊκή παράδοση», Πρακτικά συνεδρίου της Τοπικής Ένωσης Δήμων και Κοινοτήτων Νομού Αττικής (ΤΕΔΚΝΑ), «*Πολιτισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση*», Ύδρα (14-15 Μαΐου), Αθήνα, 25-29

Αλεξάκη, Ε. 2002, «Η ιστορία της τέχνης στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Πολυτέλεια ή αναγκαιότητα;» στο Κόκκινος, Γ., Αλεξάκη, Ε. (επιμ.) *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη Μουσειακή Αγωγή*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 197-211

«**Άλκηστις**» **Κοντογιάννη**, 1996, *Μουσεία και Σχολεία, Δεινόσαυροι κι Αγγεία*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα

Αμοργιανιώτης, Γ. 2002, «Ο Εθνικός Δρυμός της Πάρνηθας. Διαχείριση προβλήματα, προοπτικές» Ανακοίνωση σε ημερίδα του Δασαρχείου της Πάρνηθας, Αχαρνές 20-03-2002

Αμοργιανιώτης, Γ. 2005, «Ο Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας» και «Η Πάρνηθα ζητά τη φροντίδα μας», *Η Καθημερινή Επτά μέρες*, Αφιέρωμα: Περπατώντας στην Πάρνηθα (1-1-2005), 2-5, 6-8

Αμοργιανιώτης, Γ. 2007, «Εθνικός Δρυμός Πάρνηθας: Διαχείριση, προβλήματα, προοπτικές», Ημερίδα για την Παγκόσμια Ημέρα Δασοπονίας: «*Δασοπονία και προστατευόμενες περιοχές*», στο Parnis Palace, Φορέας διαχείρισης Εθνικού Δρυμού Πάρνηθας -Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ

Αναγνωστόπουλος, Β. 2002, *Τέχνη και τεχνική του παραμυθιού*, Καστανιώτης, Αθήνα

Αναγνωστόπουλος, Β. 2005, *Λαϊκή παράδοση: Επιβίωση και αναβίωση. Προβλήματα και προβληματισμοί*, Καστανιώτης, Αθήνα

Ανδρέου, Α. 1996, *Ιστορία, Μουσείο και Σχολείο. Θέματα και παρατηρήσεις στοιχείων μουσειακής διδακτικής και μουσειακών επισκέψεων σε διασύνδεση με το μάθημα της Ιστορίας και της Αισθητικής Παιδείας*, Δεδούσης (με την εποπτεία της Υπηρεσίας Δημοσιευμάτων του Α.Π.Θ.), Θεσσαλονίκη, 180-187

Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Ε. 1984α, *Το μουσείο και ο ρόλος του στην κοινωνία*, Έκδοση μουσικοφιλολογικού συλλόγου Σκουφάς, Αθήνα

Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Ε. 1984β, «Η Μουσειογραφική Δικαίωση της Τοπικής Συλλογικής Μνήμης και Πείρας: Η περίπτωση του Λαογραφικού Μουσείου Άρτας», ICOM, Πρακτικά Α Συνάντησης Μουσειολογίας 29-31 Οκτωβρίου: *Το Μουσείο στη Σύγχρονη Κοινωνία*, Αθήνα, 198-202

Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Ε. 1991, *Λαογραφικά Μουσεία και Παιδεία*, Έλλην, Αθήνα

Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Ε. 1998-99, «Το μουσειολογικό τοπίο στο κατώφλι της τρίτης χιλιετίας», *Επτάκυκλος* 2, 29-32

Αντζουλάτου-Ρετσίλα, Ε. 2004, Μουσειακά εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με ειδικές ανάγκες: Διαπιστώσεις επισημάνσεις, στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Μ., Τουνταςάκη, Ει., (επιμ.) *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες. Εμπειρίες και προοπτικές*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών: Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Υπουργείο Πολιτισμού: Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Gutenberg, Αθήνα, 81-87

Αποστόλου, Α. 2005, «Παγκοσμιοποίηση: Η έναρξη της κοσμοπολίτικης δημιουργίας ή η αποικιακή ισχύς των πολυεθνικών», στο Φιοροβάντες, Β. (επιμ.) *Τέχνη Πολιτισμός Παγκοσμιοποίηση*, Παπαζήσης, Αθήνα, 321-342

Αρβανιτοπούλου, Θ. 1958, «Δεκέλεια», *ΠΟΛΕΜΩΝ*, 27-35

Αρβανιτοπούλου, Θ. 1960, «Όροι Ενναίας,» *Αρχαιολογικά Ποικίλα*, 29-30

Αριστοφάνης *Αχαρνής* 1975, *Άπαντα Ελλήνων Συγγραφέων*, Πάπυρος Αθήνα

Αυδίκος, Ε. 2002, «Παγκοσμιοποίηση και λαϊκός πολιτισμός στον 21ο αι», *Θητεία*. Τιμητικό αφιέρωμα στον καθηγητή Μ.Γ. Μερακλή, Μ. Αλεξιάδης (επιμ.), Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο και Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Αθήνα, 11-123

Βαγιονά Α. 1992, «Πολιτιστική Ανάπτυξη και Τοπική Αυτοδιοίκηση». *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση* 2, 81-82

Βαϊνά, Μ. 1977, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον 21^ο αιώνα*, Gutenberg, Αθήνα, 43-55, 143-162, 165

Βέμη, Μ. 2000, «Η Αρχαιολογία ως σημειωτική: για μια άσκηση επικοινωνίας με το αρχαιολογικό-μουσειακό αντικείμενο», *Επτάκυκλος*, 4 (Δεκ. 1999-Φεβ.2000), 177-186

Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Μ. 1996, «Πολιτιστική κληρονομιά και αισθητική αγωγή στη σχολική διδασκαλία», *Το Παιδί και η Αισθητική Αγωγή*. Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα, 319-324

Βέμη, Μ. 2005, «Η εκπαίδευση του βλέμματος. Με τον τρόπο του Ανρί Μισώ», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 100, 128-133

Βέμη, Β. 2006, « Μουσειοπαιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών: Προϋπόθεση για μια κοινή γλώσσα μουσείου και σχολείου», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 42, Αθήνα, 14-15

Βουδούρη, Δ. 2003, *Κράτος και Μουσεία - Το θεσμικό πλαίσιο των αρχαιολογικών μουσείων*, Σάκκουλας, Αθήνα, 155

Βρύζας Κ. 2001, *Παγκόσμια επικοινωνία και πολιτιστικές ταυτότητες*, Gutenberg, Αθήνα, 16-30

Βώρος, Φ., 1990, «Τοπική Ιστορία», *Εκπαιδευτικά* 20, 33-41

Γερουλάνου, Αι. 1985, «Εκπαιδευτικά προγράμματα του Μουσείου Μπενάκη» στο *Αρχαιολογία* 16, Παιδί και Μουσείο, Αθήνα, 22-26

Γεωργιάδου-Κούντουρα, Ε. 1985, Τα Μουσεία Τέχνης και τα Παιδιά, *Αρχαιολογία*, 16, Παιδί και Μουσείο 41-45

Γεωργιτσογιάννη, Ε. 2001, *Εισαγωγή στην Ιστορία του Πολιτισμού*, τ. Α΄ Πανεπιστημιακές σημειώσεις- Χαρκόπειο Πανεπιστήμιο, 1

Γιώτας, Α. 1990, *Οι Μενιδιάτες κατά τον 18^ο αιώνα και την Επανάσταση του '21*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Αχαρνών, Αχαρνές

Γιώτας, Α. 1999, Στοιχεία γαιοκτητικού καθεστώτος στα χωριά του Καταδέματος Αττικής, 4^ο Συμπόσιο Ιστορίας - Λαογραφίας Αττικής, Άνω Λιόσια (13-9-1991), *Λαμπεδόνα* 14-15

Γιώτας, Α. 2004, *Σεισμόπληκτες εκκλησίες του Δήμου Αχαρνών*, ΔΕΑΔΑ, Αχαρνές, 90-98

Γκαζή, Α. 2004, «Μουσεία για τον 21ο αιώνα», *Τετράδια Μουσειολογίας* 1, 3-12

Γκαζή, Α. 1999, «Από τις μούσες στο μουσείο», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 70, 39-46

Γκιζελή, Β. 1996, «Η πολιτική της αισθητικής αγωγής και του πολιτισμού», *Το Παιδί και η Αισθητική Αγωγή, Πρακτικά Συνεδρίου*, Αθήνα, 303-331

Γκότοβος, Α. 2002, *Εκπαίδευση και ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*, Μεταίχμιο, Αθήνα

Γκότσης, Σ. 2002, «Αντικείμενο και ερμηνεία: από τις θεωρητικές αναζητήσεις στη μουσειακή και εκπαιδευτική πράξη», στο *Μουσείο και Σχολείο*, 6^ο Περιφερειακό

Σεμινάριο (Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002), ΥΠ.Ε.Π.Θ.-ΥΠ.ΠΟ.-ICOM (Ελληνικό Τμήμα), Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, 17-21

Γκότσης, Σ. 2004, «Ερμηνευτικά – εκπαιδευτικά προγράμματα για ομάδες ατόμων με αναπηρίες: το παράδειγμα του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου» στο Α. Τσιτούρη (επιμ.) *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες σε χώρους Πολιτισμού και Αθλητισμού*, Πρακτικά συνεδρίου, (Θεσσαλονίκη 30/10-1/11/ 2003), ΥΠΠΟ Αθήνα, 207-213

Γλυκοφρύδη-Λεοντσίνη, Α. 2008, «Αισθητική Αγωγή, Πολιτισμικότητα και Διαπολιτισμικότητα», *Επιστήμες της Αγωγής*, Θεματικό τεύχος, 27-30

Γρηγοροβίου, Φερ. 1904, *Ιστορία της πόλεως των Αθηνών*, Β, Λάμπρου, Σπ. (μτφ.), Αθήνα, 507

Γρυντάκης, Γ. 1998, «Το νόημα της Τοπικής Ιστορίας και η Διδακτική της», στο Μενδώνη, Α. και Μάργαρης, Ν.(επιμ.), *Κυκλάδες. Ιστορία του τοπίου και τοπικές ιστορίες*, ΚΕΡΑ-ΕΙΕ, Αθήνα, 495-503

Δάλκος, Γ. 2000, *Σχολείο και μουσείο*, Καστανιώτης, Αθήνα, 53-55

Δανασσής-Αφεντάκης, 1994, *Παιδαγωγική Ψυχολογία Α΄, Μάθηση και ανάπτυξη*, Αυτοέκδοση, Αθήνα 363-376, 421-422

Δεληβοριάς, Α. 1999, «Η εξοικείωση του κοινού με την τέχνη στους μουσειακούς οργανισμούς», στο *Τέχνη και Εκπαίδευση*, Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ, Πρακτικά Συμποσίου (Μέτσοβο 5 -6 Σεπτεμβρίου 1998), Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα, 19-26

Δημαράς, Α. 1990, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε Α΄, 1821-1894*, Ερμής, Αθήνα, 13

Δήμος Αχαρνών 2009, *Οδηγός Επιλογών για το Δημότη*, Κ.Ε.Δ.Α, Αχαρνές, 8-9

Δουκέλλης, Π. 2005, «Αναζητώντας το τοπίο», στο Δουκέλλης, Π. (επιμ.), *Το Ελληνικό Τοπίο, Μελέτες Ιστορικής Γεωγραφίας και Πρόσληψης του Τοπίου*, Εστία, Αθήνα, 13-31

Δραβίλλας, Θ. 2008, «Ψηφιακή τεχνολογία και πολιτισμική κληρονομιά», *Τετράδια Πολιτισμού* 3-4: Τέχνες και Γράμματα. Οπτικές και Προοπτικές, ΥΠ.ΠΟ., 81-93

Εθνικό Πολιτιστικό Δίκτυο Πόλεων, <http://www.yppo.gr>. Προσπελάστηκε στις 9/7/2010

Εκπαίδευση και Πολιτισμός 1997, Πρόγραμμα ΜΕΛΙΝΑ, Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Υπουργείο Πολιτισμού, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης Αθήνα, 14

Ελλάδα και Πολιτισμός, 1996, Ετήσιο Λεύκωμα Πολιτισμού, Λόγου και Τέχνης, Αθήνα.

Ζαφειράκου, Α. κ.ά (επιμ), 2000, *Μουσεία και σχολεία – Διάλογοι και συνεργασίες, αναπαραστάσεις και πρακτικές*, Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδάνος, Αθήνα

Ζεντέλης Π. 2001, *Real estate. Αξία, εκτιμήσεις, ανάπτυξη, επενδύσεις, διαχείριση*, Παπασωτηρίου, Αθήνα

Ζίας, Ν. 1999, «Τέχνη και Παιδεία», στο *Τέχνη και Εκπαίδευση, Πρακτικά Συμποσίου* (Μέτσοβο 5 -6 Σεπτεμβρίου 1998), Πινακοθήκη Ε. Αβέρωφ-Ίδρυμα Ευάγγελου Αβέρωφ – Τοσίτσα, 13-18

Ηλιάκη, Α. 1998, «Αρχαιολογικές έρευνες στον δήμο Αχαρνών», *Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Ιστορίας και Λαογραφίας Βορείου Αττικής*, ΙΛΕΑ, 269-274

Η πολιτιστική δραστηριότητα των ΟΤΑ 1993, «*Παρούσα κατάσταση και προοπτικές*» Μελέτη ΚΕΔΚΕ – ΕΕΤΑΑ, I, II, 15-20

Θεοδωρίδης, Μ. 1998, «Εκπαιδευτικές επισκέψεις σε χώρους πολιτιστικής αναφοράς», *Εκπαιδευτική Κοινότητα* 45, 18-21

Ιωαννίδης, Α. 1985, «Μουσείο: Μοντέρνο ή και Δημοκρατικό», στο Παιδί και Μουσείο, *Αρχαιολογία* 16, 8-11

Κακούρη-Χρόνη, Γ. 2002, «Μουσεία: Νέοι τρόποι marketing και νέα κριτήρια επιτυχίας», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, τ. Θ, 34, 113-127

Κακούρου-Χρόνη, Γ. 2010, *Μουσείο-Σχολείο. Αντικριστές πόρτες στη γνώση*. Πατάκης, Αθήνα, 32-77

Καμπούρογλου, Δ. 1969, *Η Ιστορία των Αθηναίων*, τ. Γ', Αθήνα

Κακριδής, Ι.(εισ.) *Θουκυδίδου Ιστορία II* Λαμπρίδου, Α. (μτφρ.), Γκοβόστης, Αθήνα

Κάνιστρα, Μ. 1991, *Η σύγχρονη εικαστική αγωγή στο σχολείο*, Σμίλη, Αθήνα, 9-12 & 25-30

Καραμήτρου-Μεντεσίδη, Γ. 2005, *Σχολείο και Αρχαιότητες*, εκπαιδευτικά προγράμματα, ΥΠΠΟ, Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

Κασβίκης, Κ., & Ανδρέου, Α. 2008, «Περιβάλλοντα ιστορικής εκπαίδευσης εκτός σχολείου: ιστορικό τοπίο, αρχαιολογικοί χώροι και μουσεία, μνημεία και «τόποι» πολιτισμικής αναφοράς» στο Νικονάνου, Ν. & Κασβίκης, Κ.(επιμ.) *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, Πατάκης, Αθήνα, 132, 143-144

ΚΕΔΚΕ, 2006 Νέος Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων. Διαθέσιμος ηλεκτρονικά στη διεύθυνση: http://www.kedke.gr/pdf/neoskvdikas_180506.pdf (Προσπελάστηκε στις 20/5/2010)

Κόκκινος, Γ. 2000, *Αναζητώντας την Ευρώπη, Οι αντινομίες της Ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας και η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης*, Μεταίχμιο, Αθήνα., 42-43

Κόκκινος Γ., Αλεξάκη, Ε. (επιμ.), 2002, *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στην Μουσειακή αγωγή*, Μεταίχμιο, Αθήνα

Κόνσολα, Ντ. 1990, *Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Η περιφερειακή διάσταση*, Παπαζήσης, Αθήνα, 24-35

Κοντογιάννη, Α. 1992, *Κουκλο-θέατρο σκιών*, Άλκηστις, Αθήνα 22-24, 35-36

Κουρετζής, Λ. 1991, *Το Θεατρικό παιχνίδι. Παιδαγωγική θεωρία, πρακτική και θεατρολογική προσέγγιση*, Καστανιώτης, Αθήνα

Κουτσάκη-Μαρίνη Μ. 2005, *Η Μενιδιάτικη παραδοσιακή φορεσιά*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Αχαρνών , Αχαρνές, 21-41, 43-103, 121-151

Κύρδη, Κ. 2002, «Αξιοποίηση των μουσειακών χώρων στο πλαίσιο της διαθεματικής προσέγγισης της σχολικής ύλης», στο *Μουσείο και Σχολείο*, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο (Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002), ΥΠ.Ε.Π.Θ., ICOM- Ελληνικό Τμήμα, Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, 26-29

Κώδικας Δήμων και Κοινοτήτων Ν. 3463/2006 (Φ.Ε.Κ. Α 114/30.6.2006) και στην ιστοσελίδα: <http://www.eetaa.gr/kodikas/contents.jsp?part=1> (Προσπελάστηκε στις 20/5/2010)

Κωτσάκης, Κ. 1998-99, «Αντικείμενα και αφηγήσεις. Η ερμηνεία του υλικού πολιτισμού στη σύγχρονη αρχαιολογία», *Επτάκυκλος* 2, 11-23

Λάββας, Γ. 1992, *Πολιτιστική Κληρονομιά, Βασικές έννοιες, ιδεολογία, διεθνείς συμφωνίες, μεθοδολογία*. Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Θεσσαλονίκη, Α.Π.Θ., 26-32

Λεοντσίνης, Γ. 1999α, *Ιστορία – Περιβάλλον και η διδακτική τους*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 23-25, 30-31, 49-51, 77

Λεοντσίνης, Γ. 1999β, «Ενσυναίσθηση και διδασκαλία της ιστορίας», *Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων – Σεμινάριο* 21, 123-148

Λεοντσίνης, Γ. 2000, «Πλαίσιο θεωρητικών και μεθοδολογικών αρχών ενός προγράμματος σπουδών τοπικής ιστορίας», *Μάκενδον* 7, 35-63

Λεοντσίνης, Γ., & Ρεπούση, Μ. 2001, *Η Τοπική Ιστορία ως Πεδίο Σπουδής στο Πλαίσιο της Σχολικής Παιδείας*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 97-119

Λεοντσίνης, Γ. 2002, «Το μουσείο στο πλαίσιο της διδακτικής της γενικής και της τοπικής ιστορίας», στο Κόκκινος, Γ. και Αλεξάκη, Ε. (επιμ.), *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στη μουσειακή αγωγή*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 109-114

Λεοντσίνης, Γ. 2003, *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας του περιβάλλοντος*, Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 131-132

Λεοντσίνης, Γ. 2008, «Σύγχρονο πολιτιστικό Κράτος, Παγκοσμιότητα και Πολιτιστική Κληρονομιά», *Επιστήμες Αγωγής*, Θεματικό τεύχος 2, 19-24

Λεοντσίνης, Γ. 2009, *Σχολική Ιστορία και Περιβάλλον* Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 47-87

Ματσαγγούρας, Η. 1997, *Στρατηγικές διδασκαλίας*, Gutenberg, Αθήνα, 454-470

Ματσαγγούρας, Η. 2002α, «Ευέλικτη Ζώνη Διαθεματικών Προσεγγίσεων: Μια εκπαιδευτική καινοτομία που αλλάζει το σχολείο». *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων* 6, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 15-30

Ματσαγγούρας, Η. 2002β, «Διεπιστημονικότητα, διαθεματικότητα και ενιαιοποίηση στα νέα Προγράμματα Σπουδών: Τρόπος οργάνωσης της σχολικής γνώσης, *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων* 7, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα, 19-36

Ματσαγγούρας, Η. 2004, *Η διαθεματικότητα στη σχολική γνώση. Εννοιοκεντρική αναπλαισίωση και σχέδια εργασίας*, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα

Μελετόπουλος, Η. 2000, Το κράτος στον 21^ο αιώνα, *Νέα Κοινωνιολογία. Κοινωνιολογική Επιθεώρηση της Νέας Ελλάδας* 31, Παπαζήσης, Αθήνα, 3-7

Μερακλής, Μ. 1989, *Λαογραφικά ζητήματα*, Χ. Μπούρας, Αθήνα, 110-111

Μητούλα, Ρ. 2001, *Συνθήκες διαμόρφωσης της σύγχρονης ελληνικής πόλης*, Μελέτες Πολιτικής Οικονομίας & Διπλωματίας, Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής, Σιδέρης, Αθήνα, 182-185

Μινωιτών και Μυκηναίων Γεύσεις 1999, Υπουργείο Πολιτισμού – Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα

Μούλιου, Μ. 2005, «Μουσεία: πεδία για την κατανόηση του κόσμου», *Τετράδια Μουσειολογίας* 2, 9-17

Μουσούρη, Θ. 1999, «Ερευνα κοινού και αξιολόγηση στα μουσεία», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 72, 56-61

Μυρογιάννη-Αρβανιτίδη, Ε. 2002, *10 μικροί διάλογοι για ένα μουσείο*, Καλειδοσκόπιο, Αθήνα

Μπασάντης, Δ. 2007, Η πολυπολιτισμικότητα και το δυτικό σύστημα αξιών, *Τετράδια Πολιτισμού 1 : Μεγεθύνσεις: Τα οικονομικά του πολιτισμού*, Αθήνα, 57-72

Μπενέκος, Δ. 2006, *Πολιτισμική παράδοση και εκπαίδευση. Μορφωτική προσέγγιση. Εκπαιδευτικές εφαρμογές*, Δάρδανος, Αθήνα, 57, 135, 237

Μπίρης, Κ. 1971, «Αι τοπωνυμίες της πόλεως και των περιχώρων των Αθηνών», *Αρχαιολογικό Δελτίο* 17, Αθήναι, 49- 68

Μπιτσάνη, Ε. 2004, *Πολιτισμική Διαχείριση & Περιφερειακή Ανάπτυξη, Σχεδιασμός Πολιτιστικής Πολιτικής και Πολιτιστικού Προϊόντος*, Διόνικος, Αθήνα, 25

Νάκου, Ε. 2000, *Τα παιδιά και η ιστορία. Ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 223

Νάκου, Ε. 2001, *Μουσεία: Εμείς, τα πράγματα και ο πολιτισμός. Από τη σκοπιά της θεωρίας του υλικού πολιτισμού, της μουσειολογίας και της μουσειοπαιδαγωγικής*, Νήσος, Αθήνα, 183-184, 212

Νάκου, Ει. 2008, «Προσεγγίζοντας το παρελθόν στο παρόν με διαφορετικά πολιτισμικά εργαλεία» στο Νικονάνου, Ν & Κασβίκης, Κ. (επιμ.) *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, Πατάκης, Αθήνα, 97-118

Νέζης, Ν. –Γιώτα, Δ. 2006, *Πάρνηθα. Γεωγραφία - Φυσικό περιβάλλον –Άθληση - Τοπωνύμια- Βιβλιογραφία – Πολιτισμός – Ιστορία – Μνημεία*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ανατολικής Αττικής-Ανάβαση, Αθήνα, 61-65, 169-191, 193-218

Νικονάνου, Ν. 2005, “Ο ρόλος της μουσειοπαιδαγωγικής στα σύγχρονα μουσεία”, *Τετράδια Μουσειολογίας* 2, 18-27

Νικονάνου, Ν., Κασβίκης, Κ. & Κωτσάκης, Κ. 2008, «Τοπική κοινωνία και αρχαιολογία: παιδιά και έφηβοι εθελοντές σε μια πανεπιστημιακή ανασκαφή» στο Νικονάνου, Ν., Κασβίκης, Κ. (επιμ.) *Εκπαιδευτικά ταξίδια στο χρόνο. Εμπειρίες και ερμηνείες του παρελθόντος*, Πατάκης, Αθήνα, 287-306

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας «*Διακήρυξη της Μαγνησίας για την Πολιτιστική Κληρονομιά και την Τουριστική Ανάπτυξη*» Δελτίο Τύπου, Βόλος, 16 Νοεμβρίου 2009

Στο: http://www.almiros.gov.gr/index.php?option=com_frontpage&Itemid=78

(Προσπελάστηκε στις 7/6/2010)

Νταλής, Σ. 2001, «Οι μεγαλύτεροι σταθμοί στην ιστορία της Ενωμένης Ευρώπης. Χρονολόγιο» στο Νταλής, Σ., (επιμ.), *Από το Αμστερνταμ στη Νίκαια. Η Ευρώπη και η Ελλάδα στη Νέα Εποχή*, Κριτική, Αθήνα, 580-582

Οικονόμου, Αντ. 1888, «Περί του τάφου του Σοφοκλέους», *Αρχαιολογικά Πάρεργα*, Αθήνα, 3-6

Οικονόμου, Μ. 2003, *Μουσείο: Αποθήκη ή ζωντανός οργανισμός; Μουσειολογικοί προβληματισμοί και ζητήματα*, Κριτική, Αθήνα

Παγουλάτος, Α. 2005, «Διαπολιτισμικότητα και Παγκοσμιοποίηση» στο Φιοραβάντες, Β. (επιμ.), *Τέχνη, Πολιτισμός, Παγκοσμιοποίηση*, Παπαζήσης, Αθήνα, 381-382

Παπαδόπουλος, Σ. 2003, *Ανθρωπολογικά – Μουσειολογικά*, Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα

Παπανικολάου-Κρίστενσεν, Α. (μτφρ.- επιμ.- σχόλ.) 2006, *Γεώργιος Α΄ «Φίλτατε» Επιστολές από την Ελλάδα 1897-1913*, Ερμής, Αθήνα, 23, 149

Παπαχατζής Ν.Α. 1979, (μτφρ.- σχόλια) *Πανσανίου «Ελλάδος Περιήγησις - Αττικά»*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 411-413

Παρασκευόπουλος, Ι. 1993, *Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας*, Αθήνα, 1-2

Παρπαϊρης, Απ. 2006, «Η αρχιτεκτονική κληρονομιά και η τουριστική αξιοποίηση-σχέσεις αλληλεξάρτησης», στο Σταματίου Ελ. (επιμ.), *Πολιτιστικό περιβάλλον και Τουρισμός: Ο ρόλος του αρχιτέκτονα*, ΤΕΕ-Ελληνικό τμήμα ΥΙΑ, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, (Καβάλα, 20-23 Σεπτεμβρίου 2001), Αθήνα, 442-451

Πίνη, Ε. 2002, Μουσείο και Εκπαίδευση: ένα κοινό πεδίο δράσης στο *Μουσείο και Σχολείο*, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο (Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002), ΥΠ.Ε.Π.Θ., ICOM- Ελληνικό Τμήμα, Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, 62-65

Πίνη, Ε. 2004, «Σχεδιάζοντας αρχαιολογικά εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα με αναπηρίες», στο Τσιτούρη, Α. (επιμ.), *Πρόσβαση Ατόμων με Αναπηρίες σε χώρους πολιτισμού και αθλητισμού*, Πρακτικά Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 30/10-1/11/2006), ΥΠ.ΠΟ., Αθήνα, 196-199

Πλάτωνος–Γιώτα, Μ. 2004, *ΑΧΑΡΝΑΙ. Ιστορική και Τοπογραφική Επισκόπηση των Αρχαίων Αχαρνών, των γειτονικών Δήμων και των οχυρώσεων της Πάρνηθας*, Δήμος Αχαρνών, Αχαρνές

Πλάτωνος, Μ. 2005α, *Ανασκαφές, Ευρήματα, Νέα Μουσεία, Αρχαιολογική Συλλογή Αχαρνών* στο Αττική 2004, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ανατολικής Αττικής, Αθήνα, 25-28

Πλάτωνος, Μ. 2005β, Αρχαίοι Δήμοι και οχυρά. *Η Καθημερινή. Επτά Ημέρες Αφιέρωμα: Περπατώντας στην Πάρνηθα*, 21-23

Πολυχρονίου, Ι. 2004, «Αυτόνομη διακίνηση ατόμων με ειδικές ανάγκες στα μουσεία», στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Μ., Τουνταςάκη, Ε. (επιμ.) *Μουσείο και Άτομα με Ειδικές Ανάγκες και Προοπτικές*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, Υπουργείο Πολιτισμού: Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Gutenberg, Αθήνα, 43-50

Ρεπούση, Μ. 2000, «Τοπικές Ιστορίες στο σχολείο» *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 112, 97-108

Ρεπούση, Μ. 2004, «Πηγές του τοπίου: Τα μνημεία και οι μνημειακοί τόποι», στο Αγγελάκος, Κ., Κόκκινος, Γ. (επιμ.), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο και η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Μεταίχμιο, Αθήνα

ΣΑΚΧ 1999 (Σχέδιο ανάπτυξης του κοινοτικού χώρου)

http://europa.eu/geninfo/legal_notices_el.htm Προσπελάστηκε στις 7/6/2010

www.epeaek.gr/epeaek/sitecontent/E1783.pdf. (Προσπελάστηκε στις 7/6/2010)

ΣΕΑ, Ψήφισμα Γενικής Συνέλευσης 18-5-2006, www.sea.org.gr/ (Προσπελάστηκε στις 15/6/2010)

Σελέντη, Ν., Σταυρουλάκη, Φ. 2002, «Τα μυστικά ενός μνημείου» στο *Μουσείο Σχολείο* 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο, (Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002), ΥΠ.Ε.Π.Θ., ΥΠ.Π.Ο., ICOM- Ελληνικό Τμήμα, Δημοτικό Μουσείο Καβάλας Αθήνα, 40-44

Σκιάς, Α. 1900, «Ανασκαφή παρά την Φυλήν», *Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 38-50

Σκιάς, Α., 1918, «Το παρά την Φυλήν Άντρον Πανός», *Αρχαιολογική Εφημερίς*, 1-28

Σταματίου Ελ. 2004α, «Επιδιώξεις αισθητικής αναβάθμισης του αστικού χώρου. Πολιτική παρεμβάσεων, τάσεις και εφαρμογές στην Αθήνα και στην περιφέρεια», στο ΥΠΕΧΩΔΕ-ΥΠ.ΠΟ-ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΑΘΗΝΑΣ, *Η αισθητική των πόλεων και η πολιτική των παρεμβάσεων-συμβολή στην αναγέννηση του αστικού χώρου*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, 13-14 Οκτωβρίου 2003, Αθήνα, 167-168

Σταματίου Ελ. 2004β, «Επιχειρηματικότητα και χωρική αναβάθμιση. Θύλακες προστασίας πολιτιστικού και αστικού περιβάλλοντος» Πρακτικά Διημερίδας Επιχειρηματικότητας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.
http://kallithea.hua.gr/epixeirein/dihmerida5/5files/Eleni%20S%20Stamatiou_Keimeno%20Eisigisis.pdf (Προσπελάστηκε στις 18/7/2010)

Σταϊνχάουερ, Γ. 1992, Δύο δημοτικά ψηφίσματα των Αχαρνέων, *Αρχαιολογική Εφημερίς*, Αθήνα, 179-193

Στεφάνου, Ι. 2004, «Νησιά του Αιγαίου. Προστασία του περιβάλλοντος» στα Πρακτικά διημερίδας: *Συμβούλιο αρχιτεκτονικής κληρονομιάς Ελληνικής Εταιρείας για την προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Αθήνα, 43-44

Στριφτού-Βάθη, Στ. 2009, *ΑΧΑΡΝΑΙ* Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ανατολικής Αττικής, Αχαρναί, Β, 743

Τουλιάτος, Σπ. 1993, «Το μνημείο ως παράγοντας ανάπτυξης της ιστορικής συνείδησης του ανθρώπου», *Ο κοινωνικός ρόλος των μνημείων*, Επιστημονικό Διήμερο, Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος –Ελληνικό Τμήμα Διεθνούς Συμβουλίου Μνημείων και Τοποθεσιών –ICOMOS, Αθήνα

Τρούλη, Σ. 2008, «Αποκωδικοποιώντας τα Μουσεία: Οδηγίες προς τους Εκπαιδευτικούς» *Επιστήμες της Αγωγής*, θεματικό τεύχος, Αθήνα, 85-91

Τσιτούρη, Α. 2002, «Το μουσείο, ένα δυναμικό εργαλείο εκπαίδευσης», στο *Μουσείο και Σχολείο*, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο (Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002), ΥΠ.Ε.Π.Θ., ICOM- Ελληνικό Τμήμα, Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, 22-25

Τσιτούρη, Α. 2005, «Καθολική πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία σε χώρους πολιτισμού. Πραγματικότητα ή ουτοπία;», *Τετράδια Μουσειολογίας* 2, Αθήνα, 37-41

ΥΠ.Ε.Π.Θ *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική* (ΦΕΚ, τεύχος Β΄ 303-304/13-03-2003)

ΥΠΕΧΩΔΕ, ΥΠ.ΠΟ, 2004, «Η αισθητική των πόλεων και η πολιτική των παρεμβάσεων-συμβολή στην αναγέννηση του αστικού χώρου», *Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας*, Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, 13-14 Οκτωβρίου 2003, Αθήνα

ΥΠ.ΠΟ., 2006, *Επιχειρησιακό πρόγραμμα, Πολιτισμός. Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-*, ΥΠΠΟ, 4

Υπουργεία Εσωτερικών και Εξωτερικών, 2008, «Η συνεισφορά των ελληνικών ΟΤΑ στο διαπολιτισμικό διάλογο σήμερα» στο *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Διαπολιτισμικότητα*, Αθήνα

Υπουργείο Πολιτισμού 2001, *Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Πολιτισμός Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης 2000-2006*, ΥΠ.ΠΟ, 4-7

Υπουργείο Πολιτισμού, 2002, *Παιχνίδια πολιτισμού: Εκπαιδευτικές δράσεις του Υπουργείου Πολιτισμού*, ΥΠ.ΠΟ-Τ.Α.Π.Α., Αθήνα

Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού: Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς (ΕΗΠΚ) <http://www.yppo.gr>.(Προσπελάστηκε στις 9/7/2010)

ΦΕΚ 158/α'/28-6-2002 νόμος για την «προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής κληρονομιάς»

ΦΕΚ, Β' 303-304/Β/13-03-2003, «Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Σπουδών» ΥΠ.ΠΕ.Θ.

Φύλιας, Β. 1997, *Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 254, 264-265

Φύλιας, Β. 2001, *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και στις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*, Gutenberg, Αθήνα

Χάριτος, Χ. 1988, «Από την τοπική ιστορία στην αυτογνωσία», *Εκπαιδευτικά* 12, 92-98

Χατζηασλάνη, Κ. 1994, Η δημιουργία και η οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων στην Ακρόπολη Αθηνών, *Αρχαιολογία* 54, 66-67

Χατζηασλάνη, Κ. 2002, «Εκπαιδευτικές μουσειοσκευές» στο *Μουσείο και Σχολείο*, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο (Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002), ΥΠ.Ε.Π.Θ., ICOM-Ελληνικό Τμήμα, Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, 48

Χατζηνικολάου, Τ. 1996, «Σχολείο και πολιτιστική κληρονομιά: Η ελληνική Εμπειρία», *Το Παιδί και η Αισθητική Αγωγή. Πρακτικά Συνεδρίου*, Αθήνα, 287-295

Χατζηνικολάου, Τ. 1999, «Το ICOM και οι επαγγελματίες των μουσείων», *Αρχαιολογία*, 71, 48-49. www.arxaiologia.gr (προσπελάστηκε στις 16/9/2010)

Χριστοφιλόπουλος, Λ. 2006, *Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών*, Δίκαιο και Οικονομία, Σάκκουλας, Αθήνα 11-13.

Χρυσafίδης, Κ. 1997, *Βιωματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία. Η εισαγωγή της μεθόδου project στο σχολείο*, Gutenberg, Αθήνα

Χρυσουλάκη, Στ. 1993, «Σύνδεση της σχολικής ύλης με τα εκπαιδευτικά προγράμματα», στο *Μουσείο – Σχολείο*, Πρακτικά 3^{ου} Περιφερειακού Σεμιναρίου (Πάτρα, 15-17/1/1993), ΥΠ.Ε.Π.Θ., ΥΠ.ΠΟ., Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM) – Ελληνικό Τμήμα, Αθήνα, 25-33

Χρυσουλάκη, Στ. 1997, «Η προσαρμογή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων του Κέντρου Εκπαιδευτικών προγραμμάτων του ΥΠΠΟ για παιδιά με ειδικές ανάγκες», στο Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Μ. και Τουνταςάκη, Ει. (επιμ.), *Μουσεία και άτομα με ειδικές ανάγκες- Εμπειρίες και προοπτικές*, Πρακτικά Συνεδρίου (Αθήνα 27-5-1993), Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής, ΥΠ.ΠΟ. – Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Gutenberg, Αθήνα, 51-58

Χρυσουλάκη, Στ. 1998, « Η ενημέρωση του πολίτη σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς ως μέσον προστασίας των μνημείων», στο Ψύλλος, Δ., & Καριώτογλου, Π. (επιμ.), *Ο εκπαιδευτικός ρόλος του μουσείου*, Πρακτικά Συνεδρίου (Θεσσαλονίκη, 1996), Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 93-105

Χρυσουλάκη, Στ. 2002, «Όταν οι λίθοι φθέγγονται... Σχεδιάζοντας εκπαιδευτικές δραστηριότητες για αρχαιολογικούς χώρους και μνημειακά σύνολα» στο *Μουσείο – Σχολείο*, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο (Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002), ΥΠ.Ε.Π.Θ., ΥΠ.ΠΟ., ICOM (Ελληνικό Τμήμα), Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, Αθήνα, 38-39

Ψαρράκη-Μπελεσιώτη, Ν. 2002, «Σχεδιασμός εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στο Μουσείο – Σχολείο, 6^ο Περιφερειακό Σεμινάριο (Καβάλα 20-22 Σεπτεμβρίου 2002), ΥΠ.Ε.Π.Θ., ΥΠ.ΠΟ., ICOM (Ελληνικό Τμήμα), Δημοτικό Μουσείο Καβάλας, 35-37

Ψύλλα, Μ. 1992, « Η πολιτιστική διάσταση της Τοπικής Ανάπτυξης», *Τοπική Αυτοδιοίκηση και Αποκέντρωση* 2, 80

Black, G. 2009, *Το ελκυστικό Μουσείο. Μουσεία και Επισκέπτες*. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 131

Braudel, F. 2001, *Η Γραμματική των Πολιτισμών*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 56-59

Chapman, L. 1993, *Διδακτική της Τέχνης, Προσεγγίσεις στην Καλλιτεχνική Αγωγή*, Νεφέλη, Αθήνα, 9-23

Eco, Umberto 2001, *Πως γίνεται μια διπλωματική εργασία*, Νήσος, Αθήνα

EUROPA Σύνοψη της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης Πολιτισμός
http://europa.eu/legislation_summaries/culture/index_el.htm

Frey, K. 1996, *Η “Μέθοδος project” Μια μορφή συλλογικής εργασίας στο σχολείο ως θεωρία και πράξη*, Μάλλιου, Κ., (μτφ.), Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη

Garvey, C. 1990, *Το παιχνίδι και η επίδρασή του στην ανάπτυξη του παιδιού*, Π. Κουτσουμπός, Αθήνα, 13-14

Hooper-Greenhill, E. 1999, «Σκέψεις για τη μουσειακή εκπαίδευση και επικοινωνία στη μεταμοντέρνα εποχή», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 72, 47-49.

www.arxaiologia.gr (προσπελάστηκε στις 17/9/2010)

Hooper-Greenhill, E. 2006, *Το Μουσείο και οι Πρόδρομοί του*, Πολιτιστικό Ίδρυμα του Ομίλου Πειραιώς. Αθήνα, 33

ICOMOS, *Η χάρτα πολιτισμικού τουρισμού*, τεύχος 2194, 2002. Ελεύθερη μτφρ. Αικ. Δημητσάντου- Κρεμέζη

<http://www.tee.gr/online/epikaira/2002/2194/pg018.shtml>

www.international.icomos.org/charters/tourism_greek.pdf (προσπελάστηκε στις 7/6/2010)

Merriman, N. 1999, «Ανοίγοντας τα μουσεία στο κοινό», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 72, 43-46

Piaget, J. 1979, *Το μέλλον της εκπαίδευσης*, Υποδομή, Αθήνα, 32

Vergo, P. 1999, «Επανεξέταση της Νέας Μουσειολογίας», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 50-52

Ξενόγλωσση

Adams, R. 2001, *Museum Visitor Services Manual*, Ουάσινγκτον, American Association of Museums

Andersson, A. 1985, « Creativity and regional development» *Papers of the Regional Science Association* 56, 5-20

Appadurai, A. 1986, *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, Cambridge University Press, Cambridge

Black, G. 2006, *The engaging Museum, Developing Museums for visitor involvement*. London, 23-28

Catsadorakis, G., 2007, “The conservation of Natural and Cultural Heritage in Europe and the Mediterranean: A Gordian Knot?” στο *International Journal of Heritage Studies* vol. 13, No.4-5, July-September2007, 308-320

Cavanagh, R.R. & Laxton, W.G. 1981, “The structural mechanics of the Mycenaean Tholos Tomb”, *BSA* 76, 109-140

Cleere, H. 1984, “World culture resource management: problems and perspectives”, In Henry Cleere, ed., *Approaches to the archaeological heritage*, Cambridge University Press, Cambridge, 125-131

Council of Europe 1981, *The role of cultural aims in social and economic development*, Strasbourg

Coxall, E. 2007, “Open Minds: Inclusive Practice”, In: Genowski, H.H. (ed.), *Museum Philosophy for the 21st Century*, Altamira Press, 130-150

Crook, C. 1994, *Computers and the Collaborative. Experience of Learning*, Routledge, London

Dewey, J. 1938, *Experience and Education*, Macmillan Co, New York

Dodd, J. & Sandell, R. 1998, *Building Bridges: Guidance for Museums and Galleries on Developing New Audiences*, Museums and Galleries Commission, London

Falk, J & Dierking, L. 1992, *The Museum Experience*, Whalesback Books, Washington

Foucault, M. 1972, *The archaeology of Knowledge*, Routledge, London

Gardner, H. 1993, *Frames of mind, The Theory of Multiple Intelligences*, Fontana Press, London και Basic Books, New York

Girard, A. 1983, in collaboration with Genevieve Gentil *Cultural development: experiences and policies*, UNESCO, 150-175

<http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000022/002228eo.pdf> (προσπελάστηκε στις 7/6/2010)

Goleman, D. 1995, *Emmotional Intelligence*, Bantam, New York

Hackett, B. 1980, *Landscape Conservation*, Packard Publishing Ltd, Chichester, England, UK, 81-83

Harvey, D. 2001, Heritage Pasts and Heritage Presents: temporality meaning and the scope of the heritage studies, *International Journal of Heritage Studies* 7, 319-338

Hein, G. 1995, «The constructivist museum», *Journal of Education in Museums* 16, 21-23

Hein, G. 1998, *Learning in the Museum*, Routledge, London

Henson, D., Stone, P. και Corbishley, M. (επιμ.) 2004, *Education and the historical environment*, Routledge, London and New York

Hooper-Greenhill E. 1991, *Museum and Gallery Education*, Leicester University Press, Leicester, London and New York, 98-113

Hooper-Greenhill, E. 1992, *Museum Education*, στο Thompson J. (ed), *Manual of Curatorship guide to museum practice*, Butterworth, London, 670-89

Hooper-Greenhill, E. 1999, «Education communication and interpretation: towards a critical pedagogy in museums» στο Hooper-Greenhill, E. (ed.) *The Educational Role of the Museum*, Routledge, London, 3-27

Hooper-Greenhill, E. 2000, *Museums and the Interpretation of Visual Culture*, Routledge, London.

Kirk, D. 1995), Physical education and curriculum relevance: A personal statement. In A. E. Jewett, L. L. Bain & C. D. Ennis (Eds.), *The curriculum process in physical education*, USA: WCB/McGraw-Hill, 369-373

Levy, B.A. 2002, «Interpretation planning why and how», Donnelly, J.F. (ed.) *Interpreting Historic House Museums*, Walnut Creek CA Altamira Press, 43- 60

Local History <http://www.local-history.co.uk> (προσπελάστηκε στις 7/6/2010)

Local History <http://www.culturalcenter.org/history.htm> (προσπελάστηκε στις 7/6/2010)

Lolling H.E. 1880, *Das Kuppelgrab bei Menidi*, Deutschen Arcaelogischen Ihstitute in Athen

McLean, F. 1998, *Marketing in the Museum*, Routledge, London

Merriman, N. 1989, “Museum visiting as a cultural phenomenon” στο P. Vergo (ed.), *The New Museology*. Reaktion Books, London, 149-171

Merriman, N. 1991, *Beyond the Glass Case: The past, the heritage and the public in Britain*, Leicester University Press, London

Merriman, N. 2004, “Introduction: diversity and dissonance in public archeology”, στο Merriman, N. (επιμ.), *Public Arhaeology*, Routledge, London, 1-17

Moore, A. 1997, *Museums and popular culture*, Leicester University Press

Munter, L. 1893, *Das Grab des Sophokles*, Druck von Gebrueder Perris

Myerscough J. 1994, *European cities of culture and cultural months*, Network of cities of Europe.

Pearce, S. (επιμ.) 1994, *Interpreting Objects and Collections*, Routledge, London, New York

Rizzardo, R. 1986, *The interdependence between cultural and economic life at regional level*, Council of Europe, Project No. 10, Strasbourg

The annual of the British School of Athens (B.S.A.) 1947, No XLII

Vanderpool, E. 1965, *The Acharnian Aqueduct*, *California Studies in Classical Antiquity*, 164-172

Vergo, P. (επιμ.) 1989, *The New Museology*, Reaction Books, London

Violante, C. (επιμ.), *La Storia locale. Temi, locale metodi della ricerca*, Societa editrice il Mulino, Μπολόνια 1982

Vygotsky, L. 1978, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Process*, Harvard University Press, Massachusetts

Wolters p. 1899, «Vasen aus Menidi», *Jdl* 13, 13-28, 103-135

- ☐ Πολύ καλές
- ☐ Καλές
- ☐ Μέτριες
- ☐ Κακές

4) Η οργάνωση του είναι:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

5) Ο χώρος διεξαγωγής του προγράμματος είναι:

- ☐ Άριστος
- ☐ Πολύ καλός
- ☐ Καλός
- ☐ Μέτριος
- ☐ Ακατάλληλος

6) Η επάρκεια των μέσων διδασκαλίας είναι:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

1) Γνώση αντικειμένου:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

2) Προετοιμασία:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

3) Μεταδοτικότητα:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

4) Επικοινωνία με συμμετέχοντες:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

5) Πλήρης αξιοποίηση χρόνου:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

6) Γενική εντύπωση ως εκπαιδευτικός:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΜΑΘΗΤΩΝ

Βαθμολογείτε τις γνώσεις των μαθητών σας πάνω στο γνωστικό αντικείμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος ΠΡΙΝ και ΜΕΤΑ:

ΠΡΙΝ	0	1	2	3	4	5
ΜΕΤΑ	0	1	2	3	4	5

Βαθμολογείτε το ενδιαφέρον των μαθητών σας για την πολιτιστική κληρονομιά των Αχαρνών ΠΡΙΝ και ΜΕΤΑ το εκπαιδευτικό πρόγραμμα:

ΠΡΙΝ	0	1	2	3	4	5
ΜΕΤΑ	0	1	2	3	4	5

Συμπληρώστε σχόλια / παρατηρήσεις σας:

.....

.....

.....

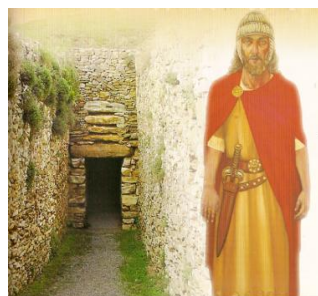
.....

.....

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Νέο ερωτηματολόγιο αξιολόγησης κλειστού τύπου για όλα τα εκπαιδευτικά προγράμματα στον Δήμο Αχαρνών.

**ΚΟΙΝΩΦΕΛΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΔΗΜΟΥ ΑΧΑΡΝΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ 205, 136 71 ΑΧΑΡΝΕΣ**
Πληρ-Υπεύθυν.: Κασσωτάκη Έλενα
Αρχαιολόγος-Ιστορικός Τέχνης
Τηλ/Fax: 2102321470
E-mail: arxaiologiko@gmail.com
E-mail: libraryacharnes@gmail.com

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Αγαπητοί εκπαιδευτικοί, με το ερωτηματολόγιο που ακολουθεί, επιχειρούμε να αξιολογήσουμε το εκπαιδευτικό πρόγραμμα που υλοποιεί το **Τμήμα Αρχαιολογίας και Ιστορικής Έρευνας** της και στο οποίο συμμετέχει το σχολείο σας.

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας θα αποτελέσουν τη βάση για την αξιολόγηση του προγράμματος και του εκπαιδευτικού υλικού και την περαιτέρω βελτίωσή του.

Σας ευχαριστούμε για τη συμμετοχή σας

Με εκτίμηση, η υπεύθυνη των προγραμμάτων, Έλενα Κασσωτάκη, Αρχαιολόγος

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΠΡΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Ημερομηνία: / /20

Τίτλος εκπ/κού προγράμματος.....

Συνολική διάρκεια σε ώρες.....

Όνομα Εκπαιδευτικού
(δεν είναι υποχρεωτικό)

Σύνολο μαθητών.....

Γενικά στοιχεία εκπαιδευτικού

1. Φύλο: α. Άνδρας β. Γυναίκα

2. Ηλικία: α. 25-35 β. 36-45 γ. 46 και άνω

3. Βαθμίδα Εκπαίδευσης: α. Πρωτοβάθμια β. Δευτεροβάθμια

4. Σχολική μονάδα:

5. Τόπος εργασίας:

6. Πόσα εκπαιδευτικά μουσειακά προγράμματα έχετε πραγματοποιήσει την τελευταία
σχολική χρονιά;

Αναφέρετε έως δύο

.....
.....

7. Πόσες επισκέψεις σε χώρους πολιτιστικής αναφοράς στην περιοχή των Αχαρνών
έχετε πραγματοποιήσει;

Αναφέρετε έως δύο

.....
.....

8. Πώς πληροφορηθήκατε για το εκπαιδευτικό πρόγραμμα;

α. ενημέρωση από το σχολείο

β. Μ.Μ.Ε.

γ. με δική σας πρωτοβουλία

δ. σας το συνέστησαν

ε. διαδίκτυο

στ. άλλο

9. Πόσο σας ενδιαφέρει η ενεργή εμπλοκή σας στο σχεδιασμό και την υλοποίηση του
εκπαιδευτικού προγράμματος;

α. πολύ

- β. αρκετά
- γ. λίγο
- δ. καθόλου

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

- 1) Γενικά θεωρείτε το πρόγραμμα:
 - ☐ Πάρα πολύ ενδιαφέρον
 - ☐ Πολύ ενδιαφέρον
 - ☐ Αρκετά ενδιαφέρον
 - ☐ Λίγο ενδιαφέρον
 - ☐ Καθόλου ενδιαφέρον
- 2) Σε ποιο βαθμό ανταποκρίνεται στις προσδοκίες σας:
 - ☐ Απόλυτα ικανοποιητικό
 - ☐ Πολύ ικανοποιητικό
 - ☐ Ικανοποιητικό
 - ☐ Λίγο ικανοποιητικό
 - ☐ Καθόλου ικανοποιητικό
- 3) Οι μέθοδοι διδασκαλίας είναι:
 - ☐ Άριστες
 - ☐ Πολύ καλές
 - ☐ Καλές
 - ☐ Μέτριες
 - ☐ Κακές
- 4) Η επάρκεια των μέσων διδασκαλίας είναι:
 - ☐ Άριστη
 - ☐ Πολύ καλή
 - ☐ Καλή
 - ☐ Μέτρια
 - ☐ Κακή
- 5) Ο χώρος διεξαγωγής του προγράμματος είναι:
 - ☐ Άριστος
 - ☐ Πολύ καλός
 - ☐ Καλός
 - ☐ Μέτριος
 - ☐ Ακατάλληλος
- 6) Η οργάνωση του είναι:
 - ☐ Άριστη
 - ☐ Πολύ καλή
 - ☐ Καλή
 - ☐ Μέτρια
 - ☐ Κακή
- 7) Η επίσκεψη στο πρόγραμμα συνδέεται με τη διδακτέα ύλη:
 - ☐ Πολύ

- ☐ Αρκετά
- ☐ Λίγο
- ☐ Σχεδόν καθόλου
- ☐ Καθόλου

8) Οι δραστηριότητες ήταν ενδιαφέρουσες:

- ☐ Πολύ
- ☐ Αρκετά
- ☐ Λίγο
- ☐ Σχεδόν καθόλου
- ☐ Καθόλου

9) Οι συμμετοχικές δραστηριότητες ήταν επαρκείς:

- ☐ Πολύ
- ☐ Αρκετά
- ☐ Λίγο
- ☐ Σχεδόν καθόλου
- ☐ Καθόλου

10) Ένιωσαν οι μαθητές πως τους δόθηκε η ευκαιρία να εκφράσουν προσωπικές τους απόψεις και να αναπτύξουν πρωτοβουλίες;

- ☐ Πολύ
- ☐ Αρκετά
- ☐ Λίγο
- ☐ Σχεδόν καθόλου
- ☐ Καθόλου

11) Η επίσκεψη συνέβαλε στην εμπύχωση της ομάδας ώστε να συνεχίσουν τις δραστηριότητες στο σχολείο:

- ☐ Πολύ
- ☐ Αρκετά
- ☐ Λίγο
- ☐ Σχεδόν καθόλου
- ☐ Καθόλου

12) Το πρόγραμμα αύξησε το ενδιαφέρον των μαθητών για τον τοπικό πολιτισμό και την τοπική ιστορία:

- ☐ Πολύ
- ☐ Αρκετά
- ☐ Λίγο
- ☐ Σχεδόν καθόλου
- ☐ Καθόλου

13) Το πρόγραμμα συνέβαλε στην καλλιέργεια της πολιτιστικής συνείδησης των μαθητών:

- ☐ Πολύ
- ☐ Αρκετά
- ☐ Λίγο
- ☐ Σχεδόν καθόλου
- ☐ Καθόλου

14) Το πρόγραμμα άλλαξε τη στερεότυπη εικόνα των μαθητών για τον τόπο διαμονής τους:

- ☐ Πολύ
- ☐ Αρκετά
- ☐ Λίγο
- ☐ Σχεδόν καθόλου
- ☐ Καθόλου

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

1) Γνώση αντικειμένου:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

2) Προετοιμασία:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

3) Μεταδοτικότητα:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

4) Επικοινωνία με συμμετέχοντες:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

5) Πλήρης αξιοποίηση χρόνου:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή
- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

6) Γενική εντύπωση ως εκπαιδευτικός:

- ☐ Άριστη
- ☐ Πολύ καλή

- ☐ Καλή
- ☐ Μέτρια
- ☐ Κακή

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΜΑΘΗΤΩΝ

Βαθμολογείστε τις γνώσεις των μαθητών σας πάνω στο γνωστικό αντικείμενο του εκπαιδευτικού προγράμματος με θέμα την Τοπική Ιστορία και τον τοπικό πολιτισμό ΠΡΙΝ και ΜΕΤΑ:

II PIN	0	1	2	3	4	5
META	0	1	2	3	4	5

Βαθμολογείστε το ενδιαφέρον των μαθητών σας για την πολιτιστική κληρονομιά των Αχαρνών ΠΡΙΝ και ΜΕΤΑ το εκπαιδευτικό πρόγραμμα:

II PIN	0	1	2	3	4	5
META	0	1	2	3	4	5

Συμπληρώστε σχόλια / παρατηρήσεις σας:

[illegible]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Ερωτηματολόγιο ανοικτού τύπου για την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προγράμματος «Βλέπω το έργο του Σοφοκλή μέσα από τα μάτια του ζωγράφου και χαρακτή Γιώργου Βαρλάμου»

Για τον εκπαιδευτικό

1. Τι πιστεύετε ότι αποκόμισαν οι μαθητές από τη συμμετοχή τους στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα «ο Σοφοκλής του Βαρλάμου»;
2. Ποιες δραστηριότητες κέρδισαν το ενδιαφέρον και την ενεργητική συμμετοχή των παιδιών;
3. Ποιες δραστηριότητες δεν κατάφεραν να κινήσουν το ενδιαφέρον των μαθητών;
4. Ποια ήταν η καλύτερη στιγμή του προγράμματος για εσάς;
5. Ποια ήταν η χειρότερη στιγμή του προγράμματος για εσάς;
6. Υπήρξε κάποια δυσκολία που δεν μπόρεσε να αντιμετωπιστεί από εσάς ή από εμάς;
7. Υπήρξαν στόχοι που δεν υλοποιήθηκαν και γιατί;
8. Προστέθηκαν ή αφαιρέθηκαν στόχοι κατά τη διάρκεια του προγράμματος;
9. Υπήρξαν δραστηριότητες που σχεδιάστηκαν, αλλά δεν υλοποιήθηκαν;
10. Η εμπειρία σας από το συγκεκριμένο πρόγραμμα σας ενθαρρύνει να εμπλακείτε στη διεξαγωγή παρόμοιων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο μέλλον;

Για το μαθητή

1. Τι σου άρεσε περισσότερο από όλα όσα κάναμε στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα με θέμα την έκθεση «ο Σοφοκλής του Βαρλάμου»;
2. Τι δε σου άρεσε;
3. Τι σου έκανε μεγαλύτερη εντύπωση από όλα όσα έμαθες για τον καλλιτέχνη και το έργο του;
4. Τι άλλο θα ήθελες να είχαμε κάνει και δεν έγινε;
5. Σου άρεσε που ήσουν μέλος μιας ομάδας ή θα προτιμούσες να δουλεύεις μόνος/μόνη;
6. Θα ήθελες να δουλέψουμε με τον ίδιο τρόπο και άλλες εκθέσεις;
7. Το θέμα της έκθεσης ήταν τα έργα του Σοφοκλή. Θα ήθελες να συμμετέχεις σε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για το Σοφοκλή και το αρχαίο θέατρο;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

ΕΘΝΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ - ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΘΟΛΩΤΟΥ

ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ

ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ

ΠΡΙΝ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ

**«Ο ΔΗΜΟΔΟΚΟΣ»
ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ
ΕΥΡΥΜΑΧΟΥ**

ΧΩΡΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΘΟΛΩΤΟΥ

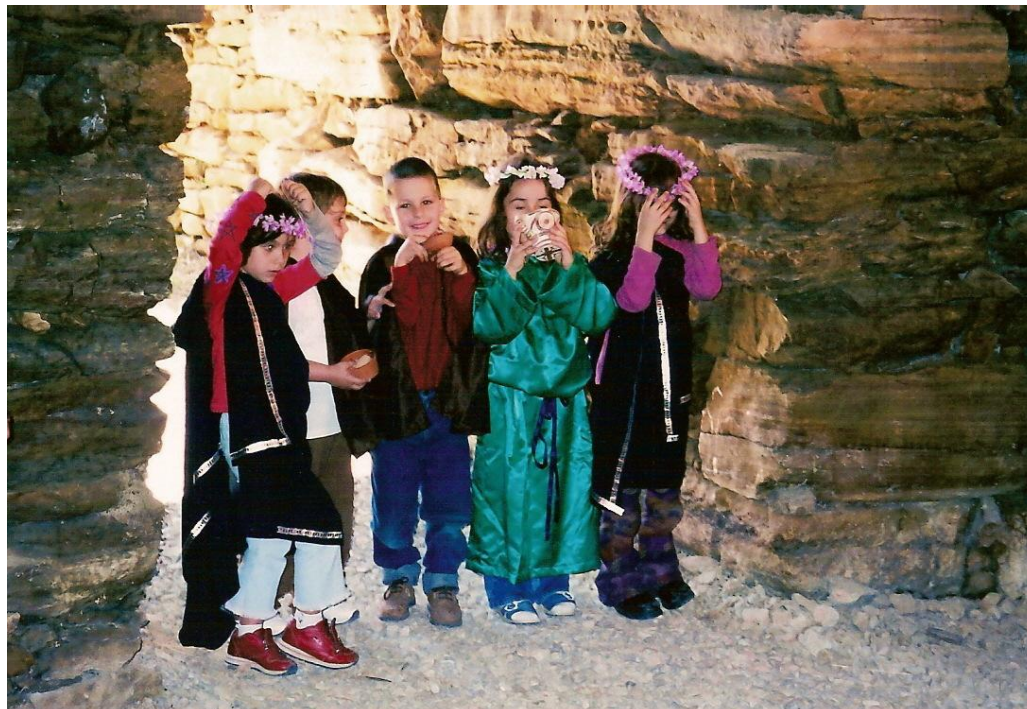
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ - ΧΩΡΟΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ: ΘΟΛΩΤΟΥ, ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ & ΜΑΓΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ΣΚΙΩΝ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΘΟΛΩΤΟΥ

ΜΑΘΗΤΕΣ ΛΥΚΕΙΟΥ ΠΟΥ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΜΑΘΗΤΕΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΥ ΠΟΥ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΔΡΩΜΕΝΟ ΣΤΗΝ ΑΙΘΟΥΣΑ ΠΡΟΒΟΛΩΝ

ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΔΡΩΜΕΝΟ: ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΝΕΚΡΟΔΕΙΠΝΟΥ – ΘΡΗΝΟΥ ΚΑΙ ΚΤΕΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΥ ΑΡΧΟΝΤΑ

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΒΑΡΥΜΠΟΜΠΗΣ - ΘΟΛΩΤΟΣ

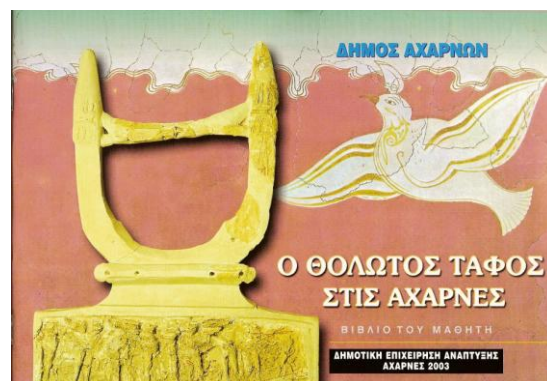
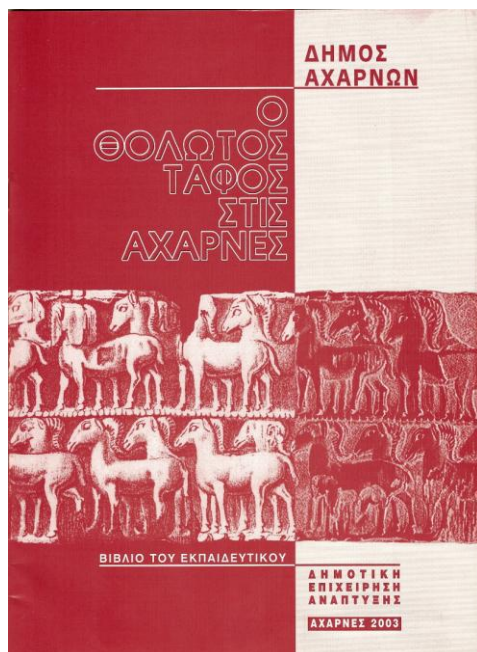

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΘΟΛΩΤΟ ΤΑΦΟ Κ.Α.Π.Η

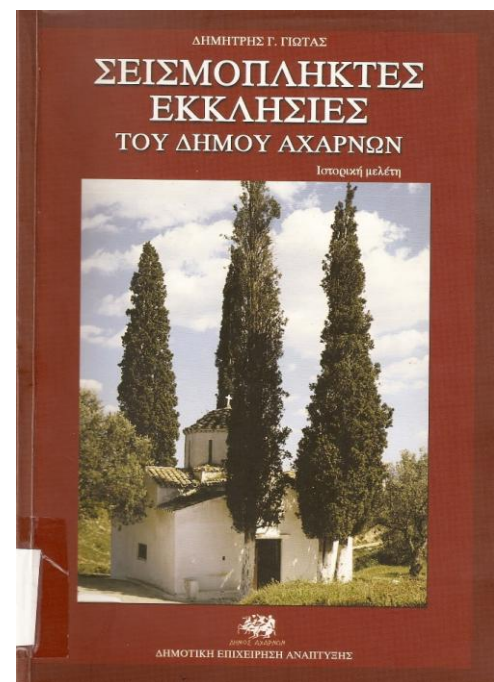
**ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ ΘΟΛΩΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΟ 2007
ΜΕ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ**

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΔΗΜΟΥ ΑΧΑΡΝΩΝ

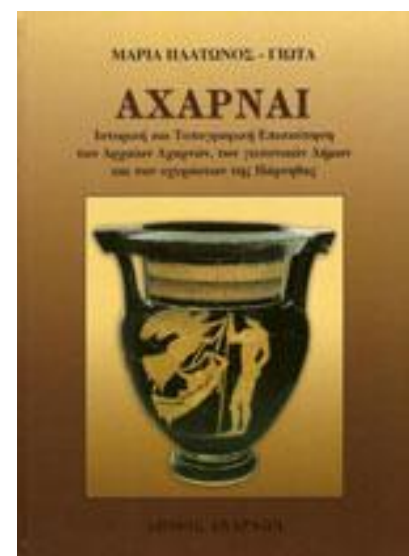
**ΒΛΕΠΩ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ ΜΕ ΤΑ
ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗ
ΓΙΩΡΓΗ ΒΑΡΛΑΜΟΥ**

**ΣΕΙΣΜΟΠΛΗΚΤΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΟΥ
ΔΗΜΟΥ ΑΧΑΡΝΩΝ**

Ο ΜΑΓΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΑΓΚΙΟΖΗ

ΑΧΑΡΝΑΙ

Ο ΤΥΜΒΟΣ ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ ΣΤΗΝ ΒΑΡΥΜΠΟΜΠΗ

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΧΑΡΝΩΝ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΓΡΟΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΑΥΛΙΖΑ

Η ΑΠΟΚΑΘΛΩΣΗ. ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ 13^{ος} ΑΙ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΧΑΡΝΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ ΑΧΑΡΝΩΝ

ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ –ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ «ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΣΕΒΑΣ» ΠΑΛΙΟ ΜΕΝΙΔΙΑΤΙΚΟ ΣΠΙΤΙ

